Poštarina plaćena u gotovu KNJIGA Cijena Din 14.—

SAVREMENIK

XXVIII ZAGREB, 1. LISTOPADA 1940 6—7

DRUŠTVO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

IZ UREDNIŠTVA I UPRAVE „SAVREMENIKA“

Redakcija pojedinog broja „Savremenika“ zaključuje se svakog 5. i 20. dana u mjesecu. Rukopisi, koji nakon toga stignu, ne dolaze u obzir za slijedeći broj. Suradnici se umoljavaju, da rukopise šalju i prije, jer su to posljednji dani, na koje se rukopisi još predaju tiskari.

Izdavanje „Savremenika“ spojeno je s velikim novčanim izdacima. Jedini prihod „Savremenika“ potječe od pretplate i oglasa. Stoga molimo sve prijatelje, da što više rade na proširenju lista. **Svaki prijatelj, koji nam nađe 10 pretplatnika, dobit će kao nagradu četiri djela, izdana kao redovita izdanja Društva hrvatskih književnika, čim ovi plate barem polovicu pretplate.**

Novi pretplatnici dobivaju sve dosadašnje ovogodišnje brojeve.

Nitko ne može dobiti popust na pretplati, jer je pretplata „Savremenika“ tako niska, da se više ne može snizivati.

PRETISKAVANJE POJEDINIH ČLANAKA U CIJELOSTI ILI OPŠIRNIJEM IZVATKU NIJE BEZ POSEBNOG DOPUŠTENJA DOZVOLJENO PRIJE 5., ODNOSNO 25. DANA U DOTIČNOM MJESECU.

SAVREMENIK

GODIŠTE XXVIII ZAGREB, 1. LISTOPADA 1940 KNJIGA II, BROJ 6—7

VLADIMIR NAZOR

MALI ŠTEFEK S MEDVEŠČAKA

Otkad sam u miru i boravim u gornjem dijelu Gregorijančeve, na periferiji grada, obilazim često i do dva puta na dan Šalatu i putove do Mirogoja. Najmilija mi je pak šetnja nedograđena Schrottova ulica, otkuda se, s uzvisine, otvara vidik na brežuljkov hrbat s one strane Medveščaka, na Sljeme i na tornjeve mirogojske.

Znam pse u vrtićima od villâ, pa i pijetlove u dvorištima nekih kućica; po njima odmah doznajem, gdje su se stanari izmijenili. A znam i djecu. Gotovo su sva lijepo obučena, dobro hranjena, uvijek čuvana. Igraju se — često — u vrtu, ili — rijetko — ispred kuće i ne idu bez pratnje na obližnje livadice; neko ih uvijek za ruku vodi. Mila i valjano odgojena djeca: žive ružice i lijerovi u vrtićima tih mirnih villa ograđenih balustradama s procvjetalim prućem.

Onomadne me jedno dijete — nije mu još šest godina — ipak iznenadi . . .

Nađoh ga predveče, na putu, kraj hrpe pijeska ispred kuće što se gradi. Bilo je malne golo. Kopalo je jamu, da se u nju glavom uvuče, te da iz nje, s druge strane stoga, izađe. Kad me ugleda, đipne, strese pijesak s glave i s vjeđa, zagleda se u me pokazujući mi u osmijehu zubiće; kliknu mi veselo: »Dobar večer!« i odjuri niza strminu; nestade ga u šikari, il se — možda? — uvuče u jedan od stogovâ sijena na donjem kraju sjenokoše.

Ne znam zašto, al ja se u taj čas sjetih bića u Shakespeareovu »Snu ljetne noći« i viknuh za njim:

— Puck!

*

Prođe više dana i počeh zaboravljati taj događaj, kad se dijete iznova pokaza. Bilo je to ovako:

Neki je kanonik obilazio predveče vinograd na obronku između Mirogoja i Schrottove ulice. Išao je polako uz redove trsja, zastajkivao i gledao kako još nezrelo grožđe bubri, držeći u lijevici štap i šešir, a brišući drugom rukom kapljice znoja sa čela ispod sijedih mu vlasi. Ali, sve trsje jednako, na jednakim kocima, pa — rekao bih — i s istim brojem lišća i grozdića. Htio se vratiti, kad mu oko zape o voćku na rubu vinograda. Protura se do nje, dignu glavu, pa i ruku da ubere; no, uzalud; ne pomaže mu ništap. U taj čas dijete se stvori pokraj njega. Dvije, tri riječi, koje ne čuh — i Puck se pope na drvo, hitro i lagano kao vjeverica. Dizao se na visoke tanke grane, prelazeći s jedne na drugu.

— Ne tako! Past ćeš. Ubit ćeš se, vikao je kanonik, mašući rukama, zapovijedajući mu da siđe.

Dječak nije slušao. Sjedio je na vrhu stabla, bos i polugô, obasjan suncem na zapadu. Smijao se, dok je od njegova njihanja voće padalo starcu na glavu. Kanonik uzmaknu. Kad se okrenu, Puck bijaše već sišao i dao se u trčanje.

— Stoj! Uzmi! Sve je to za te.

Uzalud. Dijete je jurilo kroz redove trsja, uvijek dalje, dok ne preskoči plot, uđe u šumicu.

Pomogoh kanoniku sakupiti voće.

— Čudnovato dijete, reče mi on. Zdravo, bistro, a i oštro. Obilazim rijetko te naše kaptolske vinograde, pa ga prvi put vidjeh. Da l' ga, možda, znate?

— Ne. Zovem ga, za sada, po Shakespeareu, Puck.

— Ne mojte. Sjeća na pse. Čitam polako Viktor Hugove »Jadnike« u Viznerovu prijevodu, pa mi pada na um pariški derančić Gavroche. Al taj je naš sigurno samo kakvigod zagrebački Jožek ili Štefek, koji ne će zaslužiti da se o njemu što dobro piše. Što sve ne krije periferija Zagreba, pa i neka dvorišta i usred grada, za palačama s lijepim fasadama! Legla bijednikâ i — zločinacâ.

I mi započesmo jedan od onih toliko uobičajnih a jalovih razgovora o siročadi i o zapuštenoj djeci, vraćajući se prvim mrakom u grad.

*

Od tada dijete češće viđam.

Najmilije mu je predvečernje trkalište strmina između gornjeg Medveščaka i još nedograđena dijela uzvisine. Ljudi prolaze kraticom preko livade; zaljubljeni mladi parovi sjede, osamljeni, na travi; stanovnici obližnjih kuća vode na šetnju psa; djeca se, pod paskom čuvaricâ, igraju. Puck se iznenada pokazuje, sâm, bos, gologlav, u kratkim gačicama od istrošena platna. Jedar je kao drijen, hitar kao zec, otvoren, veseo i odvažan. I svakome se približuje, al samo za čas; svakome nešto veli, al ne čeka odgovora. Svi ga rado gledaju, najviše žene.

— Mali, čiji si? S kim si?

— Kako te majka tako pušta? Povest ću te ja doma. Pazi: cigani!

— Stoj! Čuj!

On ne stoji i ne sluša; odlazi i vraća se; nestaje ga, da se opet pokaže. Pružam i ja za njim ruke, al je njegovo kretanje kao letaj leptirov. A u njemu sve drhti i trepti, od zdravlja, od snage, od neke lude i slijepe radosti. Nemam mira; htio bih doista uraditi što vele da cigani rade: uloviti ga i ukrasti ga, ponijeti pod svoj krov. No, jedne večeri, kad prvi mrak siđe i kraj opusti, prilika mi se desi, a dijete ipak ne oteh. Nisam mislio na nj, kad se ono preda mnom stvori.

— Gospon, hoćeš li?

— Što sinko?

— Ponesi me doma. Tamo dolje.

— Daj ruku.

On se ote:

— Ne tako. Ponesi.

— Da te nosim? Kakav je to hir?

— To može i pometač Jožina, koji je stariji od tebe.

— Mani, bolan. Ruku!

— Ne ću.

Bili bismo se posvadili, da se prolaznik, neki stariji radnik, ne umiješa:

— Šibom, gospodine.

— Ponesi me onda ti. Tamo dolje, do kraja puteljka, pa preko jarka, do šupe iza žute trokratnice, obrati se derančić k čovjeku, a na takav način, da ga odmah pridobi.

— Hoću, pile! i htjede ga dignuti u naručaj.

Dijete mu se otme, skoči mu na leđa, namjesti se i viknu:

— Tako! Ti si čvršći od Jožine.

I nestade ih u mraku, prema svijećama na donjoj, širokoj ulici.

*

Te noći kasno usnih.

Ono mi dijete nikako iz glave. Još ga vidim na ramenima čovjeka koji ga mrakom nosi k svjetlosti. Zašto ga ja onako ne uprtih na se i ne ponijeh? Nositi dijete, — kako li to mora slatko biti! Koliko li me puta ta čežnja već ne spopade?... Sjećam se iznova drevna mediteranskog mita. Neki junak smalaksa i oslijepi. Ne ojača i ne progleda, dok ne dignu sebi na ramena dijete i ne pusti da ga ono vodi prema suncu koje ističe. A ja već davno i slabim, i gubim vid, i hodam samo prema zapadu. Ne postavi li udes tog mališana na moj put? A ja tako... Eto, radnik ne zna za nekakve mite pune značenja i pouke; al njegov nagon sluti mnogo više nego ja; u njega je, rekao bih, i više srca no u mene. Da; nositi!...

Kad se sutradan probudih, začudih se svom noćnom nemiru. Otresoh se tih misli, izrekavši malne na glas:

— Sve to nije ništa drugo do li zakašnjela čežnja neudovoljenih očinskih osjećaja. Shakespeaerov je pak Puck izmišljeno elementarno biće; Gavroche je neki simbol velikog francuskog romantika; nemaju ništa zajedničko s tim zagrebačkim fakinčićem. Mani!

*

Međutim, do nekoliko dana, pođoh opet na uzvisinu.

Sunce je zapadalo pod rumenim oblacima negdje iznad Cmroka, pa su tornjevi na Mirogoju bili nalik na krvlju oblivene kule kakve tvrđave. Spremala se jedna od najljepših zagrebačkih večeri kasnog ljeta. Prolaznici bivahu uvijek rjeđi, samo je na obronku nekoliko ljudi kosilo nadalje travu. Oko njih je ono dijete skakutalo i klicalo. Kad me ugleda, potrča k meni. Tog puta pusti da ga uhvatim i dignem.

— Ha! Eto, ipak možeš, reče mi.

Navalih na nj pitanjima. Čiji je? Kako se to sâm i jedva obučen skita? Vonjao je po sijenu. Dodirao me rukama s pouzdanjem, kao stara stanca; al jedva slušaše što ga pitam, odgovaraše neodređeno, pa mogoh samo doznati da se zove Štefek, i da stanuje onamo dolje: puteljak, jarak, iza žute velike kuće. Šmignu mi iz ruku, da ga nestane, pa da mi se opet vrati. Međutim se bijaše smrklo, prve svijeće zasjale, kraj opustio. On se umiri.

— Odoše, reče, pokazujući mjesto gdje su prije bili kosači.

— Pa što zato?

— Mene je strah. Hoću doma. Tko će me sad nositi?

Napokon ga razumijeh. Bijaše doista kao leptir ili ptiče: obdan kretanje i obijest, prvim mrakom strah i mirovanje. Al ni tog puta ne popustih. Morade mi dati ruku i krenuti sa mnom niz dol. Bi mi čudnovato što ja moram njega više voditi nego on mene, pomaže mi samo riječima. Zađosmo u grmlje, prođosmo jarak, stigosmo pred daščaru iza visoke kuće na širokoj ulici. Na daščari vrata i dva prozorčića. Svijetlo u njoj gori. To je nekakva šupa — drvarnica ili čak sijenik — preuređena za bijedno stanovanje. U njoj debela žena kuha na poluoronulu štednjaku. Čuje nas, al se ne okreće. A kad me vidi, začudi se.

— Večeras ga vi dovedoste, gospon? reče nehajno.

— Kao da mnogo ne marite za svoje dijete, ote mi se.

— Moje dijete! Nije moje. Zove me »tetka«, al mu ni to, zapravo, nisam.

— Golo je i boso.

— Nije. Dobiva on koješta na dar od milostivâ kojima jutrom mlijeko nosi.

— Vi ste mljekarica?

— Nisam. Samo raznašam što mlijekar sa sela doveze. Težak posao, a malena nagrada.

— Ipak...

— Moram dvoriti u dvije kuće. Nemam ja vremena trčati za tim skitalcem. Velite: bos. Htjele bi se za nj cipele od gvožđa, a ne bi pak htio ni sandalâ nositi. Podivljao je.

— Da pokušamo. Kupite mu ih, rekoh i pružih joj novac.

Ona primi i napravi odmah slađe lice. Namjesti dijete uz stolčić, izlije mu nešto u tanjur. I drukčije progovori. Oh, kako ga ona voli i skrbi za nj. Al je slaba zdravlja i siromašna. Da nema dobrih ljudi, propadoše — oboje.

Ostavih je. Jedva se okrenuh, kad se nađoh pred starcem koji je u mraku šutke stajao i slušao nas, držeći veliku metlu u ruci.

— Vi ste Jožina, rekoh mu.

— Jesam.

— Gradski pometač, koji dijete prti.

— Da, gospon. Jer Štefek, čim se smrkne, jedva vidi. Boji se za to on mraka, a ja za nj. Pomažem često grobaru na Mirogoju kopati predveče nove jame; kad se nizdol vraćam, potražim dijete pa ga katkada čak i nosim doma.

— Tako! A čemu ste vi sada ovdje?

— Podstanar sam kod te žene. U izbici s tim drugim prozorom.

— Naći ćemo se, da mi o Štefeku i o Tetki što pričate.

— Neka. Al jedno ću vam već sada reći: sandala ne će dijete ni vidjeti.

— Da sam to slutio, bio bih mu ih sâm kupio.

— Al ih se Štefek ne bi ni onda nanosio.

— Kako to?

— Što jedan kupi i donese, druga proda. Valja djetetu dati što veoma malo vrijedi.

U meni zavre. Htjedoh pokucati na ona vrata.

U zadnji se čas sustegnuh i odoh.

*

Stadoh se za nj sve većma zanimati. Potražih pometača i od njega koješta doznah. Štefek je vanbračno dijete neke Tetkine rođakinje. Rodio se usred Zagreba, od služavke koja umrije u bolnici, pa ga uze baka koja preklani skonča u ubožnici. Dijete se samo te jadne starice sjeća, samo se nje pokatkada zaželi, a toliko, da čak i zaplače. Nakon bakine smrti dođe u ruke Tetke koja mu je tutorka i čvrsto ga drži, jer se — u raznašanju mlijeka — djetetom već sada koristi. Ne tuče ga, previše ga i ne grdi, al se za nj nikako ne brine. Dijete ustaje rano, prije zore, kad se ptice bude, i raznosi s Tetkom mlijeko po nekim kućama. Uz stube i niz stube mora ono, jer je žena debela; ne može, a i ne će. Milostive ga rijetko viđaju, sluškinje ga dobro znadu. Da nema njih bilo bi i zimi golo, gladno i prečesto. Kad nije uz pometača, čitavi se dan skita, dok žena dvori u nekim obližnjim podrumskim stanovima. Jožina ga drži u vidu koliko može; ponajviše sada ljeti, predveče, jer u tople sunčane dane, netom se smrkne, Štefek malne oslijepi: ne vidi noću kao ni vrapci. Ne bi pometač ostao nadalje kod Tetke, da nema tog mališana; preselio bi se u koju drugu, makar i udaljeniju ulicu, na lakši rad, jer je Medveščak dug i širok, a Jožina je ostario, noge ga izdale, metla mu otežala.

Dani su prolazili; s djetetom, pa katkada i s pometačem, sve sam se češće nalazio. Desetak dana provedoh, zatim, daleko, pod visokim planinama, a kad se vratih, spopade me želja da Štefeka — koji ni u grad ni u Ksaversku dolinu nije nikad zalazio — nekamo povedem, makar ispod Sljemena, na brežuljke, što ih, i sa svog prozora, svaki dan gledam.

I dogovorismo se: jedne nedjelje, kad je i Jožina slobodan. Dijete se toliko obradova da pristade doći s pometačem k meni i pusti da ga moja sestra obuče u ljetno odijelce i metne mu na noge čarape i sandale. Naprtismo Jožinu ruksakom, kao da ćemo na Alpe, i krenusmo. Kratka vožnja tramvajem (zbog teških pometačevih nogu) bijaše za Štefeka događaj. Obađosmo Kalvarij i crkvu sv. Ksaveru, siđosmo na cestu i pođosmo dalje. Jedva minusmo mitnicu, a dijete se uznemiri. Sandali ga žulje — pa skinu i njih i čarape; odijelo ga stiska — pa svlači haljetak; doskora izvuče i hlače — pa ga, eto, opet onakva, kakav se pokazuje predveče u Schrottovoj ulici. Vrti glavom, njuši kao lovački pas. Najedanput đipne, zatrča se preko jarka, preskoči ivicu i pohita uza strminu brda što, između dviju cesta, zatvara — osamljeno, okruglo i zeleno — Ksaversku dolinu, gledajući daleko niz Medveščak.

— Jožina, što sada?

A pometač se smiješi; kao da se njegova leđa, opterećena ruksakom i Štefekovim odijelom, i njegove teške noge raduju tome.

— Gospon, gle na tom brdu star dvorac, u miru i u hladu! Ne znam mu više gospodara; ali znam vincilira: dobar čovjek. Davno ga ne obađoh. Hajdmo. Štefek je pogodio.

I mi odemo djetetovim tragom.

*

Dvorac je djelomice od drva, s dugim doksatom na prednjem zidu. Vrata i malne svi prozori zatvoreni. Straga i s jedne strane visoka stabla. Pustoš i šutnja. Svjetlost i život kao da se povukoše gore, na livadice i u gajeve brdu na vrhu, kamo je Štefek već dotrčao, pa se obazreo, i vidio nas, te nam, pokatkad, maše rukama, kričeći kao sokô. Čujemo lajanje. Star, crn pas, vezan uz kućicu mu, gleda u nas, otvara krezuba usta i jedva laje razdrtim, promuklim glasom. Vrata se na doksatu otvaraju i starčić silazi niza stube.

— Matek!, ja sam! kliče mu Jožina. Al si propao, ostario!

A vincilir diže prst na usta, u znak da bude tiši. Ušutkao je psa, poveo nas na sjedište ispod stabla, pogledao, zabrinut, na otvoren prozor ispod krova. I tek je sada progovorio. A kako ne bi ostario i propao! Što se sve ne desi u nekoliko godina s njegovim gospodarima, s kućom im u gradu i s tim dvorcem na brdu! Vlastelin i milostiva pomriješe; dijete im odnese preklani neka bolest; s bakom, vlastelinovom majkom, još je gore.

— Kako to, Matek?

— Zlo. Djetetova je smrt sasvim utuče; a kako i ne bi? Onakav dječak — zdrav, lijep, živa vatra! Starici se poremeti nešto u glavi. Ne vjeruje da je mali Štefek umro. Tražila ga po ulicama i obnoć; čekala ga i čeka još i dandanas.

— Gdje?

— Ovdje. Neko je vrijeme držali u Stenjevcu, sad je tu. Kuća prodana, dvorac zapušten i samo za nju; ja i moja nećakinja Bara njeni smo čuvari. Pokadtkad dolazi neki njezin rođak, da je malko obađe. Žalost.

— Teško ti je?

— Nije baš teško, ali je tužno. Valja na nju paziti. Čeka uvijek unučića i sprema mu koješta; no, svako toliko, bježi na cestu, silazi niz ulicu. Vreba dječačiće. Prepoznaje, veli, u nekima otetog joj Štefeka i hoće da ga preotme, povede amo. Djeca se plaše mršave stare žene, u crno i u starinsku nošnju obučene; prolaznici se bune. Inače je mirna; i preveć šutljiva. Ide kao avet po kući, zatvara prozore i zavjese, jedva trpi da se prašina briše. Nikada mi ništa ne zapovijeda. Ne mari ni zašto.

Zamolih vincilira da me pusti ogledati bar prizemni dio dvorca.

On se nećkao. Napokon pristade, jer je starica već dva dana veoma mirna; pritajila se u gornjim sobama.

Al tiho i šutke; da nas ne čuje.

*

Matek nas vodi.

Otvara oprezno vrata, a mi za njim, na prstima, kao tatovi. U sobama je malne mračno, jer vincilir ne će da otvori prozore: čulo bi se; stara bi se gospoda uznemirila. U polumraku, ormari su nalik na aveti. Tišina je potpuna, iako čujem kako crv drvo toči. Lagan al prodiran vonj truleži gotovo me omamljuje.

— Dosta. Povedite nas na dvor, šapćem starcu.

A on sluša. Prolazimo nekim hodnikom, pa nas, eto, u predsoblju, pred vratima. Al ne treba da ih vincilir otvori; otvaraju se naglo sama. Sunce na pod, a naš Štefek na prag. Nosi procvalu granu, sav je nasmijan, pjan od sunca i od zraka.

— Jožina! Gospon! Gdje ste? I-ju! Ju! kriči.

Matek se preplaši:

— Šuti! Ne miči se.

Dijete ga ne sluša. Osvrće se. Kad ugleda stepenice što vode u gornji kat, zatrča se uz njih:

— Ulovi me! I-ju!

To bi i pometaču previše; zaboravi se i viknu što glasnije:

— Odmah dolje! Štefek!

Pokuša da ga stigne i vrati, kad stade, nogom jedva na prvoj stepenici.

Na vrhu stubâ pokaza se žena, stara, mršava, u crno obučena i sva ukočena. Lice joj blijedo, oči kao od stakla. Stajala je nepomično, buljila u dijete i šaptala: »Štefek? Štefek?« A Štefek se ne prestraši, samo mu grančica ispade iz ruke, izražaj obijesti s lica. Uspe se do nje i reče joj: »Baka!« I tad se zbi nepredviđeno: starica se prignu i pruži ruke; »unučić« i »baka« se zagrliše. Ona ga dignu u naručaj, ponese ga u sobu.

I vincilir i pometač se upropastiše. Da ne bješe mene, bili bi pohitali gore, da odijele ludo dijete od smušene stare gospođe.

— Što nam uraditi? zapitaše me.

— Ništa. Sjednimo i počekajmo.

A nismo dugo čekali. Starica se opet pokaza. Držanje, lice, glas bijahu joj sada drugačiji.

— Matek, donesi gospodičiću što toplo za zajutrak!

— Zajutrak? začudi se vincilir.

— Dä. Makar kavu.

— Mlijekarica će tek sutra rano doći.

— Kakva mlijekarica! Pohitaj u štalu. Muzi, kuhaj. Hitro! zapovijedi ona i nestade je.

Matek se prekrsti:

— Je li ozdravila, ili joj je još gore? Napokon se sjeti svojih krava, al ne zna da joj je štala već dugo prazna.

Vincilir ne zna što bi, a starica se iznova javi:

— Matek, gdje si?

— Nema ni mlijeka, ni ognja, pa ni Bare: u crkvi je.

— Kakva Bara! Pozovi Rezu i Miciku. Nek donesu vode, da operem djetetu noge. Hitro!

A Matek pada u novo čuđenje:

— Govori i zapovijeda kao negda, davno, a ne zna da Rezi i Miciki nema već dugo ni traga u toj kući. Gospon, zar nije to ono najtužnije?

— Nije. Potražite sud, ulijte vode; i dajte meni.

*

Uđoh polako u sobu, noseći vodu.

Ona je već klečala pred Štefekom koji je sjedio. Pogleda me okrenuv jedva glavu:

— A; vi ste, gospodine! Znam sve... od Štefeka. Nađoste ga u neke ženetine i dovedoste mi ga. Odužit ću vam se; ne bojte se.

I kao da me sasvim zaboravi. Prala je i trla noge djetetu, mičući glavom i rukama novim kretnjama, govoreći novim glasom:

— Jadno moje dijete! Ipak si mi zdravo i čitavo, i veselo kao uvijek. Al te tvoje nožice! Tražile su me po svijetu kao što su i moje tebe tražile. A i čekanje umara; ono je i teže... Nježne tanke noge, a pune prašine, razdrta nokta, s dračicom u peti. Slatke, mile nožice!...

Trla ih prstima, sušila ubrusom, ljubila ustima; a Štefeka to škaljalo, pa se vrpoljio, smijao i hvatao staricu za kose, kričući: »Bakice, još!«

Ona ustade i otvori škrinju. U njoj dječje rublje i dječja odijela. Sve stara kroja, a brižljivo složeno i čuvano. I »bakica« poče oblačiti »unučića«. Nisam znao kome da se više čudim: starici ili djetetu. Ono je od nje sve primalo, svemu se veselilo, ne mareći što mu je koješta preširoko ili preusko.

— Vidiš, govorila mu, znala sam da ćemo se naći. Oh, kako sam čekala, dugo, ustrpljivo. A sad, eto, glete! Štefek! Štefek!... Al to nije sve... Ima još koješta...

I pohita k vratima:

— Matek! Je li se to Bara vratila?

— Jest, odazva se vincilir.

— Nek otvori blagovaonicu. Vrata! Prozore! I nek obriše prašinu! !I nek spremi u njoj jelo! Gospodičić je gladan... Je li, Štefek, da si (vragoljan i izjelica bijaše ti uvijek) gladan kao vučić?... A gladna sam i ja, tvoja stara baka; meni je kao da nisam dugo niti jela niti pila niti zraka Božjeg disala... oh muke! No, sve to prođe... A sada, da vidiš.

Uze ga za ruku i povede u obližnju sobu. Žurila se pred nama, otvarala prozore, gurala ustran zavjese.

A zrak i svijetlo ulazahu u kuću.

Starinska vitrina puna staklenine zasja od sunca; papirnato cvijeće u posudi na okruglu stolu s krivim nogama, iako osuto prašinom, kao da oživi; voće od mramora pod zvonom od stakla na ormariću sinu rumenilom jabuke i žutilom kruške, a u zrcalu iznad njega pokaza se golema ura što je — s blistavom mjedenom lećom na kraju njihaljke i s utezima visećim o žici — stajala, već davno ukočena i nijema, na suprotnom zidu.

— Vidim da imate sat. Biste li mi je uredili? reče mi žena.

Digoh se na stolicu, ovih pero, makoh kazaljke i dotakoh se njihalice. Starica je neko vrijeme slušala uz osmijeh kucanje sata te nas povede naprijed.

U spavaćoj sobi dva velika kreveta i stara potamnjela slika sv. Stjepana, a između posteljâ ormarić uza zid, pod slikom dvorca uokvirenom rezbarijama s obiteljskim grbom na vrhu.

Sad je Štefek išao prvi. Skakao je na sjedala, otvarao sâm prozore i gurao zavjese; veselio se svjetlosti i svemu što svijetlo u sobi najedanput otkrivalo.

— Tako je i prije radio, govorila mi starica, dok hitaše za njim, da ga lovi i grli, a on, iz obijesti, trčao oko stola. Eto, podjetinjih i ja.

U posljednjoj prostoriji stadosmo. A bilo je i zašto. »Štefekova« soba!

Dječji krevet, neki umivaonik i igračke: drven konjić na njihaljici, sabljice, vojnici od olova i koješta. Dijete se iznenadi, otvori usta, raskolači oči. Bakica se raznježi.

— He! Znala sam ja... Eto, nađe kako i ostavi. Zato nikad nikoga ne pustih ni ovamo. Dolazih sama, da čistim i redim. Deder, zajaši, uzmi, digni! Odviknuo si se, je li? zaboravio, crviću moj?... Čekahu i oni na te... Gle kako ti panduri u te gledaju! Hvataj, namještaj... ovako!

I ona sjedne na pod, s djetetom, nasred igračakâ. Pokazivala mu kako se »prije« igrao, sjećala se imena što ga jednom davao bud konjiću od drva, bud vojniku od olova.

To bi bilo dugo trajalo, da Matek ne dođe i ne javi da je dolje, u blagovaonici, sve uređeno.

*

Bara, mirna ženica, bijaše spremila hladan zajutrak, a bez ikakve muke: izvukla ga iz torbe što ju Jožina jutros prtio.

Crna gospođa, ta negda ponosita i oštra vlastelinka a zatim šutljiva i uvijek osamljena starica, htjede nas sve pri stolu, i Mateka; samo je u Baru gledala s nekim nepouzdanjem.

I bî živahno. Starica je govorila i jela; sve se u nje bijaše prenulo: krv u žilama, pamćenje u glavi, glad u želucu. Navali na Mateka mnogim pitanjima: gdje joj rođak? Gdje krave i konji? Kamo Reza i Micika? Otkuda ta Bara? Što je s kućom i s imanjem?... Sad je gledala kao kroz maglu što se prolomi, sad opet vrludala po njoj probijajući se do svijetla. I sjećala se sve više, hvatajući uvijek lakše neke prekinute niti. Htjela je ne doznati, zbog djeteta, s kojeg nije dizala oči, a ono je gledalo u nju, radosno i ushićeno. Najedanput se starica zagleda u me i reče: »A, dă!« Onda ustane i kazavši: »Čuvajte mi dijete«, povede me gore, u svoju sobu. Klekne pred velikim teškim ormarom, opipa mu ures na rubu, izvuče iz njedara ključ, koji joj visio o vratu, i otvori malne nevidljivu bravicu. U skritoj je ladici bilo srebrnih žlica, zlatnih narukvicâ, prstenja, broševâ, naušnicâ i križićâ. Čitava riznica.

— Gospodine, reče, već vam rekoh da ću vas nagraditi. Uzmite koliko i što hoćete.

Ja se ne makoh, a njoj ne bî pravo.

— Novaca nemam. Ta, i vidjeste i čuste što sa mnom uradiše. Rođak tvrdi da Štefek umrije, pa se smatra baštinikom. Prodao kuću u gradu, maknuo krave i konje, potjerao služinčad, sve zapustio, mene živu zakopao. Al ja nisam luda; znala sam čekati i dočekati. Ispraznio mi blagajnu, odnio najljepše sagove i slike, al mi ne ote srebro i zlato: znala sam sakriti i čuvati.., za Štefeka. Tu je; a novaca nemam.

— Ne ću ni novaca, gospođo.

Htjela me nagovarati, kad se čuše koraci na stubama, pa ona hitro zatvori i pohita ususret Štefeku koji je prilazio.

— Bakice, hoću na brdo.

— Da, sinko.

— I ti ćeš sa mnom. Sve do vrha.

— Da, sinko.

I ona siđe s njime dolje, pa u dvorište.

Krenuše uzbrdo, na novo, još veće Matekovo i Barino čuđenje, jer je starica izlazila iz kuće samo kradom, u rijetke dane kad je išla niz ulice da traži dijete.

Ostadosmo pod stablom; samo Matek pođe, krijući se, za njima.

Gledao sam kako »unučić« vodi »baku« prema vrhu ispod sunca, on sprijeda, ona odmah za njim; i pričinjalo mi se kao da starica dijete nosi. Sjetih se opet mita o slijepom heroju s dječakom na ramenima; i rekoh pometaču:

— Tožina, ta će žena... progledati.

— — — — — — — — —

Čekali smo prilično dugo, kad čusmo Matekov zov.

Pohitasmo uzbrdo. Nađosmo staricu onesviješćenu i ponijesmo je u dvorac, gdje je Bara metne u krevet. Bila je i preveć umorna, iscrpljena kretnjama, omamljena suncem i zrakom.

Preoblačismo dijete; odvedosmo ga, malne silom, u grad.

*

Moradoh na otoke i tek se pred Božić vratih u Zagreb.

Vlaga i studen. Schrottova ulica opustjela, na Medveščaku ne vidim starog pometača.

Jedno predveče pođoh k Štefekovoj tetki.

U prvoj prostoriji nikoga, u drugoj — u neugrijanoj izbi — Jožina sjedi na svom ležaju i kašlje. Starcu nije najbolje: jesen mu pakostila, zima ga već sada bije. Nagutao se u dugom radu na ulici toliko prašine, da ga davi i sili na kašalj: izbacuje sluz u kome je nešto nalik na pijesak i na prah od konjskih izmetina. Bio je na Griču, govorio je s gospodom od Grada i obećaše mu krevet u Domu milosrđa; al se on ne dâ... Štefek!

A da dijete vidim, ili bar o njemu što čujem, požurih se danas k Tetki.

— Gdje su?

— Sigurno kod Crne gospe. Oboje.

— Skupa? No, tim bolje. Nisam se tome nadao.

On se iskašlje tresući starim kostima, pa, kad se smiri, zaljulja glavom, reče: »Gospon, nije dobro«, i poče mi pričati.

Poslije onog izleta, Štefek je sâm išao k »bakici«; ostade jednom kod nje dva dana. S početka Tetka nije za to marila, ali, kad bolje dozna što je i kako je, nešto smisli, pa ne dade djetetu da se makne od nje i iz ove daščare; uzalud dođe Matek po dijete. Najedanput uze Tetka Štefeka za ruku pa s njime ravno k Crnoj gospi. Ni Matek ne zna što je između njih bilo, al ču i vikanje i plač. Na koncu Tetka smekša, popusti.

— Nije dakle loša žena.

— Gadna je, gospon. Vodi sada sama Štefeka k vlastelinki, da skupo proda svaki djetetov posjet »bakici«.

— Da proda?

— Jest. A nikada za novac. Ona krije, ali su u mene još uvijek dobre oči. Donese svaki put kući sad žlicu od srebra, sad prsten od zlata. Na Štefeku prnje, a ona se obukla; nakiti se baba nekim naušnicama. Ima već novaca, al joj škrtost samo raste.

— Da li joj ti što reče?

— Ni riječi. Potjerala bi me odmah. I tako veli da će odseliti u bolji stan. Jadnog li djeteta i jadne li stare gospe! Dijete mršavî.

Htio je da se još jada, kada Tetka uđe vodeći dijete. Vidjeh joj na licu da mi se ne raduje; pusti Štefeka k nama i pritvori vrata pometačeve izbice. Kada htjedoh odanle, kazah joj da ću sutra doći po dijete. Ona se opre. Štefek njoj treba; valja zaslužiti sebi kruh. Ja se ne mogoh više suzdržati. Imadoh s njom živ razgovor. Žena se na koncu ražesti, postade gruba. Kad izađoh, lupnu snažno vratima.

Uvidjeh da valja nešto uraditi.

Pođoh na redarstvo, k župniku, na Općinu, k Zaštiti siročadi, na koncu i k psihijatru za koga doznah da katkad obilazi staru gospođu u dvorcu. I bje mnogo riječî, stvarnih upućivanja i teoretskih raspravljanja, al ništa što bi djetetu moglo biti od neke koristi. Primanje ma bilo kakvih darova nije kažnjivo; Tetka je neporočna a i pobožna žena; rođaci su najbolja zaštita sirote; umobolne valja puštati na miru, ukloniti iluzije što samo kvare njihovu bolest; ne može se nikako oduzeti zakonitoj tutorki dijete, da se ono preda — luđakinji.

Latih se onda posljednjeg sredstva: zakucah na vrata staričinog rođaka.

Ispričah mu sve i izrazih mnijenje da bi ta bakina iluzija mogla — kako sâm vidjeh — doprinijeti ozdravljenju bolesnice. Moralo bi se spretno urediti općenje između »bakice« i »unučića«, suzbivši kakogod utjecaj pohlepne Tetke. On me spočetka nehajno, pa i nerado, slušao; trgnu se samo kada ču o ladici u ormaru. Kad svrših, smrknu se i reče da se okanim svega toga; dade mi razumjeti kako se ne smijem prtiti u njegove obiteljske prilike. Ja ne uzmakoh; i naš razgovor postade takav da se rastadosmo gotovo bez pozdrava.

Doskora uvidjeh da sam time učinio više štete no koristi. — Rođak pođe k Tetki, nagna je da njemu vrati »obiteljske uspomene« što ih još ne proda, skinu joj pače s ušiju starinske naušnice; Mateka, Baru i starog psa maknu na neko drugo imanje, a dovede u Dvorac nove čuvare: oštra kudronju i još oštrijeg vincilira: niko živ nije više smio k bolesnoj starici. A Tetka da se pomami; ljutita najviše na me, zarobi sasvim dijete. Da ne bješe Jožine, koji je opet, ali i sve teže, meo na Medveščaku i kopao na Mirogoju, teško da bih bio o Štefeku nešto doznao.

*

Nastade duga cića zima, kakve Zagreb već odavna ne pamti: snijeg, led, oštar vjetar.

Pritisnu i mene, ne dade mi iz kuće, gurne me i u krevet. Prođe i dvadesetak dana dok joj oštrina popusti, i ja ustadoh. Mislio sam, kako uspostaviti opet vezu s Jožinom, kad mi on pokuca na vrata. Štefek leži u mrzlom stanu i jedva pokriven; Tetka se sklonula kod neke znanice, u topliju jazbinu; otkada se prekinu ono s Crnom gospom, postade još gora, zapusti sasvim dijete. Jožina se sam muči oko bolesnika. Djetetu sve gore. A kako i ne bi? Morao je i po tom ledu rano ustati mlijeko nositi, a jadno obučeno.

Naprtih sebe i starca koječim, pohitamo k Štefeku.

A dijete u posteljici, mršavo, omamljeno vrućicom. Pokrih ga, uradih što znah i mogoh, poslah Jožinu po liječnika i po drva.

Sjedio sam uz krevetić, držeći dijete za ruku. Ono me prepozna, sjedne i poče mi nešto govoriti; al se njegovo teško pričanje prometne u bulaznjenje. Rumenilo mu se osu po licu, oči mu zasjaše, jezik mu se razveza. Micao je nogama, mahao rukama. Eto, na livadi je, zelenoj, punoj cvijeća. Trči; goni leptire. Hip! Hop! ... No, sad je pak na drvetu; bere voće i gađa njime sijeda, u crno obučena gospodina koji ga odozdo gleda i kliče: »Siđi! Past ćeš« ... Ha, ha! smije se bolesnik, pa se zamisli, i pruža ruku, gladi me po licu: »Gospon, gdje je bakica? Povedite me.« I suze mu sjaju u očima. Sav se uznemirio ... Prođe neko vrijeme, dok ga umirih, i on pade u poludrijem. Kad popusti varava snaga što mu je oganj dade, zagledah se bolje u propalo mu lice, opipah oprezno klonulo mu tijelo i vidjeh kako je djetetu doista zlo.

Liječnik dođe, ogleda ga, pa pogladi šutke rudaste mu vlasi.

— Doktore?

— Šteta! reče on i otide.

Te iste noći Štefek izdahnu.

Sutradan metnusmo ga u lijesić. Kad rekoh Jožini da potraži čovjeka koji će ga ponijeti u mrtvačnicu, on mi odgovori:

— Ne. Nosio sam ga toliko puta, živa; pa ću ga i sad.

*

Predjesenji cvjetovi — bijela divlja mrkva i žuta djetelina — cvatu iznova na već pokošenim livadicama s obje strane Schrottove ulice. Djeca se opet tu igraju. Stari kanonik obilazi vinograd.

Jožinu i sad viđam. Još mete i kopa, ali je u onoj potleušici dandanas sâm; Tetka se preselila, i trag joj se izgubi. Pometač će ondje ostati dok — kako vele — daščaru ne poruše, ili dok mu, doista, ne dadu obećano mu sklonište.

Od njega znam što je sada sa Crnom gospođom. Bunila se žestoko protiv novih joj čuvara, a njezin rođak — kada dozna da je mali Štefek s Medveščaka umro — popusti i vrati joj Mateka s Barom i sa starim psom. Ona vjeruje da je »njezin« Štefek nastradao u rukama »one ženetine«. I ne čeka ga više; smirila se u dubokoj nijemoj tuzi. Bara je katkad vodi na šetnju, pa i na Štefekov grob, jer Štefek ima svoj, od Jožine čuvan, grobić — nisam pustio da ga bace u kakvu zajedničku raku.

Jednog dana nađoh na grobu smrznutog ptičeta »bakicu«. Stajala je dugo, nepomično, gledajući u križ, a njeno lice nije ništa izražavalo. Kada dignu oči, zagleda se, za trenutak, u me.

Nije me prepoznala.

Zagreb, 15. VIII. 1940.

VLADIMIR NAZOR

NOSTALGIJE

Htio bih biti skitalac
Čija je glava prazna kao i njegova torba,
Čija se volja razdrla kô i kraj njegova štapa!
Lutati bi' htio, kô što sam lutao jednom,
A ne znam kada,
I ne znam kuda!
Ići bosih nogu i golih lakátâ
Dračavim šibljem u cvatu, pa liznuti ranu:
Neka propjeva kapljica krvi
Na mom jeziku;
Sjedit u vlažnoj spilji, pa brojiti kaplje
Što mi padaju na dlan,
Tako dugo, dok siga u ruci mi ne stvori svieću,
Da je ponesem, na grob prošlosti svoje;
Proći gazom rijeke što njezin je izvor negdje duboko
A uvor je na vrhnucu;
Hodati uz klanac pod mostovima od magle,
Niz ravan pod lucima od Duge,
Gladan — a snažan,
Blatan — a svietal,
Gô — a obučen obdan u odijelo od sedmero proljeća,
Noću u tralje na kojim kroz rupice zviezde se vide;
I hodati, hodati uviek, kô Ahasver, skitalac vječni,
U kriku ženâ,
Uz prietnju ljudî,
Uz lavež pášâ!
Htio bih negdje u gori,
U zimskoj noći,
Pod šibama kiše i vjetra,
Zvier biti progonjena i gladna, zvier koja tuli
Svoj jad i svoju gorčinu!
I stablo da mi je postati opet,
Golo stablo što usnu u hrpi leda i sniega,
Pa se probudilo, puno cvietova i lišća,
Od zujanja pčelâ!
I litica da sam, kao već davno, neizrecivo davno,
Litica od vapnenca, izrovana brazdam, jer po njoj
Daždevi oru,
I osjećat — pod suncem ljetnim — kako u meni trepte
Zrnca od kojih sam građen,
I polako se žile u meni stvaraju, i nastaje zemlja
Crvena, naša topla i plodna primorska zemlja,
Da iz te krvi izmili trava,
I crv, i ptica, i zvjerka,
Dok nov i sretniji skitač ne prohodi Zemljom
Po kojoj se sada ja vučem . . .

Oh, da je!

TIN UJEVIĆ

SAN USKRSAVA SABLASTI

U snu mojem vječna čeznja Skita
nerazumljenom tužbom suncu vrišti.
I glad krvoločna u snu troglodita
za ljudskim mesom bogu prava pišti.

Zli predaci se javljaju iz mene
s hulom na usni pred kipom kumira —
na smrt pomamni divljaci i žene
s psovkom hijene i bijesom vampira.

Ovaj znoj noćni tumači mi dane,
vukodlak s kocem domu animiste.
I neprijatelj srče krv iz rane,
jastrijebi snuju da mi srce sliste.

Javlja se ludost još s iskona svijeta,
i pustolovna jedra Argonauta.
Javlja se pandža, najjače od dlijeta,
k Džagernautovim kolima flauta.

I kad se budim, rukom preko čela,
na jasnost dana tek bistreći zjene,
plašim se ovih orgija opijela,
i zakletvom se odričem sve sjene:

premda u meni, nije bijes od mene.

ANTUN BARAC

ILIRCI PREMA PITANJU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

I.

Niti jedan pokret u narodu ili čovječanstvu ne uspijeva u cijelosti, nego redovno ostvaruje samo jedan dio svojih težnja. Njegove neuspjehe obično novo pokoljenje uzima kao osnovicu i uporište za vlastitu ideologiju i rad. Ono vrši kritiku starijih, ističući njihove negativne strane i upozorujući naročito na crte, kojih oni nisu bili toliko razvili. Tako je bilo i s ilirizmom: njegovi uspjesi postali su općenom tekovinom hrvatskoga narodnoga života, a njegove neuspjehe iskoristila su mlađa pokoljenja, da upozoravajući na njih mogu razvijati i svoje ideje i stjecati pristalice. Pravaštvo treba shvatiti u prvom redu kao reakciju na ilirizam. Odatle i njegova oštrina, a i njegova frazeologija.

Zadatak novijih pokoljenja, koja nemaju intimnijih veza sa starijima, nije u tome, da u svome odnosu prema prošlosti jednostavno prihvate optužbe jedne starije generacije protiv druge, nego da s razumijevanjem pristupe k djelima svojih pređa, priznavajući svakome pokoljenju ono, što ga ide. Konstatirajući njegove neuspjehe ili jednostranosti, potomstvo treba ipak da s harnošću spomene ono, što je neko pokoljenje ostavilo mlađima kao svoj pozitivan prilog.

Bez obzira na neuspjehe ilirizma na više strana, objektivno će potomstvo njegovim članovima morati priznati bar jedno: da je taj pokret ne samo preporodio Hrvate, nego ujedno i spasio hrvatski narod od nacionalne smrti. Mogu se u Iliraca pronaći i sitničavosti, i naivnosti, i zablude. Može netko biti nezadovoljan s njihovim pogledima na ovu ili onu stranu narodnoga bića. Sve to ipak ne umanjuje glavnu i osnovnu činjenicu: da su oni u snažnom stvaralačkom oduševljenju probudili u Hrvata vjeru u vlastiti narod i da su u jednom desetljeću izvršili tako čudesan narodni preokret, da je to još i danas teško shvatljivo. Da nije bilo ilirizma, ne bi bilo ni pravaštva.

Pred ovom činjenicom gube vrijednost za naknadne primjedbe o nejasnim političkim i nacionalnim cilje-

vima ovoga pokreta, o držanju njegovih ljudi u ovoj ili onoj prilici. Svaki pokret izriče svoje programe i udešuje svoje držanje prema položaju, u kome razvija svoju akciju, pa je tako činio i ilirizam. Prenositi u prošlost poglede, koji su nastali u kasnijim razdobljima i vršiti kritiku nestalih pokoljenja s obzirom na nove, drugačije životne zadatke, može zvučiti duhovito, ali nije pravedno.

Stogodišnjica ilirizma, pojava književnih djela na kajkavskom i čakavskom narječju, različite pravopisne promjene, a ne manje i političke prilike posljednjih decenija, dale su povoda, da se kod nas prošlih godina vrlo mnogo pisalo o problemu književnoga jezika. U više navrata izneseno je čak javno i pitanje: nisu li hrvatski preporoditelji primajući kao književni jezik štokavštinu s ijekavštinom, učinili veliku pogrešku, i ne bi li možda bilo bolje, da se vratimo kajkavštini ili čakavštini? Problem je nabacio Krleža u svojim »Baladama Petrice Kerempuha«, istaknuvši organsku povezanost kajkavštine s hrvatskim narodnim životom i njezine prednosti za umjetnički izraz:

Ileri kak pilki, faklonosi,
zaškrabani dijaki, larfonosi,
Pokapali su paradno starinsku reč: KAJ.
Kak zvon je KAJ germelo,
kak kres je KAJ plamtelo...
— — — — — — — — — —
Na grobu žive Reči knjiga se zidati ne da!

Poslije Krleže javiše se pak drugi, poznati i nepoznati predlagači, s različitim mišljenjima: da se treba vratiti kajkavštini, kao hrvatskom književnom narječju uoči preporoda; da treba obnoviti kao hrvatsko književno narječje čakavštinu, koja je to bila u počecima hrvatskoga književnoga života; da mjesto ijekavštine treba uzeti ikavštinu. Pri tom su navedeni različiti razlozi: politički, literarni, lokalni, itd. Jedni tvrde, da je trebalo čuvati kontinuitet kajkavskoga književnoga jezika. Drugi navode, kako je čakavština najprikladnija za hrvatski književni jezik, jer se po njoj Hrvati razlikuju od Slovenaca i Srba. Treći iznose, kako je čakavcima i kajavcima teško naučiti štokavštinu tako, da bi u njoj mogli naći sve ono, što im je kao piscima potrebne za umjetnički izraz.

Među ovakvim mišljenjima i prijedlozima ima i ozbiljnih i manje ozbiljnih. Ali je u svemu tome — s obzirom na naš odnos prema jednome od najvažnijih pokreta u našoj prošlosti — najvažnije pitanje: da li su Ilirci kao Hrvati doista pogriješiti, što su preuzeli štokavštinu za književni jezik, i da li su na taj način doista škodili hrvatskim nacionalnim i književnim interesima?

2.

U diskusiji o tom pitanju treba naravno pustiti s vida sve one crte u ideologiji Iliraca, po kojima su oni prelazili granice hrvatstva, i zadržati se samo na tome, koliko su imali pred očima hrvatske prilike i hrvatske interese.

Da se neko narječje može uzdići na stepen književnoga narječja, kojim će pisati pripadnici cijeloga naroda, i održati se na tome položaju, potrebno je nekoliko elemenata. Ono mora imati bar neke literarne tradicije; ono mora biti prilično rasprostranjeno, ili bar djelomično poznato i ostalim pripadnicima istoga naroda; ono mora imati neku prodornu snagu; ono mora imati među ostalim dijalektima istoga jezika najviše svojstava za umjetnički izraz. Razumije se, da svi ti elementi ne moraju biti podjednako jaki i vidljivi, ali ih pri rješavanju pitanja o književnom jeziku treba ipak više manje uzimati u obzir.

Pristupajući k problemu hrvatskoga književnoga jezika, naši su Ilirci bili na čistu sa svim tim elementima. Navodile su ih na to same potrebe književnoga i nacionalnoga života.

U vrijeme, kad je trebalo odlučiti, koje će od naših narječja postati zajedničkim književnim narječjem, naši su realniji kajkavci i sami osjećali, kako zbog svoje malobrojnosti i neznatne kulturne snage u kajkavskim krajevima uz najveće napore teško održavaju kakav takav književni život. Ne treba spominjati ništa drugo, nego Miklousića. — I oni književnici kajkavci, koji su i dalje ostajali na braniku svoga narječja, išli su samo za tim, da se ono održi kao književni jezik u kajkavskim krajevima — ali nikome od njih nije palo na pamet, da ga učini književnim narječjem svih Hrvata. Nisu to činili naprosto stoga, što su znali, da djela kajkavskih pisaca nisu prodirala ni u čakavsko ni u štokavsko područje; ako se kajkavština i proširila ponegdje na štetu čakavštine, nije to bilo u takvu opsegu, da bi se ikad moglo misliti, kao će je i pripadnici ostalih krajeva prihvatiti kao književni dijalekat.

Naši preporoditelji kajkavci nisu se dakle ni mogli postaviti pred izbor: hoće li zadržati kajkavštinu kao opće hrvatsko književno narječje (kad ona to nije nikad ni bila), ili će je napustiti na korist štokavštine. Oni su imali da odluče: da li će i dalje zadržati kajkavštinu u književnosti, sa slabim nadama u održanje i jači kulturni razvitak, ili će je se odreći, da se s čakavcima i štokavcima ujedine u jednom književnom jeziku. Zadržavanje kajkavštine kao književnog jezika značilo bi napuštanje svake misli o sjedinjenju s čakavcima i štokavcima, sa svim posljedicama, koje bi u tom slučaju nadošle u narodnom životu i književnosti. Kad se našim kajkavcima problem postavio ovako, onda je njihovo rješenje bilo i lakše i brže.

Kad se govori o stvaranju hrvatskoga književnoga jezika, može se češće čuti misao, kako je kajkavština uoči preporoda bila izgrađen književni jezik, pa da je nije trebalo napuštati. To je samo djelomično istinito. Ovo je narječje kroz nekoliko stoljeća doista postajalo književno sve izgrađenijim, ali se do književnog jezika u punom smislu nije nikad bilo razvilo. Ako je ono moglo da posluži za kalendare, molitvenike, nešto poezije i pouke, pa i za drame, to još uvijek nije bilo dosta, da bi se njime s punim uspjehom mogao poslužiti umjetnik ili učenjak i do kraja izreći svoje misli. Kakvim su se sredstvima služili kajkavski pisci još u tridesetim godinama prošloga vijeka, kad su htjeli jasnije iznijeti i kakvu običnu misao, vidi se na pr. iz Vukotinovićevih drama ili iz nekih članaka »Danice«. — Neke rečenice u tome listu, u godini 1835., glase na pr.:

»Czeli ovdi pripovedani dogodyaj od tih szedem szinov Mikicha bana uvezla (stikala) je vmetelyna ruka nekoje plemenite gozpoje u jedan szag (tepih)...«

»Vu gerbu (czimeru) Bocskajzkoga plemena nahajal sze je...« (str. 24.)

Vraz je otvoreno pisao o neizgrađenosti kajkavskoga narječja za umjetnički izraz, a Mažuranić je elemente za svoj izraz nalazio posvud, samo ih nije našao u tom narječju — iako je boravio i u Zagrebu.

Sve to u još većoj mjeri vrijedi za čakavsko narječje. Iako je ono od svih naših dijalekata najprije ušlo u umjetnu književnost, opet se nije nikad moglo učvrstiti kao književno narječje na većem narodnom području — vjerojatno i zbog prilika, u kojem je živio hrvatski čakavski elemenat. Zbog prodiranja štokavaca i kajkavaca na čakavski teritorij, i zbog seoba čakavaca iz njihovih prvotnih krajeva, njihovo se područje sve više suzivalo. Budući da su se oni usto velikim dijelom služili na pismu glagolicom, koja u ostalim dijelovima naroda nije bila gotovo ni poznata, nisu produkti njihove pismenosti mogli ni da prodiru u ostale krajeve. Zbog svega toga, kod njih se nije ni mogao razviti kakav intenzivniji književni život. Hrvatski preporoditelji, rodom čakavci, nisu mogli ni postaviti pitanje: ne bi li se čakavština mogla uzdići na stepen književnoga jezika za sve Hrvate, — kad ona to nije bila ni za njih same, i kad oni u zajednicu nisu mogli unijeti književnih djela, koja bi se naročitom vrijednošću ili značenjem mogla nametnuti svima. A kad nisu mogli na to misliti oni sami, još su to manje mogli činiti Hrvati ostalih narječja.

Ako su naši čakavci znali, da njihov dijalekat ne može postati općim hrvatskim književnim dijalektom, onda su morali ipak da misle, koje bi narječje moglo biti najprikladnije za tu funkciju. Morali su se pitati: Ako već ne mogu, zbog narodnih interesa, u književnosti upotrebljavati vlastiti dijalekat, da li će za te interese biti bolje, ako općenim hrvatskim književnim narječjem postane slaba kajkavština, ili mnogo jača, bogatija i raširenija štokavština? — Odgovor je mogao biti samo jedan.

Prema svemu tome, čakavci i štokavci bili su u doba narodnog preporoda jednodušno za štokavštinu. Mažuranić već svoje prve štampane pjesme piše tim narječjem. — Kraj toga kajkavci nisu mogli stati u obranu vlastitog narječja kao književnog ni na svome terenu, ako su htjeli da se u književnosti među Hrvatima provede proces ujedinjenja — a pogotovu onda nisu mogli ni pomišljati na to, da bi to narječje moglo postati književnim dijalektom svih Hrvata.

Kraj svega toga treba istaknuti jedno: preuzimajući štokavštinu za književno narječje, naši Ilirci — kajkavci i čakavci — nisu držali, da primaju nešto, što im je bilo s koje strane narinuto, već su to činili spontano. U jednom svom članku u »Letopisu Matice srpske« (g. 1846.), koji je inače slabo poznat, iznio je Vraz vrlo važne i zanimljive misli o književnim pitanjima. Osvrćući se na tadašnje prilike u Srba, s obzirom na borbe o književni jezik, govori on i o hrvatskim prilikama preporučujući Srbima, da učine ono isto, što su učinili i Hrvati, t. j. da se sporazumiju o književnom jeziku. Bilo je to u doba, kad su Hrvati imali za sobom već 10 godina štokavštine kao literarnog jezika, a u Srba još nije bilo autoriteta, koji bi sve povukao za sobom.

»Nu ništa zato — pisao je Vraz — gdje nema umova prvog reda, tu neka se slože svi umovi drugog reda, pa će biti svi ukupno toliko jaki, te će od njih zašutiti umovi trećeg, četvrtog (i Bog zna kojeg ne) reda; zamuknut sve babe Smiljane i njihovi kumi i prijatelji, ili (kao što Nijemac zove Kleingeister) mali dusi, i uvesti će moći svaku spasonosnu reformu. I kod nas nema još glava ili umova prvog reda, ali mi, glavice drugog reda, lijepo se složismo, načinismo između sebe književnu koaliciju, pa da vidiš sad, koliko učinismo u tih nekoliko godina! Mi ostavismo sasvim put, kojim su donle išli bezjaci kajkavci, zabacismo narječje, odabravši mjesto kajkavštine štokavštinu književnim jezikom, prigrlismo novi pravopis. Glave trećeg i posljednjeg reda istina zakrekeću kod nas kao žabe, što riču u ritu. No doskora zamuknu, jer se mladež bila združila s nami, a ostali slavjanski svijet kazao, da tako valja. I tim smo nadvladali, tako da vi sad u čitavoj Hrvatskoj ne ćete naći deset ljudi, koji ne bi bili zadovoljni s književnimi našimi načini.«

Primajući štokavštinu, naši kajkavci i čakavci nisu kod toga drzali, da napuštaju nešto svoje i blisko, a preuzimaju nešto strano i dalje, nego su pri tom osjećali, da preuzimaju nešto, što je također njihovo. Vidi se to i iz poznatih Mažuranićevih misli o pjesničkom jeziku. »On scijeni, da mi Hrvati, star narod u književnosti, taj jezik imamo« (misleći pri tom na jezik dubrovačkih pisaca) — veli o svom ocu Vladimir Mažuranić.

Sve ono, što je nedostajalo kajkavštini i čakavštini imala je štokavština: rasprostranjenost, stare literarne tradicije, prodornu snagu, sposobnost za pjesnički izrazaj. Zato je odluka Iliraca morala da bude onakva, kakva je bila.

3.

Sve su ovo uostalom stvari većinom poznate i jasne, i ne bi ih trebalo ponavljati, kad se često na osnovi njih ne bi stvarali krivi zaključci, na štetu Iliraca. — Pitanje, da li su oni učinili dobro ili loše, kad su stvarali ovakvu odluku, moglo bi se postaviti i drugačije. Moglo bi se pitati: Što bi se bilo dogodilo, da su naši kajkavci zadržali za svoj književni jezik kajkavštinu, čakavci čakavštinu, ili da je jedno od ova dva narječja postalo hrvatskim književnim narječjem? Da li bi razvitak hrvatskih književnih i nacionalnih prilika bio krenuo onim putem, kojim je išao, ili bismo danas bili u drugačijem položaju? Pri tom treba uzeti u obzir i nacionalne prilike u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. vijeka.

Dok su i kajkavci i čakavci, uz male izuzetke, bez protivljenja primili štokavštinu za književni jezik, sasvim je sigurno, da to ne bi bio slučaj, kad bi štokavci i čakavci bili imali da prime kajkavštinu, ili kajkavci i štokavci čakavštinu. U slučaju, da je za hrvatski književni jezik bila uzeta kajkavština, taj bi se jezik bio doduše razlikovao od srpskoga — ali je vrlo sumnjivo, da li bi se oko kajkavske jezgre bio okupio znatniji broj Hrvata, i da li bismo onda uopće imali snage da se kulturno ojačamo i održimo. U slučaju pak, da je za književni jezik uzeta čakavština, taj bi se jezik razlikovao i od srpskoga i od slovenačkoga. Ali bi se

vjerojatno bilo dogodilo ono, što je priželjkivao Kopitar: da bi se hrvatsko nacionalno osjećanje bilo ograničilo uglavnom na čakavce. Pomisao dakle, da se u ime što izrazitijeg hrvatstva uskrisi čakavština kao književni hrvatski jezik, znači u stvari pristajanje uz onu orijentaciju, koja je Hrvatima najmanje sklona.

U našim raspravama o književnom jeziku izbija često više regionalni patriotizam ljudi, koji bi htjeli, da njihovo narječje bude općenarodnim književnim narječjem, negoli istinski i duboki nacionalni osjećaj. U pohvalu naših Iliraca treba pak reći, da njima nisu pred očima nikad lebdjeli lokalni obziri, nego ih je vodila misao na više ciljeve naroda i književnosti. Svi naši Ilirci kajkavci i čakavci podvrgnuli su svoje lične osjećaje spoznaji, kako je potrebno, da nešto priguše svoja čuvstva prema dijalektu kraja, u kome su nikli.

Sto posljednjih godina hrvatskog narodnog života i književnosti pokazuje, da je odluka Iliraca bila dobra. Njihovu veličinu dokazuje i to, što su je oni stvorili brzo, bez dugih priprava i diskusija — kao u nekom genijalnom zaletu, osjećajući, da žive u časovima, kad treba raditi brzo i dobro, jer svako kolebanje i odlaganje rješenja zavodi u propast.

Svako naknadno ispitivanje i omalovažavanje njihova čina, pa i potkrijepljeno naoko ozbiljnijim razlozima, ne može pobiti činjenice, da smo istom nakon njega mogli punom parom razvijati svoje kulturne vrijednosti. Ako netko, makar i u ime nacionalnih razloga, izriče sumnju u opravdanost ove odluke, tražeći neku promjenu, onda je to znak, kako u njega pravih nacionalnih osjećanja i nema. Ima u duhovnom životu naroda elemenata, koji su već postali sastavnim dijelom narodnoga bića, i oni se ne mijenjaju lako. Nabacivati iznova pitanje hrvatskog književnog jezika značilo bi zapravo priznavati, da mi takvog jezika još i nemamo. Književni se jezik, kao dio narodne tradicije, čuvar duhovnih vrijednosti i elemenat kontinuiteta u kulturnom stvaranju, ne da mijenjati od časa do časa, prema efemernim dispozicijama, ili čak dekretirati.

Primajući štokavštinu kao književno narječje, ne mora se nitko odreći vlastitog dijalekta. Umjesto teza, da se u književnom jeziku imamo vratiti kajkavštini ili čakavštini, treba istaknuti nešto drugo: da svatko od onih, koji kroz škole primaju štokavštinu kao narječje, kojim će pisati i kojim će se u životu služiti, treba da što jače čuva i svoja osjećanja prema dijalektu, u kome je uzrastao. Čak i više: i čakavac i štokavac treba da osjete intimne ljepote kajkavštine, i obrnuto. Umjetnik pak, koji je spoznao, da svoja osjećanja može izreći samo zavičajnim dijalektom, ima ne samo pravo, da se njime posluži, nego mu je to i dužnost. Ljepote Marulića, kajkavske lirike ili Krležinih balada, ne bi mogle doći do izražaja u štokavštini onako, kako su izbile u čakavštini i kajkavštini. Ali to nema veza s pitanjem općega književnoga jezika, koji ima i druge nacionalne svrhe, a ne samo književne.

Među primjedbama o našem književnom jeziku ima i potpuno naivnih — na pr. kad kakav kajkavac ili čakavac kaže, da se treba vratiti kajkavštini ili čakavštini, jer neštokavac ne može nikad naučiti štokavštinu toliko, da bi njome kao umjetnik mogao izreći sve ono, što osjeća. Na ovakvu se primjedbu može odgovoriti samo jedno: jezik je živ i vrlo složen organizam, koji se uvijek razvija i koji se nikad ne može definitivno naučiti. I onaj, koji je svoj materinski jezik proučavao naučno, nikad ne može reći, da ga dovoljno pozna, jer uvijek u njemu otkriva nova svojstva i nove tajne.

Još više to vrijedi za umjetnika, za kojega će biti važan svaki zvuk, svaka i najneznatnija promjena u redu riječi, svaki naglasak i dužina. Kajkavac ili štokavac, koji ne voli štokavštine, tvrdeći, da je ne može naučiti, priznaje u stvari, da ne pozna ni vlastitog dijalekta; da ga pozna, osjetio bi, koliko se tajna krije i u njemu.

Umjesto težnja za promjenom književnoga jezika, za povratkom dijalektima i sl., potrebnon je više svega jedno: da taj jezik više proučavamo, više upoznajemo, više volimo. Od Preradovićevih vremena mi osjećamo, kako divan organ imamo u njemu — ali se od tih vremena nismo mnogo približili svemu onome, što on u sebi krije. A ogriješujemo se o njega pomalo svi — možda najviše onda, kad u vezi s njime vodimo nepotrebne diskusije o pitanjima, koja su davno i dobro riješena.

IVO KOZARČANIN

MALI GRAD

Zatvorene sive kuće, prašno poslije podne.
Bosa žena na drvenu bunaru sama
pere rano grožđe. Žeže žitko sunce.
U sjeni oraha pijem slatko mlijeko.
Dječak u bijeloj košulji muči leptira.
Pas drijema na pragu. Još četvrt sata,
dok dođu moja kola. Uvele žute ruže.
Sad će s hrastova tornja odletjeti roda
teško mašući krilima. Biju signali,
ali nitko ne putuje iz malog mjesta
uz tromu rijeku. Ljeska se most.
Voda čeka. Zru jabuke, žene i sjene.

NIKOLA POLIĆ

RUKA SE ODMARA U TRAVI

»Assoupi de sommeils touffus.
Aimai-je un rêve?«
(Mallarmé: »Après midi d'un faune«)

Jedno popodne. Nedjelja. Bez zvona.
Proljetni skelet u sedefu se ljeska.
Počiva ruka. I sva vasiona
diše kroz mrežu tankih arabeska.

Mirišu breskve. Rascvjetano granje
umorno čezne. To je san na javi.
Pauk —mrk susjed — prede tanko tkanje.
Počiva ruka, tu, u vlažnoj travi.

Gube se misli, uspavanke dana.
Odmor teče dalje.
Veliki lepet sa dalekih strana.
Majstor Botticelli skida Vesni halje.

Počiva ruka. Mislila je dosta
pišući slova praznih rukopisâ.
Sad skromno leži. Dobrim gostom posta
proljetne trave i jurjevskih mirisâ.

Bukove šume — čuj glas šumskog roga! —
sjenama modrim hlade mramor čela.
(Oplakuju, možda, izgubljenog boga
u vlažnoj tišini mravaca i pčelâ?)

Počiva ruka. Zuji žuta osa.
Samotni hrast krije zamišljenu brezu.
Iz osame i tame čuje se zov kosa:
On, na crnoj fruli, zviždi marseljezu.

VJEKOSLAV KALEB

MJESTO U RAJU

Ženik nije dolazio.

U mladosti Mara je svakog dana mnogo sati stajala na ulici, po običaju u selu, i čekala. Naslonjena na zid kuće promatrala je prolaznike i pokazivala sebe. Žene oko nje su čevrljale, primjećivale prolaznicima, a ona je šutila povučena u nekoj bojazni duboko u se. Ni pjevala nije u nedjelju s drugaricama, koje su sjedile na njezinu pragu. Pjevale su:

Diku resi areloj kadine
Mene mladu od zlata rećine . . .

Ona je imala nos velik i okrugao kao rajčica; i rumen tako. Taj nos, jer se uzimalo u obzir, da Mara ima brata, davao joj licu izraz, koji imaju pobožne usidjelice: kao da je uvjeravao svakoga, da ona nije za udaju.

Kad je umro brat, pa poslije i žena mu, a da djece nijesu ostavili, ona je bila stara djevica u lijepoj kući i na veliku imetku. Sada, u dubokoj djevičanskoj starosti, nos joj je dobio izblijedjelu modro ljubičastu boju s crnim točkicama, ali se oko njega kao u pokroviteljskoj sjeni raširila neka blagost, dobrodušnost i čak ženska milina. Ni po čemu se u njoj nije moglo prepoznati staru djevicu, tako je iz njezinih dobrih crnih očiju, punih sanja, i tiha lica izbijala materinska nježnost.

A nos se nije ni opažao.

U susjedstvu bila je kuća brodograditelja Mate, jako slična njezinoj: leđima okrenuta k ulici, a licem k moru; dvorište je bilo i jednoj i drugoj izgrađeno malo pristanište. A takve su sve kuće u selu, koje je na otoku, pa se na kopno u polje moraju težaci prevoziti brodovima. Matina je kuća bila mnogo veća. Imao je veliku obitelj: tri-četiri sina, toliko kćeri, snahe, neudatu sestru, unučadi i starca oca. Živio je veoma dobro, jer su muškarci gradili brodove, a žene radile u polju. Svi silno zaposleni i veseli u radu, samo starac se zadubao u svoje godine; pažljivo se uhvatio za nit, koja ga drži na životu. Sjedi dolje na škveru među drvljem za gradnju brodova, prema suncu, i lagano troši vrijeme.

Na koncu sjeti netko, da staroga udovca zaposle s korišću za obitelj: — Neka — kaže — bude mladoženja.

Odredili mu staru djevicu Maru.

Vesela mladež, gledajući u starcu bezosjetan predmet, smiješan jako, prihvatila je tu misao za šalu i smijeh, ali s odlukom da je ostvare.

— Zima dolazi; nek se stari griju pred smrt.

Zet Matin, Joso, mladić brbljav, ali dobrodušan i dobre volje, osobito je jako navijao šalu.

— Pa bit će i korisno! — govorio je.

A domaćin Mate ozbiljno je razmislio: granice njegove obale, dvorišta i kuće proširit će se prilično; u sklop državе doći će nova zgrada, obala, polja. Lukavom šutnjom potakao je mladež da zaključe čin. Ženi je kazao svoje razloge znajući, da ih predaje na kamate. Ona je šum pronijela kroz selo:

— Eno, vrazi, uvatili se staroga, da se ženi. Da uzme staru Maru... A ja kažen — doda ona kao nehajno — nek se ženi, ako ga je volja; ko mu brani.

Oprezno je ona natucala, neka stara čuje od treće osobe, neka joj naviju žicu, potaknu je na misli.

— A šta se to govori o meni u selu? — upitala je Mare jednog dana Lucu; a nije mogla sakriti osmijeh, koji je izdavao zadovoljstvo zbog zanimanja, koje se nenadano poklanja njezinoj osobi. A Luci taj posmijeh nije umakao.

— E bome... oli bi bilo slabo? Gledali bi te u starosti, pazili... ima nas u kući ka mravi... ti samo sjedi uz oganj i predi, ako te volja, a ako ne, nije triba ni to. Ne bi ti falilo ni jaj od ribe...

Ovaj događaj je Mari poremetio mir. Stara djevica je sanjarila u blijedim nemoćnim slikama, ali koje su se nametnule slaboj staračkoj volji. Tu se podigla mješavina osjećaja, sjećanja iz mladosti i nada iz zrelih godina. Probijao se kroz to sve jače negdašnji lik staroga Ante. Mladić je on bio snažan, žute kose, crven u licu; pucao je od zdravlja i snage. Kad je imao dvadeset i četiri godine, ona je još imala nade, da bi mogao doći k njoj. Ali je prošao kraj nje on, a poslije toliki drugi momci. — Nije to bio osobito jak doživljaj; nije bilo ljubavi ni boli, ali je sada zasjao u nekom sanjivom svijetlu popraćen svim onim, što Antu opkoljuje: bogatstvo, lijepa kuća, sinovi, prijatelji, zanat, ugled. I ona je sjedala na to leglo, kao kvočka na tuđa jaja, uživivši se u ulogu domaćice i majke, tvrdoglavo ne shvaćajući položaj.

Imala je onda osamnaest godina, kad je Ante otišao k drugoj, a okus toga događaja danas se javljao u čudnovato ugodnom tonu.

I tako je starica dospjela u djetinjasto raspoloženje. Rado je podnosila podrugivanje djevojaka, ne htijući ga razumjeti drukčije nego kao laskanje.

— A je li ti drag?

— A... je — odgovarala je ostidno, uživivši se u ulogu djevojke.

Za vrijeme pregovaranja starac nije pokazivao nikakvo zanimanje za stvar. Živio je kao i prije: odabrao miran kutić i gledao preda se puštajući, da mlako žmirucaju slike iz mraka života kao osvijetljene uljenicom. Katkada je samo, kad je s naporom zadržao kakvu misao, uzbuđen lako, pomaknuo nogu i kucnuo dva puta štapom po kamenu, lagano kao olovkom. A pred njim je klokotalo more u rupama u zidu pristaništa. Iz daleka kao da su se valovi nehajno ljuljuškali i dolazili kraju samo zato, da uđu među crno od alga kamenje i da zašumore. Tako je sunce tiho, nebo veliko i modro, brda siva, daleka, stare kuće smeđih krovova ogrijane: sve kao da je vječito, postavljeno tako, da ostane bez promjene do konca svijeta.

— Šta si se tote skutrija? Ajde k mladoj... — uznemirio bi ga katkada obijestan glas.

Mladež je uporno tražila, da se izvrši sav obred vjenčanja; da ih vode pred oltar i da se piruje u punoj slavi.

— Imat ćemo razlog da se dobro napijemo i naiđemo. —

Vjeridba je prošla mirno, da se djevojka ne uplaši. Na »rakiji« su oko mladenaca galamili kao na poklade. Starac nije promijenio svoje nehajno držanje, ali pio je rado. Starica je gledala dolje prema zemlji preda se i smiješila se stidljivo. Znala je, da su žene rastvorile oči i hvataju svaki pokret njezin i njegov, da poslije razglabaju na dugo.

Zatim su vršili pripreme za pir: pekli su kolače, pogače, nabavljali jagnjad. Mladež je spremala odjeću i doskočice, kako će na piru na svoju osobu svratiti što veću pozornost. I oni, koji nijesu imali doći na gozbu, spremali su podmukle duhovitosti: limene sudove, rogove, olinjale ovčje kože, stare crvljive mješine.

Popodneva, koje je bilo određeno za vjenčanje, cijelo selo je bilo u pokretu. Već nekoliko sati prije su zgodnija mjesta za gledalište zauzele žene i djeca.

Povorka je bila duga: na čelu trobojnica okićena živo šarenim rupcima, vrvcama, kitom cvijeća, jabukama, kolačima. Svatovi su po običaju bili svi u starinskoj nošnji. Na kraju povorke je, dobro rumen u licu, nakresan temeljito, Mitar na dugoj trstici na koncu dizao u vis pred nosom hrpe djece slatki roščić.

I starac je dobro gucnuo rakije, da bi izgledao čiliji, mladenački; i perjanicu su mu stavili na kapu. Starici su stavili na glavu djevojački vijenac od cvijeća i vrvca, za pas joj zadjeli svileni rubac, obukli joj crvenu suknju, zelenu ječermu, žute postole...

Žene sa strane posipale su cvijećem, klicale, smijale se, a djeca su se zalijetala među svatove, hvatala ženika za rukave, djevojku za suknju, vikali... U crkvi i oko nje bila je tolika stiska, da se nije ni pop mogao kretati. Jedva je obred mogao dovršiti. Na

izlasku dočekala ih je urnebesna buka limenjača, trubljenje u rogove, zviždanje, ukanje. — Žurno su morali umaknuti kući. — Ali sve se to smatralo šalom. Jer takav je običaj u selu pri svakom vjenčanju.

Na čelu stola sjedili su dvoje staraca pod šarenim nakitom. Mladež se brzo zasitila šale s dvoje staraca, pa se počela zabavljati među sobom. Osim toga Roko Kalafat je zapodjenuo odmah razgovor o »Korabljici«. On je za ovu prigodu sačuvao posebnu zbirku mudrosti, za koju je tvrdio, da je iz »Korabljice«, njegove ljubljene knjige, po njegovu mišljenju jedine u Hrvatskoj.

— Čovik i žena — govorio je tihim ozbiljnim glasom slušaču prezirući buku; i kao da govori u pero, prstom je bo uzduh — čovik i žena, piše u Korabljici, su od Boga dani ka temelj svita. Za njihov život nagrada ih čeka gori — pokaže on prstom u vis. — Oni, ki su zaslužni prid Bogon i prid ljudiman, najti će se na onon svitu... — govorio je on uvjeren, da govori veliku tajnu.

Roko se uvijek smatrao Božjim posrednikom u selu, pa je čak i popa pokušavao poučavati... — Sad bi uhvatio jednoga svata pod riječ, sad rugoga, a nevjesti je bio upravio gore spomenute riječi. Na koncu je opazio, da govori prema pogači samoj, da se svak izmiče njegovim riječima i traži svakidašnji razgovor. On pomakne čašu i završi zamišljeno:

— Ndakako...

Poslije mesnih jela došla je pogača, koju su dočekali u ritmu:

Valjala se pogača...

razbijali su za okladu kolače i na koncu, pred odlazak mladenaca na spavanje, došla je nazdravica. Vrč ide naokolo, a oni pjevaju:

Ova čaša oriova
Po dnu srebrom okovana,
Svi ćemo je redom piti
I svi ćemo zdravi biti!
Pi, Mate, tvoj je red,
Slađe vino nego med,
Pi, Joso, tvoj je red...

A onda završna pjesma:

Toči, toči, protoči
S ovin stolon gospodskin,
S ovon zlatnon jabukon,
S ovin pason svilenin,
Molitva se daje,
Našen bratu i nevisti zdravlje...

Dok su to pjevali, udarali su svi snažno nogama po podu, a rukama po stolu u slogu pjesme. Najednom se stari bišivi pod od tog udaranje, trešnje prosjedne i svatovi u prašini i jaucima nađu se u konobi. Na sreću nijesu propali preduboko, jer su pod zadržale bačve. Svi su se skotrljali skupa s klupama, vrčevima, sjedalicama, stolom, pogačama, na jednu stranu, na onu, koja je spala.

— Gledan ja kroz prozor, gledan, kako oni pivaju »Toči, toči, protoči...«, kad najedanput ih nema; nestalo ih... pripovijedala je susjeda, koja je gledala preko ulice sa svojega prozora.

Nitko se nije teže ozlijedio. Samo stari je sutradan »pravio kaput« i morao leći.

Zet Joso je govorio u šali:

— Ko zna, kakov je napor te noći njega iscrpija? —

Ali o tom nije moglo biti ni govora; starac se nakon pada nije mogao ni maknuti, nego su ga još i njegovati morali cijelu noć.

Nakon dva dana je, kao u šali, umro.

— Svoju zadaću je izvršio — govorili su svi zadovoljno.

Nova snaha nije se isprva mogla snaći. Gledala je oko sebe čeljad, kao da od svakoga očekuje: što će sad ovaj reći? Pa malo po malo počela nekako zadovoljno žmiriti na svakoga: kroz kratko vrijeme snaha i udovica.

Starca su obukli u ono staro ruho, u kojemu je i pirovao, koje je nosio i kao mladić u svatovima: crvena kapa, koporan, benevreci... Ležala je ta odora na odru kao prazna; mršavo tijelo nije se u njoj primjećivalo.

Soba je bila uvijek puna svijeta. Svi su glasno razgovarali, šalili se, smijali. Zet Joso je starca hvatao za ruku i govorio u šali, ali ganuto:

— Ej, dide moj stari, pozdravi tamo tetu Antulu... A vraćati se nemoj...

— Gledaj ga, ka da je momak.

— Koristan je bija do zadnjega daha...

Prilazili su stari njegovi drugovi i glasno se opraštali od njega.

Svima se činilo, da je ovaj odlazak sasvim razumljiv, i zato su se rastajali od njega, kao da je živ: tako se pitomo uklanja mladima, on, koji je toliko toga sagradio. Leže stare ruke, koje su udjelale tolike brodove, naučile tolike majstore.

Starica se nije rastužila. Išla je za sprovodom tiho. Mjesto nje su naricale druge žene, a ona je bila ponosna, što je žena pokojnoga Ante i što je ona u svemu ovome glavno lice. Ali pravo značenje događaja izmicalo joj je iz svijesti, nije ga se mogla svojim staračkim mozgom dohvatiti. Javljale su se samo istrgane slike: Ante ide putem pred njezinom kućom, skupa imetak, oboje pred oltarom iskidani u svijetle krpe u traku sunca, koje se probijalo kroz prozor, i vrevi seljana, zvonjava zvona onda i sada za sprovodom. Pa se po malo počelo sve jače javljati sjajno nebo, vilinski dvori, rajsko naselje. Ante je bio dobar kao kruh. Nikad se nitko nije na nj potužio. On je sada tamo u mladenačkom ruhu, koporanu, benevrecima, crvenoj kapi poigravao u kolu svatovskom pred licem Boga i mnoštva svetaca. Oko njega bili su sami momci i djevojke.

— Zbogom, moj ćaćo — govorio je Mate glasno, iskreno, kad su staro tijelo spustili u grob — Zaslužija si raj nebeski. — Pa otare suze.

Podulje vremena stajali su nad otvorenom rakom. Nije im se dalo maknuti se. Činilo im se, da starac odlazi nekamo vrlo blizu i služit će kao veza s onim svijetom. A kako su ga mrtva mogli dodirivati, govoriti mu, mislili su, da su povirili na vrata, kroz koja naziru sve one, koji su odavno onamo.

— Nakrivo ti je malo škrinja. Stavi tote jedan kamen. — Svi su brižljivo pazili, da se sanduk namjesti što bolje, da starome ne bude njegov zadnji dio okrnut.

Od tada je stara djevičanska udovica vazda pripovijedala o onom svijetu. Sjedila je u velikoj kuhinji Matinoj kao poglavica. Ta kuhinja je bila obiteljsko ognjište, sa stropom visokim u obliku podrezane piramide, velikom napom, ogromnim od opeka zidanim kominom, na kojemu je sa svake strane otvora za drva bila po jedna reljefna ploča od majolike s lavljom glavom. Te lavlje glave s drugim ukrasom na pločama ostajale su trajno u sjećanju svima u obitelji, koji su odrasli u toj staroj kuhinji, i prsteni u zubima im, koji su služili, da pridrže popečak, bili su uzrok mnogog djetinjskog doživljaja. Za dugim stolovima je starinska klupa s naslonom, pocrnjela i ona od starosti i dima. Starica je sjedila na sjedalici istesanoj u obliku ormara (u donjem djelu je i bio ormar), pod nogama je držala klupčicu i prela na tenane.

Sjajnih očiju i s onim njezinim dobrodušnim posmijehom oko lukovice nosa govorila je:

— Onamo ćemo se svi vratiti na osamnaest godina, pa ćemo živiti po zasluzi u veselju. Osamnaest godina ćemo imati... Najti ćemo se tamo svi...

Šaljivčina zet Joso je pripovijedao obično u društvu, da je mala Anica razbila staričine nade ovako:

— Da, dobro je, babo, osamnaest godin... Ali koga će did titi? Tebe oli babu Petru? — Starica je zastala, uozbiljila se i pogledala unuku iznenađeno. Ustala je odmah zatim i otšetala van. Od toga časa ne govori više o raju ni o vraćanju na mladost. Nikada ne spominje smrt, a propuha se jako čuva kao kakav pop.

Ali to nije istina. Joso se u društvu rado šalio i izmišljao nevjerojatne pripovijesti; rado se isticao šalom. Ja sam se o istini sam uvjerio: Još i danas će vam starica, koja je u Metuzalemovoj dobi, s čudnim tihim zanosom razlagati, kako će nam biti u raju, kad se svi vratimo na osamnaest godina.

NIKOLA POLIĆ

POVORKA

»To idu legije iz crnih podzemlja,
Sve idu dugo... duže... duže;
U kolijevci im Bog je zvijezde darovo,
Car-otac Sibir, zrno, uže.«

(Kranjčević: »Vizija«)

Idu, nijemi i slijepi i u mračnom vidu
nose strah što raste i grom što će doći.
Teturaju sjene po golome zidu
pod crnom falangom oluje i noći.

Idu mračni i teški. Barjake ne nose
i baklje veselja u tmini ne gore.
Konaka ne ištu. I milost ne prose.
Kameni je put još do njihove zore.

Pod korakom grubim tek tišina gola.
Sve bježi pred njima u strepnji pred kugom.
Crni ritam tuče sa mrtvačkih kola —
nema vojskovođe pred povorkom dugom.

Idu pred olujom. I pravdu ne traže.
I bez očenaša povorka ta kreće.
Već je Hlapec Jernej (ispred vjerne straže)
pogasio lažne, dobroćudne svijeće.

Tuku crni satovi. Tornjevi se njišu.
U mraku, po mraku barikade rastu.
Pred ulazom dana zla se slova pišu
i slažu u knjigu olovnu i tmastu.

Idu nijemi i slijepi. Timpane udaraju,
omotane, teške, crnom ureolom.
I sve dalje i dalje povorke se stvaraju.
Odjekuju fanfare nad planinom golom.

STJEPAN KASTROPIL

TROJICA S MRAMORNE PLOČE U PARISKOM PANTEONU

II. *Alain Fournier*

Postoji neka vrsta tragične podudarnosti između sudbine Charlesa Péguya, o kojemu sam prije pisao, i Alaina Fourniera, čiju bih sudbinu htio da evociram u drugom — da tako kažem — panneau-u ovog krvavog triptiha u slavu mučeništva književne Francuske, kojega pokušavam naslikati u stupcima ove revije.

Kao i Péguy i Fournier je čedo francuskog Centra. U départementu Cher, na sjeveru od Bourgesa, obasjalo ga je po prvi put svijetlo dana u jednom od mnogobrojnih sela, kroz koja je njegov otac učiteljujući vodio njegovo djetinjstvo i čija će mu skromna ljepota i patrijarhalna sredina pružiti kasnije idealan okvir za konkretizaciju sna njegova života u obliku romana.

Kao i Péguy i Fournier neobično voli svoj rodni kraj. Ta ljubav u izvjesnom dobu njegova dječaštva poprima takav strastveni oblik, da mu narušava zdravlje i teško zabrinjuje njegove roditelje. Kao i Péguy i on je svim žilicama svoga bića vezan za priprosti puk seljaka, za njegove svakidanje radosti i tegobe, koje je s toliko topline opisao u jednom od prvih svojih spisa: *Miracle de la Fermière*,[1] da je Péguy, u kome je po dolasku u Pariz našao prijatelja i vođu, oduševljeno uskliknuo: »Vaši su seljaci tako lijepi!«

Osjećajući se skoro od prvih koraka u životu stranac u svojemu vremenu, pateći stoički od teške bolesti duše, od koje ga ni stvaranje svog remek-djela nije izliječilo — kao što je Goethea stvaranje Werthera — i on kao i Péguy dolazi do uvjerenja o potrebi žrtvovanja tog beskorisnog, ranjavog života jednoj višoj svrsi, koja se nalazi izvan prenapetog, preosjetljivog egocentrizma. Kao i Péguyu i njemu se rat čini kao jedini mogući logični završetak njegove mladosti. »Znam, da je on neizbježiv i da se iz njega ja ne ću vratiti« — rekao je svome prijatelju Rivièreu[2] već prigodom poznatog incidenta kod Agadira. I zaista se nije vratio. Pao je samih sedamnaest dana poslije Péguya, 22. rujna 1914. Tijelo mu nikada nije bilo pronađeno.

Kao i Péguy Alain (zapravo Henri) Fournier je duhovno čedo simbolizma. »Nitko ne može znati, što je simbolizam bio za one, koji su ga proživjeli« — rekao je negdje Jacques Rivière. Fournier je proživio simbolizam u tolikoj mjeri, da ga je on — kao što to zapaža kritičar André Rousseaux[3] — »odveo na granice spiritualnog života«. Ali on ga je proživio više kroz rafinirani manierizam i ezoterizam pjesnika *fin du siècle-a:* Maeterlincka, Mockela, Régniera, Julesa Laforguea, nego kroz muzikalnu hermetičnost poezije velike pjesničke trojke simbolizma: Mallarméa, Verlainea i Rimbauda. Pod uplivom neosimbolista pisao je i svoje prve pjesničke pokušaje, koje je Rivière kasnije s nekim drugim neobjavljenim spisima sabrao u posmrtnu knjigu: *Les Miracles.*

Kasnije Fournier skreće prema Gideu, Jamesu, a osobito prema Claudelu i napušta sve više aristokratsku poeziju neosimbolista, cizeliranu na »bokovima vaza« i naličjima »glinenih medalja«, odnjegovanu kao egzotično bilje u »vrtovima Infanta«. (Régnier, Samain, itd.). Od simbolizma ostale su mu u duši — izim neke vrste stalnog ushićavanja pred tajnovitom ljepotom stvari i osjećaja inferiornosti ostvarenih snova prema onima, kojima je suđeno da ostanu uvijek u stanju sna i da se nikad ne obistine — uglavnom dvije stvari: saznanje, da svijet njegova djetinjstva nije samo nematerijalni plod njegove razbuktale mladićske mašte, jer su se i drugi: simbolisti, ljudi i od slave i značaja, kretali u jednom isto tako začaranom krugu, kao što je njegov, i vjerovanje, da će i on moći taj svijet dostojno izraziti pomoću jednostavnih, svakidanjih riječi, kojima će znati dati njihovu prirođenu dubinu i prvotnu rezonancu.

Premda je unutarnji život Fourniera bio intenzivan i dubok, on je na površini bio tih i ravan kao mirna velika voda. Izim boravka u Engleskoj, gdje je upoznavao i zavolio englesku književnost, u njemu sve do 1905. nije bilo naročitih događaja. Na Spasovo te godine Fournier se sreo s velikim, jedinstvenim doživljajem svoga života. Nekoliko pogleda, par riječi izmijenjenih s divnom nepoznatom djevojkom, par kratkih viđenja i konačno bolni rastanak za uvijek, jer je ona pripadala drugome, bilo je dovoljno da otvori u njegovom srcu ranu, koja nije nikada više zacijelila.

Ne bi nas mnogo zanimala sama po sebi ta neobična vjernost Fourniera uspomeni jedne žene, koja je u njegov život bila ušla više kao san, kao prikaza, nego kao realnost, i to neprestano čeprkanje po jednoj te istoj boli. U najboljü ruku vidjeli bismo u tome potencirani izraz onog anahronističkog, romantičnog, trubadurskog i viteškog, što — usprkos surovostima vremena — mnogi od nas u duši nosi, ili dokaz ogromne upornosti ovog čovjeka, da ne dopusti, da ga lake struje odnesu put ustaljenih i od većine ljudi prihvaćenih korita života. Ali se iz ove uspomene na nepoznatu djevojku, koja se pred Fournierom bila pojavila na pariskom cvjetnom šetalištu Cours-la-Reine, kao nekada na obali žutog Arna Beatrice pred Florentincem, rodio *Veliki Maulnes,* taj labuđi pjev Fournierova života i remek-djelo francuskog romana.

Žena je uvijek privlačila Fourniera, jer je on u njoj vidio biće po svojoj spontanosti, impulzivnosti i naivnosti bliže prirodi i životu, nego što su to ljudi, koje suviše sputava u svoje mreže intelekt i rezoni-

[1] Grande Revue, 1911.

[2] Jacques Revière prerano (1925) preminuli poznati kritičar, koji je dao kritičko izdanje svih Fournierovih spisa.

[3] Littérature du XXe siècle (Albin Michel, 1938.).

ranje.[4] Zato je ovaj poklonik i obožavatelj »vječite ženskosti« (l'éternel féminin) tražio, poput sredovječnog viteza, u raznim ženskim spodobama predmet svog obožavanja, čeznući više za likom idealne »donne«, stvorene za utjehu duha i odmor od grubosti života, nego za ženom od krvi i mesa. »Pored njih (žena) sam najteže osjetio, kako me tišti moja duša« — rekao je on u jednom pismu svom intimnom drugu Rivièreu 12. svibnja 1909.[5] I kad je konačno mislio, da je našao »ljubav kao vrtoglavicu, kao žrtvovanje, kao posljednju riječ o svemu«,[6] koju je do tada uzaludno tražio, sudbina ju je ugušila već u samom zametku.

Otada je za njega život samo bljutav, bez ukusa i gorak. Karakteristična su za to njegova pisma, koja su kao i intimne ispovijesti Keatsa puna nemoćnog očaja i uvjerenja o ništavilu svega. Na Spasovo 1909. godine — dakle četiri ljeta po onom značajnom susretu — piše: »Čitav sam dan ostao u kući, da bih mogao do mile volje trpjeti.... Ništa ne može razgaliti moju tjeskobu. Kad bi to trebalo da traje, ne bih mogao još dugo podnositi ovu težinu čitavog svijeta na srcu. Nešto me očajno zove, a svi me zemni putevi od toga dijele. Pred četiri godine, u ovaj sat, silazeći lagano velikim kamenim stepenicama, ona je u mene bila uprla onaj tako čisti pogled, da sam se okrenuo.«

Isti gluhi očaj, ista težnja za konačnim smirenjem u smrti je u pismu pisanom 1913. — dakle osam godina poslije onog značajnog Spasova. »Kod svakog sata, koji se okrene na brojčaniku obližnje crkve pitam se da li ću moći još podnositi život..... Strašno je što moram priznati, da ipak nisam potpuno očajan. Ne mogu vjerovati, da mi je Bog toliko toga pokazao, toliko toga obećao i da mi neće ništa dati na ovom ili na onom svijetu.«

I pored ovakvog duševnog stanja, koje nalazimo u njegovim pismima, Fournier, koji je kao i »krilati« pjesnik Shelley mogao uskliknuti slobodno: »Ljubio sam Antigonu u drugom životu«, nije mogao napustiti ovaj život, prije nego je svoju intimnu tragediju obesmrtio u književnosti. Roman *Veliki Maulnes* je nadgrobni spomenik *aere perennius* neostvarenom snu života Alaina Fourniera.

Francuski roman toga doba proživljavao je jednu od onih skoro redovnih perioda pomračenja, koje su nastajale iza ugasnuća sjajnih zvijezda moderne pripovjedalačke francuske proze: Stendhala, Balzaca, Flauberta, Zole i Prousta. Ni rafinirani stil i sublimizirana duhovitost skeptičnog Francea, ni namučeni nostalgični egzotizam Lotia, ni dogmatičnost konservativnog Bourgeta, ni zvučni, bestrasni ideološki plaidoyeri u obliku romana Barrèsa nisu, i pored pojedinačnih uspjeha, mogli stvoriti onako ogromnih proznih konstrukcija, kao što su to stvorila ova velika petorica. Fournier, koji je obožavao Dostojevskog, koji se je bio sasma prilagodio teškoj moralnoj klimi njegovih romana (osobito Idiota), koji je odlično poznavao engleski roman, osobito pustolovni roman Stevensona i Conrada, shvatio je, da roman ne smije biti samo kopija stvarnosti, već više bijeg iz stvarnosti i njezinih grubosti. Prema njemu, pisac treba u prvom redu da istraži i iskoristi bogatstva, koja je djetinjstvo naslagalo u našim dušama, a koja često nenaslućena, neotkrivena kroz cijeli život, svi u sebi nosimo, jer smo svi mi robovi djetinstva, ili — kao što bi rekao Wordsworth — »The child is father of the man«. »Moj »credo« u umjetnosti i književnosti je djetinjstvo — piše on Rivièreu 15. kolovoza 1906. Treba da uspijem izraziti ga bez ikakve djetinjarije... Moja buduća knjiga bit će možda neprestano i neosjetljivo prelaženje iz sna u stvarnost«. A 15. prosinca iste godine: »Taj zadatak je ogroman kao naš život. Hoću da oživim svoj svijet, tajnoviti svijet svoje želje, taj novi i daleki pejsaž svog srca«.

Paralelno s Proustom, čiji se je prvi svezak ciklusa *U potrazi za izgubljenim vremenom* pojavio skoro u isto vrijeme kao i *Veliki Maulnes*, Fournier obilazi stvarnost, ili bolje rečeno stvara neku nadstvarnost, kao produkt saradnje svog pamćenja doživljene realnosti i vremena, po glasovitoj Proustovoj formuli: »Sat nije sat, već vaza puna mirisa, zvukova, nauma, klima«. Kao i nesretni i nepravedno zaboravljeni pjesnik Gérard de Nerval, njegov pretšasnik u književnosti, stapajući savršeno snove i stvarnost, on stvara materijal za zidanje svog romana, koji uslijed toga postaje — prema idealu Nervalovom — »izlijevanje sna u stvarni život.«

Veliki umjetnik, koji je živio u Fournieru, omogućio mu je, da uspješno prebrodi sve opasne grebene jednog takvog pothvata: psihološku nevjerojatnost, sladunjavu melodramatičnost, namještenu patetiku i djetinju raznježenost. Diskrecija, mjera, blago sjenčenje karakteriziraju stil *Velikog Maulnesa*, te jedinstvene vilinske priče za odrasle ljude, koja nikada ne vrijeđa naš ukus za stvarnost, kojega je čitav jedan vijek realističke književnosti u nama izoštrio. Bez suvišnog prtljaga ideoloških teorija, bez dugih psiholoških analiza, skoro bez ikakova zapleta, sa svega pet, šest lica Fournier je uspio da stvori nešto novog, do tada neviđenog u francuskom romanu. Točno dozirani opisi svijetlih pejsaža Chera, mirisnih šuma Sologne, patrijarhalne atmosfere Saint-Agathe i Chapelle d'Angillon i života jedne seoske škole davaju onu tako neophodnu u naše doba realnu notu[7] čitavome djelu, bez koje bi ono — s onim halucinatornim »hofmanovskim« opisom tajanstvenog imanja i dječje svečanosti na

[4] »Ja velim, da ono što se ne može spoznati jest život, koji nas kotrlja u svojim božanskim talasima. Ja velim, da je razum tek jedna njegova bijedna igračka i da je svako znanje, bilo filozofsko, bilo drugo, koje hoće da se oholo uzdigne i da zagospoduje životom, isprazno i da će se srušiti pod pritiskom beskrajnog, strašnog i svijetlog talasa. Velim, da je mudro odreći se svoje misli, dvoraca od karata svoje misli i prepustiti se životu« (Pismo svojoj obitelji od 17. II. 1906.).

[5] Ova korespondencija između Fourniera i Rivièra, kao i glasovita *Pisma malome B.* rano umrlome pjesniku René Bichetu), koja nam daju ključ za poznavanje Fournierova života i njegove misli, su i s književne strane prava remek-djela jedne književne vrste, u kojoj su Francuzi, već od Madame de Sévigné, Voltairea, Hugoa i dr. veliki majstori. Ona se nalazi u knjizi: *Correspondance avec J. Rivièr* (4 vol. izd. Gallimard), iz koje su uzeti neki citati u ovom članku.

[6] Pismo od 11. listopada 1906.

[7] Mnogi kritičari, koji su u posljednje vrijeme pisali o Velikom Maulnesu, osobito poslije napada Montherlanta — a naročito poslije žestoke kritike Arlanda (Nouvelle Revue Française od 1. XI. 1939.) i knjige sestre Fournierove Isabelle (Rivière: Images d' Alain Fournier) jednoglasno ističu ovaj realistični momenat u V. M., koji omogućuje njegov dug život.

njemu — bilo tek savršeno umjetnički ispričana bajka, a ne »jedino klasično djelo jedne generacije« — kao što ga je negdje lijepo nazvao Edmond Jaloux.

Ali i pored svega ovoga *Veliki Maulnes* je prvenstveno »roman djetinjstva i mladenaštva«.[8] Ističući ovo ne velim, da je francuska književnost i prije i poslije Alaina Fourniera oskudijevala u romanima sa sličnom temom. Ali dok klasična književnost (Montaigne, Fénelon i dr.) prelazi skoro ravnodušno preko djetinjstva, njegovih čarolija, tuga i radosti, gledajući u njemu kao neku bijelu neispisanu plohu, po kojoj pedagozi mogu po volji šarati i eksperimentirati, u svrhu stvaranja onog uzornog tipa klasičnog čovjeka (honnête homme), moderna književnost upada u drugu skrajnost. Slijedeći i nehotice u tome Rousseaua, zaljubljeni u psihoanalizu i Freuda, poslijeratni pisci počeše uveliko eksploatirati djetinjstvo i dječaštvo, ali više ono mutno i nezdravo, što u toj dobi obično klija na močvarnom tlu tek probudenih i već potiskivanih nagona. Ogroman je broj takvih romana u francuskoj poslijeratnoj književnosti. Čak i mnoga najozbiljnija djela toga doba počinju s obligatnom ispovijesti glavnog junaka, u kojoj se, sa rekao bih skoro kliničkom preciznošću, analiziraju simptomi i deviacije probudenog i nezadovoljenog seksusa i njihove teške posljedice za docniji život. Gide, Martin du Gard, Colette i dr. — pa i sam katolički pisac Mauriac — platili su obilni danak ovoj modi pubertetnog romana, a da ne spominjem pisce drugoga reda.

Koliko u ovom pogledu *Veliki Maulnes* — iako i sam roman puberteta — odudara od romana sa sličnom temom napisanih prije i poslije rata! Čitajući ga i nehotice nam pada na pamet krilatica pjesnika »zelenog raja djetinjstva«, Baudelairea: »*Le génie, c'est l'enfance retrouvée à volonté*«. Ništa mutnog, ništa nezdravog i čulnog na njegovim stranicama. Riječi iz Nasljedovanja: »Tražim čisto srce i od njeg stvaram sebi odmorište«, koje je Alain Fournier, »andeoski Alain Fournier« — kako ga naziva Rousseaux — metnuo kao moto pred prvo poglavje svog romana *Colombe Blanchet,* od kojega su nam ostali samo fragmenti, nalaze u *Velikom Maulnesu* svoje puno opravdanje i primjenu. Ljubavni doživljaj đaka Augustina Maulnesa na začaranom imanju Sablonnières je kristalno čist kao prva suza, koju je prvi ljubavni jad na oko izazvao.

Veliki Maulnes je i roman »žalbe za djetinjstvom«,[9] koja kao motiv wagnerijanske muzičke drame odjekuje kroz hiljadu detalja uzetih iz realnog života seljaka, školskog života seljačke djece, kojemu propušteni satovi obuke u trčanju za gnijezdima i kupanju u rodnim rijekama, stvaranje djetinjih zavjera i sitnih rivalstva davaju naročitu draž. Kod Velikog Maulnesa, kao i kod samog Alaina Fourniera, neprestana žalba i žeđ za povratkom u taj plavi, magični svijet djetinjstva dovodi do nemogućnosti prilagođivanja životu odraslih ljudi i ne usvajanja obične ljudske sreće. Augustin Maulnes ne priznaje sebi pravo da bude sretan. »Maulnes, Veliki Maulnes, junak moje knjige — piše Fournier Rivièreu 4. travnja 1910. — je čovjek, čije je djetinjstvo bilo odveć lijepo. Za čitavo vrijeme njegovog mladenaštva ono ga vuče za sobom... Ali on ne će više da zna, da taj raj više ne može postojati. On se odriče sreće. On je na svijetu kao netko, koji se sprema na polazak. U tome je tajna njegove okrutnosti.... I na dan, kada se neosporna, neizbježiva sreća pojavljuje pred njime i naslanja o njegovo lice svoje ljudsko lice, Veliki Maulnes bježi, ne zbog heroizma, već zbog straha, jer on nije od ovoga svijeta«.

Veliki Maulnes je dakle okrutan u svom »zabacivanju svega onoga, što nije njegov san«.[10] On je okrutan kao i sam Fournier (koji je u malo prije spomenutom pismu priznao Rivièreu svoju »strast za okrutnošću, za boli, koju nanosim sebi i onima, koje volim«), jer ne će lake, tihe, filistarske sreće bez pustolovina, bez jakih nadražujućih emocija, kojima je obilovalo njegovo djetinjstvo. I kad u šumama misterioznog imanja Sablonnières odjekne — kao fatalni krik trublje Don Ruy Gomersa u V. činu Hernania — zov njegovog melankoličnog brata u pustolovini, zauvijek od ljubavi ranjenog pierrota, Frantza de Gallais, Maulnes, kao i Hernani, na sam dan vjenčanja krha, kao veliki kristalni pehar pun neispijenih radosti, svoju sreću, za kojom je godinama beznadno čeznuo, a s njome i sreću svoje žene, čiste — rekao bih skoro prozračne Yvonne de Galais, u kojoj je Fournier učinio besmrtnom onu, koju je 1905. sreo na Cours-la-Reine i koja je, pojavivši se i rasplinuvši se kao prikaza sna, odnijela svaku mogućnost sreće za njega na ovome svijetu.

Stvorivši svog *Velikog Maulnesa,* Fournier je zaodjeo u pjesničko ruho jedan od bolnih konflikata tolikih mladih sudbina, koji nastaju iz prvih grubih spoticanja mladenačkih sanja o surove hrapavosti života. Zbog toga se je velika većina mladih Francuza onog doba prepoznala u njegovom glavnom junaku, a i sada se novi naraštaji u njemu prepoznavaju. U tome baš i leži tajna neuvele mladosti ovoga romana, koji se, bez pretenzija, bez nametljivosti, duboko uvlači u srce i maštu čitalaca. Zato nije ni čudo da je za veliki broj pisaca on postao uzor, koji su se trudili da dostignu. Većinom bez velikog uspjeha, treba priznati, i s mnogo bljedila u njihovim kopijama jednog genrea, u kojemu je Fournier dostigao savršenstvo. Teško je goriti onim čudesnim plamenom, kojim je — kako lijepo kaže Rousseaux — gorio Fournier i na kojemu je »stopio svijet svojih uspomena i svoju profinjenu sensibilnost«.

Neosporno je ipak, da su u djela Giraudouxa, Superviellea. Cassoua, Robert Francisa (osobito u *La Maison de verre)* i naročito u melankolični roman Félixa de Chazournesa: *Caroline ou le départ pour les Iles* — u kojemu je sva kritika vidjela naročito talentiranog epigona Alaina Fourniera — upale mnoge i mnoge iskre toga svetoga plama, koji im — ne umanjujući njihovu stvarnu vrijednost — dava onaj ton melodiozne inkantacije, onu, da tako kažem, toplu patinu stare balade o dobrom, vilinskom, nenadoknadivom svijetu djetinjstva, koja se tako osjeća u *Velikom Maulnesu.*

[8] H. Peyre: Hommes et oeuvres du XXe siècle, (Corrêa, 1938.).
[9] ibid.

[10] H. Peyre: Hommes et oeuvres du XXe siècle (Corrêa, 1938.) Iz ovog su djela uzeti neki citati i biografski podatci.

Dobro je, da se u ovo vrijeme, na čijoj bi surovosti i divljaštvu mogla da pozavide i najmračnija vremena prehistorije, čuju glasovi poput glasa Alaina Fourniera, koji je mogao kroz svoje djelo — kao i njegov stariji brat u boli i poeziji: Keats protužiti: »Svijet je odveć brutalan za mene«. Više nego ikada potrebni su nam oni, koji nam magičnošću svog pera omogućuju — bez putnica i bez prelaska čelikom okovanih granica — bijeg iz svog vremena u nepristupačne dnevnim prljavštinama luke sanja, nama, koji smo svijesni toga da smo — kao što reče Shakespeare — napravljeni iz istog tkiva, iz kojeg su napravljene naše sanje i da je nestvarno jedino stvarno »And nothing is But, what is not« — kao što to paradoksalno veli i sam stari tiran Macbet.

KRATKA BIBLIOGRAFIJA O ALAIN FOURNIERU:

Le Grand Maulnes (Emile-Paul, 1913); *Miracles* (Gallimard 1934); *Colombe Blanchet* (fragmenti — Nouvelle Revue Française, prosinac 1922 *(Lettres à sa famille* 1905—1914 (Plon 1930); *Lettres au petit B.* s uvodom *La Fin de la Jeunesse* od Clauda Avelinea (Emile Paul. 1930.).

Kratak pregled najvažnijih studija o Alain Fournieru (osim onih citiranih u raspravi):

Jacques Rivière: *Introduction à »Miracles«;* Edmond Pilon: *Alain Fournier* (Champion, 1920); Alice Chauvet: *Essai sur Jacques Rivière et Alain Fournier* (Mont de Marsan, Chabas, 1929; *Hommage à Alain Fournier* (specijalni broj revije *Le Mail*, Orléans, 1929); J. Chaix: *De Renan à Jacques Rivière: L'expérience d'Alain Fournier* (Cahiers de la Nouvelle Journée, br. 16. 1930); Paul Archambault: *Témoin du spirituel: Henri-Alain Fournier* (ibid. br. 24. 1930); Henri Gillet: *Enfances d'Alain Fournier* (La Vie intellectuelle, br. od 25/VII. 1934); *Adolescence d'Alain Fournier* (ibid. br. 10/I. 1936.)

FRANO ALFIREVIĆ

CRKVICE POKRAJ MORA

Dočekuju nas prijazno njini zidovi stari,
skloništa priprostih duša, ribara i mornara.
Mnogo su uzdaha čuli polumračni oltari,
mnogo je suza vidjela Gospina slika stara.

Tu klečahu žene i majke k zemlji spuštajuć oči,
moleć za daleke svoje Mariju, zvijezdu mora.
Tu klečahu grijehovi davni i grižnje na istrtoj ploči,
kajanja teška, što mole mir od nebeskih dvora.

Tu vise zavjetni darovi skromnog, pobožnog puka:
sidra, konopi, fenjeri — spomeni brodoloma,
srca i ribe od srebra. To je posljednja luka,
u kojoj je tako dobro poslije životnog loma.

O te stare kapele na primorskim padinama,
srasle sa škrtim predjelom kamenja i stijenja,
smiruju snenim bojama dušu, što luta sama
i daju neznano nešto, od čega bol nam jenja.

Te male crkve, što bijele se među zelenilom tamnim
i dižu se često nad morem, s visova gledajući,
pozdravljali su brodovi pred vidokrugom kamnim,
zavičaj u njima videć, iz daljina se vraćajući.

One imaju nešto prisno i za srce nevjernika,
ozarilo se pred njima i lice krutog psovača,
jer mir tajanstven struji iz njinog staračkog lika,
i oči nekada divlje ispunjaju sjenom plača.

Ko zna, zbog čega. Al tako, skromne i pogurene
kao da čuvaju dušu davno nestalih ljudi,
toplinu srdaca prošlih i neznanih godina sjene,
tajnu srdaca zgaslih i bolove umrlih grudi.

Ko zna, zbog čega. Al tako, u svečanom miru,
one gledaju žive stazom duboke samoće,
dok more pred njima blista s odrazom kuća u okviru,
a kroz crninu čempresa bijele se nadgrobne ploče.

DOBRIŠA CESARIĆ

VRAĆANJE

Katkad u vrevi ljudi posve stranih
Neko te lice sjeti mrtva druga.
Nestanak njegov ponovo ti rani
Zbunjeno srce, i svlada te tuga.

U žamoru ti začuješ mu glas.
I ti ga vidiš. Izašav iz mraka
U tebi živi. Ali samo čas:
Desetak, dvadeset koraka.

Prošlost se javi slatko kao flauta
U zimskoj noći. Ti mu gledaš kretnje,
Smijeh, govor čuješ davne neke šetnje.
No kad te naglo truba nekog auta
Trgne, odjednom nestane mu lika:
Oko tebe su lica prolaznika.

VIKTOR VIDA

ZAKLJUČANI KOVČEG

Imam staru majku, sasvim sijedu,
a i sâm sam star beskrajno,
kao mjesec, dobri kume, kojem gasne žar
u lokvi naše bašče,
gdje pije češljugar.

Tu sam kula i zatvorena škrinja,
žuta od vremena, zarđalih brava,
i samo jedna stara smežurana ruka
na ruho slaže voće
i vijenac suhih trava
(kad ga polagano, strepeć, otključava).

S mlinarom sam lani pio teško vino
i moja je zvijezda iznad tornja sjala,
u zoru me majka blago dozivala,
sa zelenim gunjem kad krenuh u planinu.

U paprat mi je tijelo utonulo do oka,
na vrhuncu,
pa, kao stari kovčeg otključan iznenada,
mirisali mi prsti po travi i po suncu,
a cvijeće kao da je nicalo iz boka.

ILIJA JAKOVLJEVIĆ

JESI LI ZNAO?

Svi moji nervi dršću danas,
po srcu inje pada.
Natoči, majko žalosna,
posljednju čašu jada.
Tiho sam zastavu savio,
u tamnu skrio se spilju
i starom se Bogu potužio
na našu krvavu zbilju.
Digo sam ruke skršene
Bogu od jučer i danas:
O, druže naše mladosti,
pogledaj, pogledaj na nas!

Ne traži riječi: one bole.
Crna su slova naših dana.
Slomljena plače naša grana.
Sablasno gori svaka rana.
U nama samuje tuga,
očaj, prokletstvo i pako,
noć nam je prazna, beskrajno duga,
bolesno jutro svako.

Ti znadeš čitat: naše misli
i mutni talog naše krvi.
Naše su misli čemeri stisli,
u našoj krvi putuju crvi.
A Ti si velik. Svemoćno vladaš
nebom i zemljom i dušom mojom.
Svjetove gradiš, s vječnošću radiš,
sudbinom ravnaš desnicom svojom.
I majka kad me rodi
i boli kad me svinuše,
prvi si uza me stao.
I srce kad me ponijelo
i nade kad se vinuše,
Ti si mi zastavu dao.
A sada,
kada sam pao,
ja pitam Tebe, koji vidiš sve,
i ove sumnje zle:

Jesi li i to znao?

Ing. FRANJO GAŽI

ŽIVOTNI STANDART U SOVJETSKOM SAVEZU

U nizu problema, s kojima se čovjek susreće u ekonomskom životu Sovjetskoga Saveza, svakako je jedan od najinteresantnijih problem životnog standarta stanovništva u SSSR. Za promatranje toga problema mogu se uzeti razna mjerila i prema tome on će i različito ispasti. Ja ću ovdje ukratko iznijeti kako taj problem promatraju njihovi autori,[1] koji čisto otvoreno u paraleli s drugim zemljama priznaju životni standart sovjetskog građanina kao niži. Međutim u samoj Rusiji standart se povisio prema S. Heinmanu ovako: »Proizvodnja industrijskih predmeta potrebnih ljudima povisila se po duši za 3.3 puta od 1913. do 1938. Ukupna produkcija seljačkog gospodarstva bila je na dušu u 1937. veća za 31% nego u carskoj Rusiji. *Osim toga postotak predmeta prvotne potrebe iznosio je u eksportu carske Rusije oko* 70—80%, a u *SSSR snizio se na 20—25%*. No za nas je svakako interesantniji materijal, koji uspoređuje standart života u Sovjetskom Savezu i u drugim »kapitalističkim« zemljama, i ja ću na osnovu njihovih članaka iznijeti ukratko to stanje.

I.

Sovjetski Savez raspolaže sa svim potrebnim materijalnim uvjetima da postigne veći kapacitet proizvodnje seljačkih produkata po duši, nego to ima najkapitalističkija zemlja u svijetu USA. U USA prema popisu od 1930. od sveukupne površine, koja iznosi 770 milijuna ha, ima 357,7 milijuna ha sposobnih za poljoprivredu (oranice, livade, pašnjaci i voćnjaci), t. j. na dušu otpada oko 3 ha zemlje. U SSSR u 1937. od opće površine, koja je iznosila 2,115,4 milijuna ha, bilo je 621,3 milijuna ha zemlje sposobne za poljoprivredu, što iznosi po osobi 3,7 ha. Prema tome sva poljoprivredna površina je u SSSR za 70% veća nego u USA, a po broju stanovništva za 1/5. Međutim po zasijanoj površini otpada na osobu u SSSR 0,8 ha (137 milijuna ha ukupne zasijane površine), a u USA 1,3 ha (153,8 milijuna ha ukupne zasijane površine). Prema tome nastojanja u SSSR idu za tim, da se poveća površina pod usjevima, ali još više se ide za povećanjem priroda po jedinici površine, koji poprečno iznosi u SSSR za pšenicu 10 q, raž 9,6, ječam 10 q dok su u drugim evropskim zemljama ti prirodi mnogo viši.

Povišenje tih priroda moguće je u prvom redu uvođenjem pravilnih plodoreda i tome pitanju posvećuje se ovdje velika pažnja, a zatim gnojenjem. Zato se citira mišljenje akademika D. N. Prjanišnikova o boljem spremanju stajskog gnoja, jer se lošim spremanjem stajskog gnoja u Sovjetskom Savezu gubi toliko gnojivih tvari, koliko iznosi čitava produkcija umjetnog gnoja u SSSR. Osim boljeg iskorišćenja stajskog gnoja potrebno je povisiti produkciju umjetnih gnojiva i u tom pravcu prave se ovdje veliki napori. Po upotrebi umjetnih gnojiva SSSR na jedinicu površine daleko zaostaje za mnogim evropskim zemljama. U stočarstvu je osobito Sovjetski Savez u zaostatku prema USA računajući po glavi stanovništva. Među ostalim glavni je razlog tome mnogo manja količina krme za stoku u SSSR, koja iznosi 55% od sve iskorišćene površine u seljačkom gospodarstvu. Pitanje je u proizvodnji krmnog bilja na oranicama. U SSSR je omjer površine krme na livadama i pašnjacima prema krmi na oranicama 1,8 : 1, a u USA je taj omjer 1 : 2,5 t. j. u USA je površina krmnog bilja po svojem značenju veća za 4,5 puta.

Ako bi preveli svu stoku u odraslu, a proizvodnju krme (koncentrate i svježu krmu) u krmne jedinice, dobili bi, da je na jednu glavu stoke proizvedeno u SSSR g. 1937. 10,7 q uvjetne krme, u Njemačkoj srednji prosjek za g. 1925.—1929. iznosi 7 q, a u USA za isti period 13,1 q. Ali količina stoke na jedinicu usjevne površine je mnogo manja nego u Njemačkoj i USA. Na 1 ha usjevne površine u SSSR je u g. 1937. dolazilo 0,56 glave stoke (pretvoreno u odraslu stoku), u Njemačkoj — 1,38 glava, a u USA — 0,76 glava.

Osobito je nepovoljan omjer SSSR prema USA u produkciji kukuruza, koji konačno ipak ostaje glavna hrana za stoku, napose za tovljenje svinja i rogatog blaga u zemljama, gdje nije razvijena poljoprivredna industrija, s čijim bi se otpacima tovila stoka. A to do danas SSSR nije. Dostići »kapitalističke« zemlje u stočarstvu bit će za SSSR najteži problem.

II.

Današnji razmjeri proizvodnje pojedinih gospodarskih proizvoda po duši izmežu SSSR i »osnovnih kapitalističkih zemalja« izgledaju ovako:

Vrste seljačkih proizvoda	Na 100 duša stanovništva u 1937, dolazilo je seljačkih proivoda (u q)				
	SSSR	USA	Njemačka	Francuska	Kanada
Sve žitarice	705,6	892,1	317,5	329,9	1.097,4
Šećerna repa	128,4	61,8	233,1	182,1	34,3
Šećerna trska	—	44,4	—	—	—
Lan (vlakno)	3,37	—	—	0,5	0,5
Pamuk (vlakno)	5,2	32,0	—	—	—
Krumpir	385,7	82,9	821,2	331,4	175,0
Mlijeko	169,6	364,4	383,8	—	510,0
Meso	21,1	58,8*	57,2*	41,6*	68,9

Po žitaricama je produkcija po duši u SSSR veća nego u Njemačkoj i Francuskoj, malo manja nego u USA, a za 1,5 manja nego u Kanadi. Mlijeka se u SSSR po duši proizvodi 2 puta manje nego u USA i

[1]) M. Kuban — Duševye namy celjskohozjajstvennogo proizvodstva v SSSR i kapitalističeskih stranah.

[2]) S. Heinman-Podjem rivonja žijni trudjaščihsja SSSR v svete osnovnoj ekonomičeskaj zadači.

*) Bez mesa od peradi.

Njemačkoj i tri puta manje nego u Kanadi. Mesa 2 puta manje nego u Francuskoj, oko 3 puta manje nego u USA i Njemačkoj i oko 4 puta manje nego u Kanadi. Pamuka 5 puta manje nego u USA, a proizvodnja krumpira veća nego u USA i Kanadi, ali manja nego u Njemačkoj.

I u pitanju sirovina potrebnih za odijevanje je SSSR znatno slabija nego USA. Uzet ćemo vunu i pamuk, dvije osnovne sirovine kod proizvodnje odjeće. U SSSR je g. 1937. bilo proizvedeno 8,5 tisuća pamučnog vlakna, a u USA 41,1 tisuća q t. j. 4,5 puta više. Na dušu je otpadalo u SSSR 5,2 kg vlakna, a u USA 32,0 kg t. j. za 6,5 puta više.

Razlika u proizvodnji vune između SSSR i USA po duši mnogo je manja nego kod pamuka. Broj ovaca i koza u g. 1938. iznosio je u SSSR 102,5 milijuna glava, a produkcija vune iznosila je 133 tisuće tona. U USA je na 1. januara 1938. bilo 52,9 milijuna ovaca, a proizvodnja vune iznosila je 196,2 tisuće tona. Vidi se, da je broj ovaca bio 2 puta veći u SSSR, a proizvodnja vune za 48% manja nego u USA. Ta razlika opravdava se manjim prinosom vune po glavi i većim ubijanjem jagnjadi. Povećavanjem površine pod pamukom i uvođenjem boljih rasa ovaca, koje daju finiju vunu, nastoji SSSR riješiti problem odjeće. Osim toga u najnovije vrijeme pomišlja se i na proizvodnju tkanina od umjetne svile i umjetne vune.

III.

Čitav ekonomski razvitak i napredak u SSSR ide po planu. Pitanje povećanja životnog standarda sovjetskog građanina ušlo je u treću pjatiljetku, a nastavit će se u daljim pjatiljetkama. Prema planu treće pjatiljetke do konca 1942. SSSR bi trebala, da računajući na jednu dušu u mesu prestigne Englesku i Francusku, u šećeru dostigne Francusku, a ostane samo iza Njemačke. Po proizvodnji pamučnih tkanina da skoro dostigne USA i Englesku. Po proizvodnji vunenih tkanina i na koncu treće pjatiljetke ostat će SSSR iza USA i Engleske, ali će se razlika po duši smanjiti. Tako se u SSSR 1937. proizvodilo po glavi vunenih tkanina za 4,7 puta manje nego u USA, a u 1942. treba da bude samo 2,8 puta manje, a u paraleli s Engleskom u 1937. 12,3 puta manje prema 7,4 puta manje u 1942.

Po proizvodnji kožnate obuće po duši stanovništva u trećoj pjatiljetki će SSSR dostići Njemačku, a ostat će za 1,5—1,8 puta iza USA i Engleske.

Kakove je razmjere potrebno dostignuti u produkciji potrebnih predmeta, da bi SSSR dostigla i prestigla »kapitalističke» zemlje, vidi se iz ove tabele:

Ime produkcije	Proizvodnja u SSSR 1942. (po planu)	Obujam produkcije, koji je neophodan da bi se dostigla proizvodnja po glavi stanovništva			
		USA	Njemačku	Englesku	Francusku
Meso (mil. tona 1938.)	3,6	10,8	10,6	—	—
Mlijeko (mil. t. 1938.)	28,9	70,8	68,6	—	65,0
Šećer (tisuće tona) .	3,500	—	5,510,0	—	3990,0
Sapun „ „	925	2280,0	1,330,0	2090,0	1900,0
Pamučne tkanine (m.m²)	(3800)	11020,0	—	11400,0	5890,0
Vunene tkanine „	177	532,0	—	1406,0	—
Kožnata obuća (m.pari)	258	494,0	—	418,0	—

Ako se iz današnje stvarne produkcije pojedinih sredstava povuku potrebni zaključci, vidi se, da bi za dostignuće USA i Njemačke u produkciji mesa i mlijeka po glavi stanovništva bilo potrebno povisiti ukupnu produkciju mesa na 7 milijuna tona ili za 19% i mlijeka na 40 mil. tona ili za 14% u usporedbi s produkcijom u g. 1938. koja je navedena u prednjoj tabeli. Produkcija u trećoj pjatiljetki je porasla. Međutim, prema računima, prednje cifre bit će dostignute u četvrtoj pjatiljetki.

Da bi se po glavi stanovništva dostigla proizvodnja šećera u Francuskoj potrebno je (počam od 1942), povisiti produkciju na 490 tisuća tona ili za 14%, a da bi se dostigla Njemačka na 2 milijuna tona ili za 57%. Prema dosadašnjoj produkciji povećava se produkcija šećera godišnje za 24% ili 320 tisuća tona. Na taj način dostignut će Njemačku za 6—7 godina.

Da bi se dostigla Engleska po produkciji kožnate obuće po glavi, potrebno je povisiti produkciju na 160 milijuna pari ili za 62%, a za USA na 236 milijuna pari ili za 92%. U drugoj pjatiljetki povećala se produkcija kožnate obuće na 100 milijuna pari ili godišnji prirast bio je 15%. Ako se zadrži taj tempo bit će Engleska dostignuta za 3—4 godine, a USA za 4—5 godina (uzevši od 1942).

U produkciji sapuna potrebno je za dostignuće Njemačke povisiti produkciju na 400 tisuća tona ili za 43%, a za USA, Englesku i Francusku potrebno je povećati produkciju na 1—1,3 ml. t. t. j. za 2—2,4 puta. U trećoj pjatiljetki je godišnji porast produkcije 90 tisuća tona ili za 13,5%. Ako se zadrži taj tempo dostignut će SSSR u produkciji sapuna Njemačku za tri godine, Francusku za 5—6 godina, Englesku za 6—7 godina i USA za 7 godina (sve računajući od 1942).

Da se dostigne Francuska u produkciji pamučnih tkanina potrebno je (gledajući na 1942.) povisiti produkciju na 2 milijarde m. ili za 53%, što uz godišnji prirast u trećoj pjatiljetki (300 mil. m. ili 8%) može biti dostignuto za 7—8 godina. Da bi se dostigla USA potrebno je povisiti proizvodnju na 7,2 milijarde m. ili za 19%, a Englesku na 7,6 milijardi m. ili za 200%. Produkcija sirovog pamuka u SSSR vrlo brzo raste. Ako bi u istoj relaciji rasla i proizvodnja pamučnih tkanina bilo bi potrebno počam od 1942. 10—12 godina, da se dostignu USA i Engleska u proizvodnji pamučnih tkanina.

U proizvodnji vunenih tkanina je godišnji prirast u trećoj pjatiljetki 10% ili 15 milijuna m. Ako počnemo od 1942. uz taj tempo povišenja bit će potrebno 10—12 godina da se dostigne USA.

Iz ovog iznesenog materijala držim, da se dobro vidi, kakav je životni standart u SSSR. Njihovi mjerodavni faktori sve nove planove prave u pravcu povišenja standarta, jer »mi smo prestigli i dostigli kapitalističke zemlje u smislu tehničke proizvodnje i tempa razvitka industrije. No to je još malo. Potrebno je prestignuti te zemlje također u ekonomskom odnošaju. Mi to možemo uraditi i to smo dužni uraditi. Samo u slučaju, ako prestignemo ekonomski glavne kapitalističke države, mi možemo računati, da će naša zemlja biti u potpunosti zasićena predmetima prve potrebe i u nas će biti izobilje produkata.«

FRANO ALFIREVIĆ

POBOŽNI SIROMAH RADUJE SE TUĐOJ NESREĆI

Ja znam, o Bože, da su teška ljaga
riječi mog srca, koje mržnjom dižem
za bližnjeg svoga do tajanstvenog ti prava,
dok stišćem pesti i krute psovke nižem.

Ja znam, da blagost tvoja s prekorom me gleda,
kad s radošću čitam osmrtnice
mladih bogataša
i kad uz odijela raskošna minem blijed od jeda,
želeći strašne patnje nekoj neznanoj ženi,
što svilena prođe ostavljajuć miris
bogatstva i uživanja mojoj bijednoj sjeni.

Ja znam, da surovo je, kad se silno veselim,
što je gospodin bankir obolio na raku
i što će počinut poslije velikih muka
u večernjemu fraku.

Ja znam, da je užasno, što tuđu nesreću želim
i s osmijehom čitam, kako padaju avioni,
puni putnika s dijamantima,
i tako vedar slušam, kad pogrebno zvono zvoni
rastanak sa zlatom i briljantima.

Znam, to su riječi teške,
al neko putuje avionom,
a cipele mi ne mogu katkad niti pješke.

Od tih, koji trpe, umiru i ginu,
bezbrojna moja braća
ni jedan nije mislio na kobnu mi tminu,
i znam im prezriv pogled, što samo sebe shvaća.

Ah, nezavidan sam slastima i svemu, što život pruža
onima, koje nose avioni i automobili,
gospođama s licem nježnijim od ruža,
snu njihovu u svili,
ne tražim njine odaje pune mekih sagova
ni raskošne počivaljke obijesnih mladića;
ne privlači me mramor sjajnih pragova
ni sobe pune vilinskih otkrića.

Ali me boli, što nikad nisam našao
ni jedan bratski pogled, da svijet moj shvati
i da mi kaže, bar i šutnjom toplom:
»Čovječe, druže, zašto se tako pati?«

Ali me boli, što moju bijedu niko
ko čovjek nije znao poštovati.
Tek s prezirnim su žaljenjem preletjeli
glad sutonskih mi sati,
kada sam lutao vlažnim pločnicima,
prozebao, mokar, s uzdasima
praznog tijela,
pored bešćutnih čela.

Dopusti, Bože, da očeličen zlim satima,
ja, sto san tek imam na izdrtome logu,
ja, koji sam život proveo pred zatvorenim vratima,
daj, da oprost molim, ako mogu.

Strašno je to: radovati se bolu
majke, što izgubi sina jedinoga,
uživat joj u grču i skršenu je vidjet,
ne holu,
ne osvjetljena lica
u sjaju mnogih salonskih sijalica,
vladaricu devet trokatnica,
a sada jadnu, malu ženu.
(Ah, kako bih želio, da joj rečem svoju radost,
što tako trpi
u predvečernjem času, kad bespomoćno plače,
a moja mati već desetu godinu
jedinu haljinu krpi.)

Grozne su misli moje i tužna radovanja,
i ne znam, zašto dopuštaš taj očaj ljudskom stvoru,
al Bože mog djetinjstva i anđeoskih sanja,
ako još negdje jesi, u mom si odgovoru.

Jer ako si pravednost, osudit onda ne ćeš
mržnju mi prema čovjeku, kad duša tako želi
tek malo dobrote iz svjetova, što ih krećeš,
i čovjeka brata da srce razveseli.

Oprosti tužnoj zlobi, dragi tješitelju,
al možda su ove misli ipak tebi drage,
jer kažnjavaš kroz mene sebičnu ljudsku želju
i primit ćeš me sebi ko anđela bez ljage.

Dr. IVO KOLBE

IZGRADNJA NAŠE SELJAČKE ZADRUŽNE DRŽAVE I TUĐE IDEOLOGIJE

Evropa ide u susret još novim i teškim iskušenjima. Rat ih nije stvorio. On ih je samo umnožio i pospješio njihovo dozrijevanje. On ih ne će niti dokončati. Ono, što će nakon toga doći, poslijeratno stanje, povećat će poteškoće, da bi se u tim produženim mukama porodio jedan novi život.

Kakav će on biti i što će nam donijeti? Ne može se dati jedan određeni odgovor, ali se on nalazi u uzrocima, štono su doveli do ovoga stanja: nepravedna razdioba dobara među državama i u samim državama, nepravedno podijeljeni tereti, prava i koristi. Dakle, novi život imao bi nam donijeti jedno preokrenuto stanje. Virgino Gagda nazvao je Englesku i Francusku kapitalističkim državama, a Italiju i Njemačku proleterskim. To je neko slikovito prikazivanje. Ono donekle odgovara i stvarnosti. Ali rješenje nije u tome, da te skupine velesila i imperija — kako se oni vole nazivati — izmijene između sebe svoje dosadanje uloge. Nije rješenje u tome, da proleterske države uđu u posjed bogatih kolonija, da zapreme sve ulaze i izlaze u zatvorenim morima i u otvorenim oceanima, da stave u svoju službu milijone kolonijalnih urođenika, da im nametnu na svoj način svoju kulturu, da im oduzimlju dio njihove zarade ili čak i čitavu; a najmanje je u tome, da se stvaraju u Evropi novi kolonijalni narodi. Rješenje bi moglo biti u tome: da se briše pojam kolonije, da se prepusti svakome narodu da upravlja svojom sudbinom, da se sve nenapučene zemlje otvore slobodnom useljavanju, a sve zemlje uopće mirnom poslovanju i nesmetanoj izmjeni dobara bilo s pojedincima, bilo sa samim državama.

Isto tako taj novi život, taj bolji život — koji mora doći i koji se silom probija kroz neizmjerne zapreke, da u krvi i u ognju, u neizmjernim patnjama i mukama probije sebi put i dade sebi oblik i sadržaj — taj i takav novi život ne može se ostvariti prostim uvođenjem jednog oblika državnog uređenja, koji i kakav se izvija, razvija i uobličuje iz primarno političkih, pa društvenih i kulturnih prilika ove ili one velike sile. Ne može naprosto radi toga, što se svi ti oblici razvijaju i uspijevaju u stanovitoj i određenoj skupini teritorijalno-narodnoj uz stanovite preduvjete, koji u cijelosti niti postoje, a niti mogu postojati i kod svih drugih narodno-teritorijalnih individualiteta. A osim toga svi ti politički sistemi još su u razvoju, oni još nisu postigli svoj konačni oblik i ustaljenu vrijednost.

Pa kada promotrimo iz historijske perspektive pojave nacizma, fašizma i sovjetizma, naići ćemo na jednu krivuljastu crtu, koja se više puta povraćala natrag, koja je samu sebe križala, da bi stigla do onog još nedovršenog, što ta imena u svojoj sveukupnosti danas predstavljaju.

Gdje će ta crta, koja označuje jedno revolucionarno stvaranje u ubrzanom vremenu — radi toga i oni povraćaji i ona križanja izazvana u sukobima s reakcijom prikrivenih ekonomskih, društvenih i psihičkih sila, koje su se u historijskom toku razvile — stati i kakav će red stvari sa sobom donijeti, kakve sve sukobe izazvati, sve je to još do kraja nepoznato i nesigurno.

U svemu tome ipak mi možemo zabilježiti neka nastojanja kao stalna, kao postojana, i to ona, štono su se u svim tim pokretima očitovala kao ideja vodilja barem u širokim potezima, iako ne uvijek u detaljima, i oko koje i za koju bi se imalo sve ostalo izvoditi, a to je: postavljanje sveukupnosti, kolektiva pred pojedincem, oduzimanje svih odlučnih sredstava proizvodnje iz ruka pojedinca i stvaranje ustanova, koje će ta sredstva staviti u onu organiziranu službu, u kojoj bi se imala mljeti potrebita dobra za sveukupnost: onemogućavanja svakog iskorišćavanja pojedinca ili skupine sa strane i u korist drugog pojedinca ili drugih organiziranih skupina. U jednu riječ: stvaranje preduvjeta za jedan ljepši i puniji život svakog pojedinog građanina.

To bi bila os, glavnina. Ona se jasno obilježava kao vodeća u svojoj vlastitoj kući kod sva tri totalitarna režima. U tome, u toj glavnini mi se s njima potpuno slažemo. Štaviše — možemo reći, da je naš narodni seljački pokret iznio te iste smjernice u stotinama godina svoje mučne borbe, a svakako još onda, kada totalitarni režimi nijesu ni postojali, kada su nosioci tih režima lutali između stvarnosti i raznih filozofskih sistema. Ali dok je ovaj naš pokret bio više samonikao, dok je on počivao na duhovnim ostvarenjima, što su ključala iz čvrstih podanaka, te su se formirala u dugim vjekovima razvoja jednog seljačkog naroda, dotle su ove preobrazbe u totalitarnim državnim i narodnim skupinama dolazile i upravljane bile odozgo, od nosioca vlasti i režima. Radi toga ono sporo i oprezno prilagođivanje masa reformama, koje su mijenjale iz osnova ne samo društvene odnose i mehanizam vlasti, nego i duhovna naziranja, pa čak i sama stvaranja. A ono, što je glavno, a možda i sudbonosno, leži u činjenici: da su se ova prilagođivanja vršila i vrše pod sugestivnom snagom glavnog protagoniste iznesenih novosti. Njemu se mase predaju čas sporije, čas brže, ukliještene i svedene snagom sugestivne propagande u ono namješteno korito, koje i na izvoru i na ušću ima jedno istovito prijestolje, do kojega urlaju valovi tražeći svoje božanstvo. Možda je u tome tragedija čovjekova, što se ne može oteti potrebi traženja božanstva, kojemu će i uspjehe i poraze pripisati. Nesposoban, on, čovjek, da uspjehe nađe u sebi, u svojoj skupnosti, u časovima zamaha i poleta na putu k ostvarenju svojih potreba; a poraze opet u sebi, u svojoj smalaksalosti, u bježanju od napora: traži okrunjeno božanstvo kao nosioca uspjeha i kao krivca za poraze.

Ovaj naš pokret naprotiv nailazi i na izvoru i na ušću svoga korita samo i jedino narod, koji je krenuo u svome sporom i vjekovnom pomicanju da izvojuje bitku za svoj život onako, kako ga je on shvatio, iznio

i uobličio. Tako je ovdje narod protagonista svoga pokreta. U njegovoj su snazi i njegovi uspjesi, u njegovoj malaksalosti i popuštanju njegovi porazi. Ali ni u jednom, a niti u drugom slučaju ne može biti ni skretanja i bježanja iz korita, niti umrtvljenja do stanja smrdljive bare.

Kad je to tako, tada se nameće pitanje: kako da se kod nas i mehanizam vlasti ne prilagodi potpuno ovom našem ishodnom narodnom i seljačkom pokretu i kako to, da se kod nas i danas koleba između održanja onoga, što sada postoji — a što ne odgovara ni duhu ni potrebama naroda — te oponašanja jednog stranog primjera, a bježi od stvaranja preduvjeta, u kojima bi se mogla razviti slobodno i nesmetano sa svim svojim posljedicama jedna seljačka zadružna i savezna država? Ako pitanje mora ostati bez jasnog odgovora, odgovor se nalazi u činjenici, što u vrhovima predstavnika vlasti nalaze ljudi neistovjetnog mišljenja, pogleda na svijet i ideologije; što su radi toga još moćni oni društveni faktori, one vidljive i nevidljive sile, koje se bore dopuštenim i nedopuštenim sredstvima protiv izmjene i postojećeg društvenog reda i mehanizma vlasti, a sve to zbog održanja svoga privilegiranog položaja, a i radi straha od njima još neotkrivenih i neshvaćenih posljedica, koje će morati nastupiti, kada se izvrši tražena promjena.

Ovo će biti i uzroci one smetenosti, što postoji u zemlji pretežno u gradskim krugovima; onih čas bojaznih, čas nadâ. Ali mi moramo naglasiti: postoji i dolazi samo jedno rješenje. Ono se nalazi ideološki ugrađeno u našem narodnom hrvatskom i seljačkom pokretu. Ono se nalazi teritorijalno omeđeno u granicama hrvatskog narodnog prostora, u granicama jugoslavenske državne zajednice. Ono se proširuje i uvlači u bugarski narodni teritorij radi potrebe za okupljanje istovjetnog i za obranu bolju i sigurniju. Ono se nalazi duhovno ukopčano u slavenskoj zajednici narodâ. Preko toga mogu i moraju postojati saradnje i narodâ i država na izmjeni duhovnih i materijalnih dobara, na izgradnji jednog poretka sigurnosti za pojedince i za cjelinu. U tome se i nalazi naš sveljudski pogled. Ali nikada ne mogu i ne će postojati mogućnosti da se ostvari bilo u kojem obliku podložništvo ovog našeg narodnog teritorija, našeg narodnog tijela, naše vlastite duhovnosti bilo pod čiju duhovnu i materijalnu vlast.

Kogod drugačije misli, ne prosuđuje prilike i stvari dobro. Kogod drugačije priželjkuje, neprijatelj je svoj i svoga naroda. Jer znači: ne poznavati onu neizmjernu snagu, čija je sveukupnost sadržana u seljačkom pokretu, pa vjerovati, da bi se moglo izvršiti i održati nasilje nad ovim našim narodom i nad ovom našom zemljom. Znači: ne vjerovati u samoga sebe pa misliti, da bismo mi mogli biti žrtvovani bez nas i protiv nas. Naš narodni seljački pokret uzdiže vjeru, da pomoću nje pokrene i brda, ako ustreba. A vjerom, živom i istinitom vjerom prilazi se sigurno bez lutanja k postavljenom cilju. Samo što taj cilj mora svakome biti jasan: i onima, koji misle, da su u pokretu, i onima, koji ga se boje i koji mu se suprotstavljaju. Pa da pogledamo stvari iz bližega. Barem jedan mali i neznatni dio one sveukupnosti, koja čini i stvara narodni život. Kada smo ustanovili, da je naš narod u svojoj pretežnosti seljački, dakle da sredstva za održanje svoga života vuče iz truda, što ga ulaže oko obrade zemlje, i da je svoj život morao prilagoditi i plodinama i koristima i potrebama zemlje, tada smo i nehotice prisiljeni razmišljati o tome: kako on sastavlja kraj s krajem. Prisiljeni smo ispitati njegove potrebe i ustanoviti, kojim i kakovim ih sredstvima on pokriva. Idući tim našim nastojanjem doći ćemo do prave slike, koja će nam razotkriti tajnu: kako živi pretežni dio našeg seljačkog naroda i onoga u gradovima. Mi tu sliku ne ćemo ovdje iznositi. Suvišno je za onoga, koji provodi svoje dane u prizmi te slike. Isprazno je za onoga, koji je ne nosi u duši.

Za ovo naše obrazloženje bit će od koristi, ako pokušamo plodine i dobiti, što ih on na razne načine vuče iz zemlje, pretvoriti u novčane vrijednosti, kako bismo mogli ocijeniti mogućnosti, što mu se pružaju, da sa dobivenim vrijednostima pribavi sebi ona dobra, predmete i stvari, koje su mu za život potrebite, a što mu ih sama zemlja ne daje. Kada se naša misao upustila u ta razmatranja, mi ćemo — između mnoštva drugih činjenica — lako uočiti i ovu redovitu pojavu: što je manje posrednika između težaka proizvođača i potrošača, to je seljak primio pravedniju vrijednost za svoj proizvod. Opet, što je on posrednije pribavio svoje potrebe, to ih je i jeftinije kupio, a što je kroz više ruka prošla ta potrebita roba, dok je stigla do njega, to joj je i cijena neprestano skakala. Isti je slučaj nastajao i onda, kada težak nije mogao da gotovinom plati potrebitu mu robu. Cijena se je robi na čekanje, na vjeresiju povisivala tako, da je višekratno prelazila dozvoljenu kamatnu stopu na uloženi novac za robu. Oskudni život seljačkog naroda postaje teži radi ovih pojava. Iz svega toga morala se poroditi jedna zdrava misao: da se isključe svi ti mnogobrojni posrednici; da se seljaku omogući da se opskrbi s nužnim potrebama uz istu cijenu kao i za gotovo i onda, kada je pribavlja u času, dok još nije prodao svoju ljetinu, dakle u vremenu, kad još nije došao do gotovine. A napokon da mu se omogući da svoju ljetinu otuđuje onda, kada bi se ona mogla uz najpovoljnije uvjete prodati, a ne onda, kad ga njegova neimaština prisiljuje da iznese na tržnicu plodove svoga mučnog truda.

Nema dvojbe, da bi se ovakovim mogućnostima olakšao njegov materijalni život i da bi on i brže i lakše pokročio naprijed. Ove stvari može potpuno — uz ostale pretpostavke — i pravedno riješiti u prvom redu jedan zadružni društveni i državni život.

I zadružna prodaja proizvoda, i zadružna nabava svih potreba, i zadružna veresija, i konačno zadružna proizvodnja svih glavnih potrepština za uredno vođenje seljačkog i narodnog gospodarstva.

Ali kako se svim tim još ne će postići glavni cilj: da se omogući jedan ljudskiji život za svakoga, da sve kulturne i tehničke tekovine postanu i otvorene i pristupačne, a i vlasništvo cjelokupnosti i svakoga pojedinca, to nam se nameće i jedno i drugo pitanje. Ono je u ovome: kako se ima provesti zadružna prodaja i dobava svih primarnih seljačkih potreba i dobara u jednome društvu, gdje svak obrađuje — ili uopće ne obrađuje — zemlju, kako hoće, i sije i radi, što hoće? Jer, zar se nemaju i plodovi zemlje i po vrsti

i po količini i po kakvoći prilagoditi stvarnim potrebama i zahtjevima potrošača? A kad je to tako, tada je red i čitavu proizvodnju zemlje u tim svim razlikama uputiti k jednome određenome poretku. Tu nam dolazi u pomoć tehnika organizirane vlasti, da po uputama, iskustvima i zaključcima stručnog osoblja pretvori cjelokupnu obradivu površinu u jedno jedinstveno gospodarsko područje, gdje će za svaki dolac, njivu, oranicu, pa čak i za svaki vrt i peču postojati određeni i neizbježivi program obrade i po vrsti i po sredstvima. Tehnika vlasti provedena kroz općine, kotareve i županije te bansku i federalnu vlast mora biti u stanju da taj veliki posao i stručno i savjesno provede. Ona će i neobradive površine istim metodama pretvarati u obradiva i plodonosna dobra potrebita za useljavanje prekobrojnog članstva. Ona će po svojim stepenima i nadzirati, da li se vrše ustanovljene mogućnosti reda, rada i programa po pojedincu. A ondje, gdje se one ne vrše, tada je tamo očit znak, da se netko otkopčao iz zajednice i da je njegov životni prostor postao tim časom ispražnjen, da treba drugoga tamo useliti, jer se zemlja — hraniteljica naroda — ima smatrati kao dobro, što ga je zajednica posudila pojedincu, da se njom koristi i služi i da mu se oduzme, kada je dao dokaza, da mu ona više ne služi.

Vraćajući se svojim kućama vojnici izgladnjeni i umorni u 1919. godini pošto su u četiri godine mučnog života uspjeli rastrgnuti zavjese, štono su namještene bile, da bi se sakrila stvarnost, oni su jednom neodoljivom snagom ostvarili svoj prvi zahtjev: da zemlja pripada onome, koji je radi. Slabe agrarne reforme taj su princip samo u prvome izlasku provele. One su dale zemlju onome, koji je radio, a nisu se pobrinule, da mu stvore mogućnosti i sredstva za rad. Nijesu se pobrinule da ustanove, da li je i kako je radi.

A drugačije nije moglo ni biti. Pojam zajednice, kao većeg društvenog stepenovanja u razvoju čovječanstva, u kojoj se egoizam pojedinca ima izgubiti baš zato, da bi mogao postići ostvarenje jednog punijeg života, pojam zajednice, koja urazinljuje — ne otimljujući nikome njegovu sposobnost — sve svoje članove i ne da ni jednome da siše sokove drugih, pojam zajednice, koja do najvećih mogućnosti potiče razvoj stvaralačke djelatnosti kod svakog pojedinca, a u korist i općenitosti i njegovu, još nije postojao. Taj se pojam tek rađao u stvarnosti izmiješane krvi naroda, koji su 1914.—1918. g. bili vođeni na klaonicu. U danima poslije »ostvarenih pobjeda« taj će se pojam postepeno, a sigurno razvijati u snagu i orkan, koji je eto krenuo da stekne svoje građansko pravo.

Državna zajednica treba naći ona spomenuta potrebita sredstva. Ona su sakrivena u Narodnoj banci i u svim ostalim državnim, poludržavnim i privatnim novčanim zavodima. Ona su zakopana u cjelokupnom rudnom blagu, u šumskoj bujnosti, u vodnim snagama i u razvedenoj industriji. Ona su napokon sadržana u onoj premoćnoj i pregustoj stvaralačkoj snazi našega naroda. To cjelokupno bogatstvo mora stupiti u službu općih narodnih potreba. Ono mora poslužiti kao potpora i oruđe, da se provede — u jednoj seljačkoj zemlji — ona najveća agrarna reforma, gospodarska preobrazba i duhovna potencijalnost, koja se ima prostrijeti i u svojoj širini obuhvatiti sve od kolibe i kolijevke preko staja, oranica i alata, do tržnice u gradu, do škole i knjige, do zadružne tvornice i električnih ustanova, od vode do svijetla i ogrijeva, od opanaka do kaputa i kape, od žuljevitih ruka do stvaralačkog napora i umnog rada.

Dakle, sva sredstva proizvodnje u službi zajednice, svu radnu snagu, stvaralačke mogućnosti, i umne sposobnosti u službi zajednice, radi sebe samoga, da se osigura i omogući jedan opći puniji i ljepši ljudski život svakog pojedinca i svakog radnika u granicama njegovih tjelesnih i duhovnih mogućnosti. Zar nije sposobna jedna seljačka zadružna federativna država da u najpotpunijoj mjeri uskladi potrebe sela i grada, pojedinca i skupinâ i da izgrađujući na osnovnoj etici svoga sela ostvari jednu savremenu zajednicu, koja će odgovarati i našim vlastitim pregnućima i potrebama, a i onoj ulozi, koja nam se nameće i po našim stvaralačkim sposobnostima i po našem predominantnom položaju, što su ga naši praoci zapremili, a mi proširili i održali na ovom širokom putu između Zapada i Istoka i na ovom prostranom izlazištu u široko more i u daleki svijet?

Ruka, koja bi se pokušala pružiti nad ovom našom baštinom, ubrzo bi se osušila. Tuđa misao vodilja, koja bi se htjela unijeti u ove naše vjetrove, uskoro bi uvenula. Tako je bilo. Tako će biti. Mi imamo svoj put i svoju zvijezdu. Ima slijepaca, koji je još nijesu zapazili. Svi su ti i za sebe i za narod izgubljeni. Srećom, što su ovi smetenjaci male vrijednosti i po broju i po sposobnostima. Narod, kao cjelina, naprotiv vjeruje u svoju snagu, u svoju moć i u svoju budućnost. Narod, koji vjeruje ostat će neokrnjen i nakon ove oluje da izvrši svoju misiju: ljubavi prema zemlji hraniteljici, pravednosti prema svakom subratu i poštovanja prema svim zaslužnim za mir, sigurnost i suradnju malih i velikih naroda.

RIKARD NIKOLIĆ

P S E T O

Napustivši svoje rodno mjesto u romantičnom južnom primorju, gdje više nije imao nikoga, gdje svojim »nekorisnim zanatom« slikarstva nije mogao zaraditi ni za nasušni svakidanji hljeb. Stjepan Mikić otišao je u Paris, pun ideja, volje i nade, ali skoro sasvim prazna džepa.

Nastanio se u nekoj bijednoj kućici u zabačenom dijelu periferije, kod siromašna činovnika, koji je imao

ženu bolesnu i petero djece, jedno drugom do uha. U svojoj sobici, u potkrovlju, osvijetljenoj samo prozorom na krovu, on je svojom kičicom izazivao svu raskoš sunca i mora dalekog sa posebnom živahnošću nostalgije, koja je njegove slike pravila tako privlačnim i osigurala im prođu kod antikvara.

Od toga je živio kukavno, sam, bez jedne i blijede zrake radosti, bez ljubavi, sa tom poezijom sjećanja u srcu, koje je osjećalo potrebu da voli cijeli svijet. A oko njega šumio je život. Slušao je dreku gazdinih derana u dvorištu, koji su se igrali s drugom dječurlijom, glas trube i tresku motora automobila, koji su i tuda prolazili i, izdižuć glavu, gledao je nebo i vrhove tek propupalih stabala, kako se lagano njišu na blagom proljetnjem vjetriću i zrake sunca prodirale su i u taj polumračni kut. Osjećao je u mladoj krvi proljeće: neodoljiv nagon da se kreće, da udiše punim plućima mlaki zrak, da dođe bliže ljudima, da voli.

Ali, gledajući na svoje istrošeno odijelo, na svoj izlinjali kaput i izblijedjeli šešir, i praveći u glavi račun, koliko mu preostajaše, po namirenju najnužnijih troškova, uviđao je, da mu je bilo nemoguće zaći među ljude, koji ne znaju čitati svom iskrnjemu u duši, vole samo prividnost i zauzeti su svojim malim brigama. I kad bi ga vidjeli tako otrcana, bez one sisigurnosti nastupa, koju daje blagostanje i koje bi tako lijepo pristajala njegovoj stasitoj pojavi i mladim godinama, uzeli bi ga za kakvu protuhu i gledali bi ga s omalovaženjem, kad bi, i žrtvujući ono malo novaca, pošao u koji lokal, gdje zalazi elegantan svijet, gdje cvate brižljivo njegovani cvijet ženske mladosti, gdje život kipi. To je bila njegova živa želja — i toga se je morao odreći. Ali kako mu je teško padalo to odricanje. Ma koliko se silio, on nije mogao a da ne misli na to, uporno, očajno; osobito sada, kad se oko njega i u njemu život budio.

Slijedeći tom nagonu, on baci kičicu, koju je držao u zgrčenoj šaci, sjedeći pred nedovršenom slikom »ljetnog sutona na ostvu«, pograbi već bezoblični šešir, popravi pred malenim zrcalom široku, lepršajuću kravatu i izađe.

Žurio se musavim, polutamnim uličicama svog kvarta, da dođe čim prije u široke, napučene, sa visokim palatama, ukrašene bogatim izlozima, luksuznim kafanama i barovima. Zapao je među svijet, koji je kao velika rijeka strujao širokim trotoarima. Tu je bilo gospode: muških u svijetlim, finim odijelima, dame elegantno odjevenih s koketnim šarenim šeširima na pažljivo friziranoj glavi, a bilo je i prostoga svijeta: radnika, seljaka i sluškinja, ali i oni dotjerani i mnogi sa punim rukama cvijeća i grančica vrbe. Svi u nekom svečanom, veselom raspoloženju. Tada se sjeti da je cvjetna nedjelja. Obuze ga čudno raspoloženje, koje sam nije znao opredijeliti. Osjećaše kao neku radost, ali pomiješano s bolnim mračnim osjećajem žaljenja. Neka luda nada kao da je tukla o njegove grudi poput ptice o žice kaveza, da izađe u slobodu, ali sam nije mogao sebi objasniti, u što se nadao. I vuklo ga je, vuklo skupa s onim svijetom neko vedro raspoloženje, kao da ide na neobičnu svečanost. Stiže tako pred veliku crkvu, u koju je stao ulaziti dobar dio onog naroda, s kojim se je pratio. I uđe i sam. Zvukovi orgulja i pjevanje svježih glasova zanesu ga u svečanu ekstazu, odavna zaboravljenu. Sjeti se svog djetinstva, starinske katedrale primorskog grada, u kojem je učio gimnaziju i cvjetne nedjelje tamo, sa palmama, s maslinovim grančicama, sa suncem i proslanim mirisom mora. Sjeti se, kako je i on pjevao starinske psalme, pune mirnog pouzdanja i veličanstvene jednostavnosti u mističnoj polusjeni svodova, sjeti se i jednog blijedog, profinjenog lica, fantastično osvijetljenog drhtavom svjetlošću žutih voštanica i plavih, sanjarskih očiju, koje su ga tražile. Oh, kako je sve to bilo daleko, uvijeno u neprobojnu maglu prošlosti! Od tog sjećanja osjećao je upornu, ali tihu bol, skoro ugodnu, kao da sluša neku davno ne čuvenu tužnu kantilenu. I suze su mu navirale na oči. Ne, to se nije više vraćalo. To tu, u toj velikoj, hladnoj crkvi, nije bila ona svečanost, koja je opijala sva njegova osjetila, kojom je bio prožet kao nekim blagim balsamom, njemu potreban kao zrak. To, oko njega, bio je drugi svijet, koji je drukčije osjećao nego on; tuđ. Tu ga nijesu tražili ničije oči. Tu je bio sam.

Pokunjen on izađe iz crkve. Lutao je neodređeno gradskim ulicama, iz kojih je pomalo nestajalo svijeta. Primicalo se vrijeme objeda i svako je išao svojoj kući. Nekoga je čekala obitelj za okićenim stolom prepunim kolača i rijetkih vina, uz koje, siromašnije, obična, skromna čorba. Ali svi su imali neki cilj, svima je u taj dan život bio obasjan neobičnom, veselom svjetlošću. Samo njega nije čekalo niko i ništa.

Tako je on umovao hodajući nasumce već opustjelim ulicama i osjećajući u duši prazninu i pustoš. Dotura se tako do gostione, u kojoj se je hranio. Bilo je u njoj manja svijeta nego obično. Valjda su mnogi u taj dan bili pozvani od rodbine ili poznatog, ili su pošli nekuda u slobodu, da provedu veselo taj neobičan proljetni dan.

I njemu se, kao gar, naslagaše na dušu crna i teška tuga. Sam, bez ikoga u svijetu, bez nade, da će ikad imati koga, koji bi ga volio, s kojimi bi dijelio bogatstvo osjećaja i misli, koje je imao.

Pojede hitnji doneseno mu jelo, koje mu izgledaše neukusnije i bljutavije nego li u druge dane, i pohita kući. Htio je da se nađe posve samo, u svojoj sobici, da utone u uspomene onih dana, kad je bio nesvjesno sretan i da tu nostalgiju za jalovo izgubljenim danima, koji su mu dali najfinije emocije, ostale u podsvijesti, prenese na platno. I to da mu bude život, samo to, kao psu gola kost, koju mu siti gavani dobacuju. Zaokupljen vas tim tužnim mislima stupao je makinalno, otsutan, ne osvrćući pažnju na prolaznike. Ali iz te vrsti bunila prene ga neobična graja. Ogleda se. Bio je već u svom kvartu, u jednoj ulici malko udaljenoj od njegove. Dopre mu do ušiju divlja dječja vika, a kad pogleda, ukaza mu se žalostiv prizor. Neko desetak djece jurilo je kamenjem jedno pseto, komu su za rep privezali tešku gvozdenu šipku. Pseto je bilo bijele dlake sa crnim mrljama, ali sve uprljano blatom. Isplažena jezika, sa nemirnim očima, u kojima se ogledavao lud strah, mučilo se da pobjegne svojim progoniteljima, ali ga je priječio u bijegu teški teret, koji je vukao za sobom. U uzaludnom nastojanju, osjećajući silne bolove, zavijalo je i očajno lajalo, baš kao da nariče. Slikar osjeti neodoljivi nagon samilosti prema tom bijednom stvorenju. Približi se djeci, koja ni-

jesu prestajala da viču, i da se bacaju kamenjem i blatom na bijednu životinju i upita ih, čije je to pseto. Jedan uprljani deran, sa kapom naopako i poderanim hlaćama, upiruć prstom u grudi reče ponosno:

— Meni pripada, gospodine moj.

Slikar ga upita, bi li mu ga prodao.

Nakon nekog premišljanja, za kojega su se ostala djeca skupila oko njih, gledajuć radoznalo u Mikića, deran pristane:

Da, za dva franka.

Slikar se popipa po džepu. Toliko je imao. Dade deranu traženi novac, pristupi psetu, koji ga je gledao, drhćući, suznim, uplašenim, skoro ljudskim očima i od umora se već nije držalo na nogama, razveže konopac, što mu je do krvi stezao dugi, čupavi rep, uzme ga u naručaj i odnese kući, praćen smijehom i poklicima djece.

Imao je dosta muke, dok je četveronožnog gosta naučio redu i čistoći. Ali mu se to isplatilo. Bilo je ipak jedno stvorenje u njegovoj blizini, koje ga je voljelo i bilo mu harno za uslugu, koju mu je učinio. To ljudi skoro nikad nijesu.

Kad bi, nakon svojih pohoda antikvaru, došao kući sa priličnom svoticom u džepu, slikar je bio veseo. Znao je da ga kod kuće čeka jedno stvorenje, koje samo što nije govorilo, pokazivalo mu na svaki način, da ga voli i da mu je odano. Još sa stuba bi ga čuo lajati i grepsti šapicama vrata, jer ga je nanjušio. On bi požurio sad uza stube, otvorio vrata i dugo ljubio u njuškicu to stvorenje, koje mu je skokovima i lizanjem pokazivalo svoju ljubav i odanost.

I tad bi sjeo i dijelio s njime hladnu večeru, koju bi donio sobom.

Njemu život nije izgledao više tako prazan kao prije. Prionuo je sa više volje i ljubavi uz rad i bio je skoro sretan u svojoj maloj sobici, sa svojim uspomenama i svojim psetom, tako bijednim i zlostavljanim od ljudi kao on od sudbine.

Ali jednog dana, kad je izašao na nekoliko trenutaka iz sobe da ubaci jedno pismo i ostavio vrata otvorena, na povratku nije našao više pseto. Uznemiren i ožalošćen stao se propitati kod stanara, vratara i susjeda. Niko ga nije bio vidio, niko nije ništa znao.

Na kraju se obrati policiji.

— Kakav pas? Upita ga stari komesar, gladeći svijetlu, sijedu bradicu.

Mikić mu ga opiše: bijele dlake sa crnim mrljama, sa vrlo pametnim očima.

— Da, svi su psi dandanas inteligentni — nasmija se komesar. Nego, recite mi, kakve je pasmine vaš pas?

Mikić ga pogleda zbunjeno. On nije znao. Bio je eto tako lijep, ili bolje njemu mio i vrijedan, vjeran, haran kao ljudi... ne, ne kao ljudi, već kao bijedan od svakoga odbačen pas.

Komesar se nasmija i reče: takovih pasa ima dosta na svijetu. I okrene mu leđa.

Mikić htjede još nešto reći, ali razumije, da bi bilo uzalud. Strugnu na ulicu, pokunjen, postiđen, kao ono, kad je u cvjetnu nedjelju izašao iz crkve. I nađe se opet u svojoj pustoj sobici, sam bez ikoga na svijetu, sa svojim tužnim uspomenama pred svojom nedovršenom slikom, za koju mu je izgubljeno pseto služilo kao model i koju je nazvao »Jedini prijatelj« a od koje se mnogomu nadao. I zurio, zurio u platno. Da, takovih pasa ima mnogo na svijetu.

GEORGI RAJČEV

R A D

Bolesnika unesoše na nosilima u bolničku sobu. Dovela su ga njegova dva sina. Liječnik ga na brzu ruku pregleda, dolje, u sobi za primanje. I sinovi su bili tamo. Plašljivo su gledali i čekali da čuju mišljenje. Stvar je bila, tobože, sasvim sitna: starac, njihov otac, ubo je nogu na zarđali čavao, šepao dva dana, ne prekidajući posao, a onda odjednom pao. Pokazalo se, da ga moraju dovesti čak ovamo u grad, a zbog takve sitnice! Ali liječnik je bio jako zabrinut. Pozvao ih je napolje i rekao im, da je opasnost ozbiljna. Možda je po srijedi infekcija rane, a onda... ali, ostavite ga, vidjet ćemo.

Ostaviše ga, premda starcu nije bilo pravo. Zašto da troši uludo novac i da gubi tako dragocjeno radno vrijeme, kad će ga baba Kamena za tri dana izliječiti svojim melemima!

Na rastanku izdao je sinovima stroge naredbe: dok se vrati, prije svega neka okopaju kukuruz, neka pripaze na konja i kobilu, a najviše neka paze na pamuk: neka ga oplijeve i paze da ga stoka ne pogazi...

Iziđoše svi.

Starcu se soba činila tužnom i pogleda napolje. Kroz otvoren prozor vidjelo se visoko blijedoplavo, vedro ljetno nebo. Srce mu se najednom stegnulo. Kao da mu je nevidljiva strijela prošla kroz mozak. Vidio je beskrajno polje nepožetih njiva, ustalasano zeleno more kukuruza, rad. Rad, koji sad na selu vrvi. A on je ovdje i leži... Zašto? Zašto li je stao na onu trulu dasku? On ju je vidio i ranije, dva puta je pomislio, da je odande ukloni. Zašto je nije digao, da je iscijepa i isitni na tisuću komadića, pa da izgori... izgori! A, eto, sada lezi i čekaj, možda pet, deset, dvadeset dana...

— O Bože, Bože! — nehotice je prostenjao.

Kao da mu je netko stavio koljena na prsa, gledao ga i zlobno hihotao: »Ustani, ako možeš! Ne ću te pustiti, ne ću!« U njegovoj pomućenoj svijesti polako su izvirale misli, slike. On je želio da ih uhvati, ali su se one topile i iščezavale pred njegovim očima. Ali, to mu je bilo poznato: i strašno koljeno i zloslutni smijeh. On ih je već jednom u životu vidio. Ah, da! Najednom kao da mu pade koprena s očiju i on vidje taj daleki dan. Bilo mu je dvadeset go-

dina. A sve mu je u pameti tako jasno, kao da je bilo jučer. Bijeg prema ruskoj vojsci, patnje s one strane Balkana, majčin pokop i premrzle očeve noge. Kasnije: muke ovdje, povratak Daj Ahmed-bega i rasprodaja veleposjedničke zemlje. Ne, dobar je bio Turčin, vrlo dobar, Bog mu dao duši lako. Do posljednjeg časka sluga mu je služio od srca. Na polasku on mu izvede konja. Beg se opraštao s ljudima, u očima su mu igrale suze. Uzjaha, ali ne pođe, nego prikupi uzde svoga konja, približi se mladiću, stavi mu ruku na rame i reče:

— Ivane, sinko, ne boj se! Radi, trudi se, dobar je Alah, ne će te ostaviti.

Ode beg, brzo ga zaboraviše. I, eto, tih dana dogodi se nešto, što promijeni iz temelja život sluge.

Jedne večeri stajao je on naslonjen na dvorišna vrata, zagledan u zalazak jesenjeg sunca. Gledao je daleku planinu i posljednje sunčane zrake, ali je njegov vidik bio taman, mračno je bilo u njegovoj duši. Osjećao je, da je mlad, zdrav i snažan, srce mu je gorjelo od neizmjerne žeđi za radom, za poslom teškim i napornim. Ali što da radi? Kuda da ide? Služio bi, ali u selu nije nitko tražio sluge, a da pođe u drugo mjesto, kome će ostaviti starca?

Eto, te je večeri osjetio prvi put, kako ga guši neka ruka, koja mu je zasjela u grlu. Bio je oboren i sputan, a netko je nad njim hihotao: »Ustani, ako možeš, ustani!«

U zanosu te večeri nije ni opazio, kako je netko neprimjetno stao pred njegovom kućom. Ne, on je vidio, da mu u susret idu volovska kola i da su stala pred kućom, ali se osvijestio istom onda, kad je čuo pozdrav nepoznatog čovjeka.

— Je li, mladiću, da li ovdje živi čiča Marin bivolar? — upita neznanac.

— Jest — odgovori malo začuđeno mladić.

— A jesi li ti njegov sin, Ivan?

— Jesam. Zašto pitaš?

Čovjek se počeša iza vrata i uzdržljivo reče:

— Zakasnio sam. Pitao sam eto tamo, seljake, gdje da prenoćim, pa me uputiše k vama. Hoće li se naći mjesta, a? Ujutro rano putujem dalje.

Mladić se prenu.

— Dat će Bog, striče, dobro došao!

— Ali, ovako, sa stokom?

— Naći će se mjesta i za nju. Pričekaj!

On pojuri, otvori dvorišna vrata, uvedoše volove, ispregoše ih.

U taj čas iziđe iz kuće starac, otac. Dovuče se na štapu, rukova se s čovjekom, upita ga tko je, odakle dolazi, kuda ide.

Čovjek mu reče: iz dalekog sela (to se vidjelo i po njegovoj nošnji i po govoru) i bio je u gradu na sajmu, gdje je kupio kola i volove. Zaista, kola su se bijelila u sutonu i izgledala posve nova. I volovi su bili sasvim mladi, ugojeni, s novim ularima i dugim plavkastim kićankama na očima.

Mladić odvede volove u staju, a starac gosta u kuću. Ugostiše ga onim, što se našlo, porazgovaraše, pa legoše. Ali Ivana dugo nije hvatao san.

On ustade ujutro prvi, u zoru, ode da pogleda volove, nahrani ih i osta kraj njih. Milovao ih je kao djecu, rukama i pogledom, šaputao im nježne riječi. Kako već davno nije gledao izbliza tako dobre, drage drugove!

Kada se vratio, otac i gost već su bili ustali. Svanulo je, i stranac reče, da će poći. Ustane, uze kabanicu, (ništa drugo nije nosio), i iziđe napolje. Ali kad Ivan pođe k staji da izvede volove, čovjek ga zaustavi.

Mladić ga pogleda u nedoumici.

Tada mu gost stavi ruku na rame i upita ga s blagim osmjehom:

— Ideš li ti to po volove, Ivančo?

— Pa zar ne ćeš putovati... da upregnem.

— Nemoj. Neka volovi samo ostanu tamo. Nisu moji. Tvoji su, sinko. Šalje ti ih beg, Daj Ahmed, i njih, i kola, i ove papire za pet njiva. Poklanja ti sve, zato što si ga dobro služio. Kaži mu, veli da me spominje po dobru, da radi, da se podigne... Drugo od njega ne tražim.

Mladić osta skamenjen na mjestu, stežući rukama smotani papir.

Otac je skinuo šešir i pobožno se krstio. On se prvi sabra i opomenu ga:

— Ivane, pa poljubi ruku čovjeku... Poljubi, sinko, od Boga ti je poslan.

Ivan se okrenu i polako uze ruku neobičnoga gosta.

Pedeset je godina prošlo od tada. Ali uspomena na taj dan osta za uvijek u njegovoj duši. Od toga dana povjerovao je u dobro, u sreću. Vjerovao je, da je Bog zaustavio ruku nad njim. I radio je. Radio danju i noću, ljeti i zimi, bez umora, bez jadanja. Rad mu je bio život, radost i utjeha. Imanje se udvostručilo, podesetostručilo. Rodiše mu se sinovi i kćeri. Odrastoše, prihvatiše rad, ali ni on ne skrsti ruke, nikada! Konačno je podijelio sinove. Dao je svakom svoje.

Ali, bili su zbunjeni i sinovi, i cijelo selo: starac je sebi zadržao dio dvorišta i svih četrdeset jutara, koje mu je nekada poklonio Daj Ahmed-beg.

— To je moje, od Boga poslano — reče na toj brazdi hoću da izdahnem.

On nije mislio na smrt. Ne! Upravo toga dana učini mu se, da se vrijeme vraća, da je opet u dvadesetoj godini i da počinje novi život, kao onda. Zar mu nisu ruke još zdrave, noge ga drže i grije ga isto božje sunce. Ne će valjda skrstiti ruke i drugom ustupiti plug? Ne! Nikada!

I on je orao, sijao: pšenicu, kukuruz, duhan. U proljeće poorao je polovicu dvorišta, uzduž i poprijeko, i posijao pamuk. Izrastao neviđen pamuk, kao nikada. Dolazili ljudi da ga gledaju. Zaustavljali se kraj ograde, čudili se, klimali glavom i mrmljali... Nije to dobro, bit će da je to neki predznak.

A on se smijao.

— Ne, ljudi, to znači čvrsta ruka, i ništa više!

Ali, eto, dogodi se ovaj slučaj. Tako sitan, a kud ga dovede. I Bog zna dokle će ostati ovdje!

Na smrt nije ni pomišljao. Za njega je smrt bilo nešto veliko i važno. Nije to valjda samo tako: najednom padni i umri. U taj dan treba da se dogodi nešto nečuveno, da odjekne truba arkanđela Gabrijela, da se potrese selo, zemlja i nebo...

Ali uvečer dođoše liječnici. Odviše nogu, pogledaše je, nešto prošaputaše, klimnuše glavom. Poslije odlučiše: odsjeći će nogu, nema drugog spasa!

Mjesto straha, starac se ispuni neizmjernom mržnjom i srdžbom protiv tih ljudi. Kako to, da mu odsijeku nogu! A što će mu poslije život?!

I on reče svoj veto: Ne! Nikada!

Ujutro dozvaše njegove sinove. Oni su ga molili plačući:

— Tata, pristani, ne ćemo te ostaviti, samo da si nam živ...

On ih je slušao istom mržnjom i mislio: »Svi su poludjeli... Ne! Nikada!«

Kad je otvorio oči, kraj njega su opet bila njegova dva sina. On je mislio, da je samo za časak sklopio oči, ali vidje, da soba nije više bijela, da ne svanjiva, nego da zalazi sunce.

— Zašto još stojite ovdje? — promrsio je zadihano. — Idite i radite! Čujete li... radite!

Tada mahne rukom... prema jednom sinu:

— Mito, pamuk... pamuk, sinko — šaputao je. — Gledaj, kako je procvao... Rekao bi čovjek, da su leptiri pali po strukovima... Stoj!! Stani! Ne miči se... odletjet će... nebo će zakloniti kao bijeli oblak. O, o, tako bijeli klupčići. Sijao sam ih svojim rukama... Ja ću se opet vratiti!... Čuješ li?... Doći ću! Svima reci i... pamuk...

Htio je ustati, ali ispruži ruke, zagrcnu se, i njegova sijeda glava pade nepomična na jastuk.

Stariji sin kleknu, zatvori mu oči, i zaplaka.

(Preveo JOZA ŽIVKOVIĆ)

RADOVAN ŽILIĆ

PROLJEĆE BEZ SUNCA

Oblak je tuga na proljetnom nebu.
Vrane su snivale Finsku.
Meka je draga zemlja, sine,
u koju je djed zaorao:
tvrde, koštunjave ruke,
mi njegove kosti.
Volim tu zemlju ko oca i tebe;
zemlju
blatnu, ružnu, blistavu i krasnu
u kojoj je plug: bog,
anđeli: ljudi i bosi i prosti.

Krvavo jutro rastanak čeka.
Plinska maska je pelena
i posljednja sigurnost na posljednjoj postaji

Vlakovi mladošću tutnje,
srce brigama zbori,
sirene zovu tjeskobne slutnje,
svibanj granatama žubori.

I novi nemiri rastu
ko drage zelene vode
i oko kad suzama hlapi,
a bez nas brodovi brode.

I rastu granice nove,
nemirom šumi rijeka.
Vlak naš nove korake sluti.
Na posljednjoj postaji
polazak čeka.

VLADISLAV KUŠAN

PJESME KOJE SE NE PJEVAJU

PUTNIK

Pričaj mi prošlost i spoznat ću budućnost.
Khung-Fu-Tse

Unser Leben ist der aufzuckende Schmerz einer Wunde.
Hebbel

»Kaži, umorni putniče, odakle dolaziš i što nam dobra nosiš?«

»Dolazim iz čarobnih vrtova mrtvog djetinjstva, kojima se više ne ću vratiti, a nosim samo ovaj rukovet uvelog cvijeća. Ono je nekad cvalo u grozničavom svitanju moje mladosti i, poput krvavih krinova zla, mirisalo snovima, strašću i plavom mjesečinom, a sad je mrtvo i otrovno, sagorjelo o ognjici suludih podneva jedne bezumne ljubavi, koja nije smjela biti zemaljska, a nije mogla postati nebeska.«

»A zašto se usne tvoje u grču bolnom trzaju?«

»Mnogo su, mnogo u noćima molile i stavljale teška, preglasna pitanja Bogu, koji je vječno šutio.«

»A zašto su ti ruke drhtave i blijede?«

»Jer sam ih predugo u čežnji pružao prema beskraju neba hoteći dosegnuti i obuhvatiti svemir, ali one su uvijek nemoćno, kao ugašene voštanice, stršile u pustoši vjetrovitih ponoći i onda padale, iznemogle, u prazno.«

»A zašto ti je tijelo tako ispijeno?«

»O, u njemu žive narodi okrutnih i zagonetnih stranaca, koje silno mrzim; oni se međusobno prepiru i bore, jer žele upravljati mojim željama i vladati mojim mislima, pa svaku sanju svoju moram iskupiti komadom ovog bolesnog, ali živog mesa.«

»A što se to iskri u tvojim čudesnim očima?«

»To je moja radost, koja prigušeno plače, i moja tuga, koja se blago smješka.«

»Pa što još tražiš, neobični putniče, po ovim beznadnim, prašnim cestama?«

»Hoću da spoznam da li ja živim san ili sanjam život. Hoću da nađem onoga, koji se poveselio mome rođenju i koji će zaplakati nad mojom smrti.«

GOLEM MODRI PROSTOR I U NJEMU TAJNA

. . . Elle tourna les yeux vers les étoiles . . . »Un amour ébloui les guides; leur choix fixe des lois, et nous dépendons d'elles; nous ne pouvons pas nous sauver.«

Andé Gide

Bilo je bezbroj komora u duši i svaka je skrivala svoju tajnu. A vodio me Život zamršenim spletovima ovih soba i otkrivao mudrost i čudesa.

A jer sam živjeti htio, slijedio sam Majstora pokorno i bez straha. Ponekad sam malo zadrhtao pred ulazima tamnim zbunjen u očekivanju novog. Ali On se samo smiješio govoreći:

»Ne boj se, prijatelju, i uđi, tu nije posljednja tajna!«

Bilo je bezbroj komora u mojoj duši i svaka je skrivala čudo.

U jednoj je pjevalo veselje, — u drugoj suzila tuga.
Ili je treptalo sunce, — ili je čamila tama.
Vladao bezumni nemir, — i bdio pokoj blaženstva.
I nezemaljski ushit, — i slatko pijanstvo bluda.
I nijeme, velike boli, — i vrela kliktava radost.
Bezbroj, bezbroj komora i u svakoj čudo.

A dane i noći pod prozorima mojim protječe vrijeme, tiho, kao široka razlivena rijeka, a ja sam prolazio sobama skrivenim i kušao od svega, što mi ponudiše, tražeći posljednju tajnu.

I onda je došao divan, neobjašnjivo divan čas: Ti si me pogledala očima čudesnim, boje bistrog jesenjeg neba, u kojima su bili ponori i bezdane dubine, i u duši mojoj najednom nestane zamršenih spletova ćelija, a ostane samo jedan jedini golem modri prostor i u njemu tajna.

I u veselje uđe krotka tuga, u tugu veselje.
Noći postanu svijetle, a dani mračni.
U nemiru se mutno pokoj javi, a pokojem prostruji tjeskoba.
Nezemaljski ushit prepun slatkog bluda, a blud prožet ushitom nebeskim.
I u dragoj, staroj boli radost, a u radostima bol tiha i teška.

I tako sad je sve u jednom i jedno u svemu, jer sam Te ljubio, djevojko, i našao beskrajnu tajnu.

I. i XXII. pjesma iz neobjavljene knjige lirske proze

»PJESME, KOJE SE NE PJEVAJU«

Dr. Ing. ZLATKO VAJDA

OSNIVANJE ŠUMSKO-GOSPODARSKIH OBLASTI

Svaka veća država, a kod nas i pojedine banovine, obuhvaćaju u svojim granicama područja, koja se, po biljnom obrastu svojih površina, po svojoj gospodarskoj strukturi i vrijednosti, međusobno znatno razlikuju. Neka područja obiluju agrarnim produktima, druga su bogata drvom, dok mnoge velike površine zauzeše krš, pijesci i neplodno tlo. Tu raznolikost uzrokuju mnogi faktori, kao što su: geološki sastav, vrsta i dobrota tla, klima, način gospodarenja i drugo. Ona je uzrok, da nije moguće za čitavo područje države, pa i banovine, voditi jedinstvenu gospodarsku politiku, a niti se za čitava ta područja mogu poduzimati i propisivati jednolične gospodarske mjere. Dok je u jednom kraju jedan postupak koristan, taj isti postupak može u drugom kraju djelovat štetno, jer su tu ekološke i gospodarske prilike sasvim opriječne. Stoga bi za pravilno vođenje i napredak narodnog gospodarstva bilo korisno, da se pojedine banovine razdijele na manje oblasti, koje bi, po vrsti biljnog obrasta svoje površine kao i po svojoj gospodarskoj strukturi i produkciji činile barem približno prirodnu cjelinu. Sa stanovišta šumske produkcije ovakova bi razdioba bila od posebne važnosti, jer bi se u svakoj takvoj šumsko-gospodarskoj oblasti mogla provoditi ona šumarska politika, koja joj, obzirom na njezinu gospodarsku strukturu i potrebe, najbolje odgovara. Zakon o šumama može dati samo opće norme šumskog gospodarstva, dok svaka oblast, obzirom na svoje posebne prilike, zahtijeva u skladu s tim prilikama šumsko-gospodarske i šumsko-političke mjere, koje dakako ne bi bile u protivnosti s općim zakonskim propisima.

Najvažniji pripravni rad za osnivanje projektiranih šumskih oblasti bio bi sabiranje točnih statističkih podataka, koji bi se mogli razvrstati u tri glavne skupine:

1) Podaci o faktorima šumske produkcije.

2) Podaci o faktorima potrošnje i potrebe na šumskim produktima.

3) Podaci o faktorima transporta šumskih produkata od mjesta produkcije do mjesta prerade i potrošnje.

Svaka od te tri skupine podataka od odlučne je važnosti po šumsko-gospodarski karakter pojedine od zasnovanih šumskih oblasti.

Osnovne jedinice, za koje bi se ti statistički podaci sabirali, mogle bi ostati površine sadašnjih političkih kotareva (srezova), za koje je već danas organizirano sabiranje nekih od navedenih podataka — samo bi trebalo provesti njihovu sistematsku reviziju i upotpuniti ih, jer je u mnogim slučajevima točnost dvojbena, ali grješke znadu biti tako velike, da ne mogu služiti stvaranju potrebnih zaključaka. Za svako područje današnjeg kotara ili sreza, kao upravne jedinice, bilo bi potrebno imati točne podatke ne samo o ukupnoj površini šuma, koja je po zakonu o šumama tako klasificirana, već i točne podatke o površini šuma, s kojima se može računati kao šumsko-gospodarskim objektom za racionalnu eksploataciju u granicama stvarnog prirasta, barem slijedećih 20 godina. Od bitne su važnosti ne samo svi faktori šumske produkcije, već i svi faktori potrošnje šumskih produkata, kamo spadaju sve lokalne potrebe stanovništva na drvetu, te potrebe industrije i trgovačkih preduzeća. S tim u vezi treba znati i broj seljačkih domova, gradskih domova, broj pilana, obrtnih uređaja i t. d., te ustanoviti njihovu godišnju potrebu drveta. Važni su i faktori treće grupe, jer je za namirivanje potrebe drveta odlučno, da li ima dovoljno puteva i prometnih sredstava, kojima se drvo može prevesti od mjesta produkcije do mjesta potrošnje i prerade, jer, ako te površine šumske produkcije ostaju u dogledno vrijeme zatvorene, onda se ne može prirast njihovih drvnih masa, ma kako on velik bio, uzeti kod šumsko gospodarske politike toga kraja u obzir tako dugo, dok ne budu izgrađena potrebna prometna sredstva, kojima će biti omogućena otprema drveta na mjesto potrošnje. Tako će biti slučajeva, da će neka šumska oblast, koja bi obzirom na zbiljni prirast na drvu trebala biti aktivna, ipak biti pasivna, jer se zbog pomanjkanja izvoznih puteva raspoložive drvne mase ne mogu prevesti na mjesta potrošnje.

Tek kada se po ovim principima za svaku statističku jedinicu ustanove točni statistički podaci, moći će se grupirati u veće šumske oblasti one jedinice, koje su po vrsti drveta, načinu gospodarenja, klimi, sastavu tla i t. d. međusobno jednake ili slične. Više takovih jedinica, kotareva ili današnjih srezova činit će jedno zaokruženo područje, t. j. jednu šumsku produkcionu oblast, za koju će se tada moći, točno i sa potpunom sigurnošću zaključiti, u kakovom međusobnom odnosu stoje drvne mase, koje se u njezinim šumama mogu godišnje po principima racionalnog šumskog gospodarenja posjeći i iskoristiti — prema potrebi i stvarnoj potrošnji drveta u toj oblasti.

Time, što će se u svakoj oblasti ustanoviti površine onih šumskih sastojina, s kojima će se slijedećih 20 godina moći racionalno gospodariti, i te površine razlučiti od onih, čije je stanje danas takovo, da se one u dogledno vrijeme ne mogu uzeti u obzir za bilo kakovo iskorišćenje drvnih masa, moći će se za svaku oblast stvoriti prava slika današnjeg stanja njezinih šuma i šumskog gospodarstva, te će se znati i moći primijeniti one šumsko-gospodarske i šumsko-političke mjere, koje će biti za promicanje šumskog gospodarstva u toj oblasti najprikladnije.

Kako bi se provedba šumsko-političkih mjera ovog karaktera mogla uspješno vršiti preko upravnih vlasti, t. j. preko projektiranih županijskih oblasti, bilo bi dobro i korisno, kada bi se međe budućih županija poklapale s međama zasnovanih šumsko-gospodarskih produkcionih oblasti. I zato bi se s predradnjama oko osnivanja tih šumskih oblasti i određivanju njihovih međa imalo što prije započeti tako, da taj posao bude već potpuno gotov, kada dođe vrijeme za osnivanje županijskih oblasti.

Ovu bi zadaću mogao izvršiti odsjek za statistiku. Svakako bi trebali zajedno raditi šumarski i agrarni statistički odsjek tako, da u tom pogledu prirodne oblasti šumske produkcije čine zaokruženu cjelinu, t. j. da te oblasti budu od pretežno i čisto agrarnih oblasti po mogućnosti što točnije razlučene.

Kod formiranja prirodnih šumskih oblasti imali bi služiti kao glavni kriteriji: prirodno rasprostranjenje glavne vrste drveća ili pak onih vrsta, koje prevlađuju, klima te konfiguracija tla. Pri tom razgraničenju događat će se, da se granice sadanjih upravnih teritorijalnih jedinica, t. j. kotareva, ne će uvijek poklapati s prirodnom granicom šumskih oblasti. Pošto se ovaj posao kod nas prvi put radi, bilo bi najidealnije, da se svagdje, gdje god je to moguće, i granice onih upravnih političkih kotareva, koje presijecaju međe prirodnih oblasti, prilagode međama tih prirodnih oblasti tako, da jedan politički kotar ne leži u dvije različite šumske prirodne oblasti. Dakako da se to ne bi moglo svagdje provesti, pa bi se u mnogo slučajeva moralo naći neko kompromisno rješenje. Kada bi se ovaj posao započeo već sada, te pravovremeno i pravilno izvršio, onda bi kod određivanja međa budućih županija trebalo samo paziti, da se u teritorij jedne županijske oblasti ne uklope kotarevi dviju različitih šumskih oblasti, već samo oni, koji pripadaju jednoj prirodnoj šumskoj oblasti. Ne bude li se kod ustanovljivanja međa budućih županija i na ovaj osnovni faktor uzelo obzira, onda se već danas može proreći, da buduće županijske oblasti ne će moći u svojoj šumsko-političkoj i gospodarskoj djelatnosti dati ono, što narod od njih očekuje. Učinjene pogrješke smetat će pravilnom radu to više, što bi buduća županijska vlast imala biti zakonodavna i izvršna vlast za sve gospodarske poslove na teritoriju županije.

Obzirom na spomenuti odnošaj produkcije drvne mase prema potrošnji i potrebi drvnih produkata na teritoriju pojedine šumske oblasti imali bismo tri vrste šumskih oblasti:

1) Aktivne šumske oblasti,
2) Uravnotežene šumske oblasti,
3) Pasivne šumske oblasti.

Među aktivne šumske oblasti spadale bi sve one, u kojima prirast drveta, koji se stvarno godišnje iskorišćuje, ne samo što podmiruje svu potrebu seljačkih domova, gradova, pilana i trgovina drvom, već tu potrebu daleko nadmašuje. Iz tih bi se oblasti stanovita količina drveta mogla izvoziti, a pilanska industrija u njima povećati.

Među uravnotežene šumske oblasti spadale bi sve one, u kojima stvarno iskorišćeni godišnji prirast upravo pokriva svu potrebu i potrošnju drveta u toj oblasti.

Pasivne pak šumske oblasti bile bi sve one, u kojima je stvarno iskorišćeni godišnji prirast tako malen, da se s njim ne može pokriti potreba za drvetom na području te oblasti, pa se manjak na potrebnom drvu mora uvoziti.

U ovako razvrstanim šumskim, odnosno županijskim oblastima ne bi bilo teško voditi pravilnu šumsko-gospodarsku politiku, koja bi odgovarala karakteru pojedine oblasti.

Mjerodavnim oblasnim šumskim vlastima, koje bi imale sačinjavati dio budućih županijskih vlasti, bile bi tako moguće da svaka u svojoj oblasti ne samo uvede, već da i po određenom planu provede takove šumsko-političke mjere, kojima će moći trajno djelovati na promicanje šumskog gospodarstva u toj oblasti, što je danas nemoguće tražiti od centralne državne ili banske vlasti, koje mogu voditi brigu samo o općim smjernicama šumskog gospodarstva i šumarske politike.

Na taj će način biti omogućeno, da šumsko gospodarstvo u svakoj oblasti dade maksimum koristi, koju obzirom na prirodni karakter te oblasti može dati, dok će se za šumsko gospodarstvo čitave banovine i države, kao rezultantu šumskog gospodarenja svih oblasti, moći ustanoviti pravilne opće smjernice i voditi ga racionalno.

F E U I L L E T O N

TALIJANSKI KRITIK O ENGLESKIM I AMERIČKIM PISCIMA

Emilio Cecchi, jedan od najfinijih i najsenzibilnijih suvremenih talijanskih pisaca, kojega je slava tek djelomično prešla granice njegove domovine, poznat je nešto malo i kod nas. Prvi je o njemu pisao Anton Nizeteo u »Savremeniku« ove godine u povodu njegove knjige »Utrke«. Nizeteo je preveo pred nekoliko godina jedan njegov kraći sastavak u antologiji talijanskog humora. To bi bilo sve. Cecchi, koji je rođen u Firenzi, vanredan je majstor jezika, pa su njegovi sastavci u jezičnom i stilističkom pogledu mala remek-djela u suvremenoj talijanskoj literaturi. Književnu karijeru je započeo kao kritik i lirski pjesnik, da se razvije u jednoga od najinteresantnijih proznih pisaca u Italiji, zanimajući se podjednako za život i umjetnost. Pored toga njegovi putopisi o Mexiku i Grčkoj pokazuju kod tog pisca vanredno razvijen smisao za doživljavanje i najudaljenijih, a donekle i najsuprotnijih zemalja i kultura. Od vremena do vremena objavljuje i gdjekoju knjigu iz područja plastičnih umjetnosti (»Giotto«). Početak njegova rada pada u doba, kada je Italija doživljavala poslije dana velike poezije (Carducci, Pascoli, D'Annunzio) dane velike kritike (Croce, Gentile, Oriani, Papini, Borgese i dr.). Cecchi je svojim kritičkim sastavcima također pobudio pažnju i već tada pokazivao i svoju veliku kulturu i svoj fini, moderni, a opet klasični duh, što se upuštao u raščlanjivanje pojedinih pjesničkih djela na način, koji je bio podjednako bliz poeziji, kao i kritici. Živeći neko vrijeme u Engleskoj Cecchi je temeljito upoznao anglosasonsku književnost. Jedna dobra povijest engleske literature XIX. vijeka potječe od njegova pera. Knjiga »Engleski i američki pisci«, koja sadrži impresije o različitim anglosasonskim pjesničkim stvaranjima, puna je vanredno zanimljivih opažanja, koja su vrijedna da budu prepričana i za našu publiku.

Prvi ogled u knjizi o Byronu donosi nekoliko interesantnih pojedinosti o nestalnom, prevrtljivom karakteru ovog pisca, koji je i pored svoje slavne smrti bio sličniji Casanovi i vojvodi Valentinskom, nego istinskom i kreposnom heroju. I nije nikakvo čudo, da Byron, koji je htio biti tip pjesnika — Prometeja, živi još jedino kao umjetnik u jednom satiričnom epu. Šum slave, s kojom je živ prolazio kroz Evropu, danas se pretvorio za kritične uši u jedva čujan šapat. Jedan dokaz više, kako je slava, koja se često postizava za života, varava i nevjerna. Defekte Byronovog pjesničkog rada prvi su opazili, još u punom jeku njegova književnog triumfa, Colleridge i Leopardi, nezavisno jedan o drugome. Cecchi i svom ogledu spominje i Byronovu ljubav prema polusestri Augusti. Ta se ljubav provlači kroz pjesnikov život kao jedan od primjera njegove izvještačenosti. Ljubav, koju je osjećao prema njoj i koju je diskretno ispovijedao prijateljima obojega spola, činjaše mu se valjda neobično zanimljivom i punom nedopuštenog užasa. Sujetan kako je bio, Byron je vidio u toj ljubavi različite mogućnosti Savjesti, Grizodušja i t. d. i činilo mu se, da će kroz njih biti još veći. Ljubav prema polusestri otkrio je i svojoj ženi, koja je bila previše plemenita, da bi se mogla tome diviti. I da nijesu liječnici, koji su tražili odvajanje nesretne žene od muža, utvrdili simptome Byronova ludila, ta bi nam pripovijest danas izgledala manje tužna. Byron je mučio svoju ženu lažnim ljubomorom i ispadima, koji su mogli završiti i ubistvom. Sve to miriše na literaturu onoga vremena. Byron nije dopuštao ni jednoj ženi da jede u njegovoj prisutnosti, pa je tako i njegova supruga morala jesti u drugoj sobi, daleko od njega poput najprezrenije sluškinje.

U ogledu o Tennysonu (preskačem zapažanja o engleskim i američkim piscima, o kojima se u nas gotovo ništa ne zna) Cecchi govori o nestalnoj sreći toga kreposnoga pjesnika. Prvi dio života Tennyson je proveo u velikoj slavi. Publika je gutala njegove knjige, uhodeći ga čak i na šetnjama s dalekozorima pred očima, da ga što bolje vidi. Njega su posjećivali među ostalim: Garibaldi, Longfellov, Renan, Gladston, Turgenjev i neki kraljevi. Čitači dolažahu iz Amerike posebnim brodovima, da ga vide i čuju, vraćajući se još gladni njegove ličnosti. Kad je njegov spjev »Enoch Arden« pobudio stanovito nezadovoljstvo u puritanskim krugovima, kraljica Viktorija, sa svoje dvije kćerke odlaze k njemu, kao ženica iz puka župniku. Odvojiv se s njime na samo u parku raspravlja o inkriminiranim stihovima. A kad je on uspijeva uvjeriti o njihovoj nedužnosti odlazi, utješena. Kad su minuli viktorijanski dani, Tennysonova slava se gasi. Nove generacije prezirale su ideale njegove poezije: romantičnu ljubav, smisao za građanske vrline, srdačnost malih obiteljskih stvari i ozbiljnu zabrinutost poradi problema bola i smrti. Svaki je najneznatniji moderni »esteta« osjećao potrebu da se očeše o staroga lava. I kao što su ga nekada previše uznosili, tako su ga sad počeli pretjerano podcjenjivati. Poslije prvog velikog svjetskog rata suprotnosti su se između Tennysona i novih generacija još većma pogoršale. Gdje su se prije upotrebljavale bombe i mine, da ga se kao pjesnika utuče, sad se upotrebljavaju zlobne upadice, turpije, otpirači. I tako nastaju neke engleske i francuske knjige o njemu, koje se Cecchiju ne sviđaju zbog preveć velike »superiornosti« njihovih auktora. Istina o Tennysonu kao pjesniku negdje je po sredini. Tennyson uistinu bijaše verbalan, retoričan, ali je znao u nekim stvarima dati također iskreno pjesničko nadahnuće, koje se tada samo od sebe razvijalo u harmoničnim i delikatnim stihovima.

Dante Gabriel Rossetti, po sudu Ruskina jedna od najjačih ličnosti prerafaelitskog pokreta, također je obrađen u ovoj knjizi. Istakao se kao pjesnik i slikar. Pripadaše književnoj obitelji. Njegov otac Gabriel, talijanski rodoljub, koji je morao pobjeći zbog politike u Englesku, bijaše pjesnik i strastveni obožavalac Dantea. Sestra Dante Gabriela Rossettija, Kristina također je engleska pjesnikinja i to vrlo dobra pjesnikinja. Njene lirske pjesme ističu se naročitom ženskom poetičnošću. Dante Gabriel Rossetti bijaše poput mnogih velikih ljudi, ne samo pjesnika, čudak. Kad mu je umrla žena, s kojom bijaše u braku tek kratko vrijeme, pokopa s njome u grob i svoje pjesme spjevane njoj u čast, ali se poslije pokaje, te ih odkopa i objavi. Svoju najbolju i najčuveniju pjesmu »Blažena djeva« napisao je u dvadesetoj godini. Istakao se i kao vrstan prevodilac Dantea i pjesnika iz njegova kruga. Živio je povučeno. Trpeći na maniji proganjanja i besanici upotrebljavao je mnogo umjetna sredstva, koja bi mu pomogla da dođe do sna i zaborava životnih nedaća. Isticao se i posebnom ljubavlju prema čudnim i jezivim životinjama, koje je gajio u svom zapuštenom vrtu. Cecchi vidi u njemu Talijana, koji je i pored toga, što je pisao na engleskom jeziku, sačuvao mnoge osebine svoje rase. Smatra, da je bolji u poeziji, nego u slikarstvu, u kome se nije znao riješiti mana genre slikarstva. Neki elementi njegove poezije povezuju ga s Pascolijevom lirikom.

Zanimljiv je u knjizi i ogled, u kome se iznosi kritika, koju je napisao E. A. Poe u dvadeset sedmoj godini o »Vjerenicima«, glasovitom romanu A. Manzonija. Taj je roman bio izišao u prijevodu G. W. Featherstonhaugha. U toj kritici, koja je napisana, dok je Poe bio mlad, nema naravno one oštrine duha i finoće zapažanja, kakva se ispoljila u kasnijim njegovim, mnogo boljim kritikama, ali je u svakom slučaju zanimljiva. Poe je zapazio, da i unatoč slaba prijevoda, Manzonijev roman predstavlja veliko pjesničko djelo. Nije ništa neobično, da su se mladom Poeu u romanu dopale najviše one strane, u kojima se opisuje bješnjenje kuge u Milanu.

Dva engleska pisca, koja izgleda, da su Cecchiju najmilija u knjizi pored Stevensona, jesu Hilaire Belloc i G. K. Chesterton. Obojica predstavljaju oštru kritiku pozivitizma i materijalizma u engleskoj književnosti. Nije zato nikakvo čudo, da je Bernard Shaw bio i jednom i drugom kod napadaja vrlo mila meta. Sigurno su mu svojim oštrim i temeljitim kritikama zagorčili mnogi ugodni trenutak, kad ih je jednoga dana pokušao na ovaj način de-

finirati: »Chesterbelloc, ovaj groteskni sajamski slon, koji se sastoji od dviju životinja«. Hilaire Belloc kome je mati bila Engleskinja, a otac Francuz i koji je rođen u Saint Cloudu pored Pariza, postao je engleski pisac. Mnogi uvaženi engleski kritici smatraju ga najjačim suvremenim proznim piscem, a neki, kojih broj nije malen, i najvećim engleskim piscem poslije vremena Drydena. Taj pisac svojim dubokim smislom za zemlju, za djela ljudi, za hijerarhije vremenite i nadnaravne, mnogo sliči francuskom pjesniku Charlesu Péguu. Belloc je uspio, da u svojoj prozi stvori sretnu sintezu engleskog i francuskog duha. Njegove su oči, kao i Chestertonove, upućene Rimu, katoličkom i latinskom, koji je oduvijek bio temelj evropske civilizacije i kulture. Proza mu je muška, snažna, spremna na borbu bez popuštanja i jedra kao stara klasična. Ima u njoj i vrlo mnogo lirizma. Zanimljiva je komparacija, koja mi se nameće, dok iznosim ovaj Cecchijev sud o Bellocovoj prozi. U najnovijoj evropskoj literaturi razvilo se nekoliko snažnih pisaca, koji su postali oštri protivnici »glupog devetnaestog stoljeća«, što je u tolikoj mjeri povjerovalo u progres ljudskog društva u vezi s tehničkim izumima, da je izgubilo gotovo svaki dodir s priprostijim, ali zato dubljim i mističnijim shvatanjem svijeta. U španjolskoj literaturi Miguele de Unamuno, u talijanskoj Giovanni Papini, a u francuskoj Charles Maurras, da spomenemo samo najveće među njima, svojim simpatijama za stari red stvari u svijetu na principima kršćanske etike, u tome se ne razlikuju mnogo od Belloca i Chestertona. Već su dosadili umnijem dijelu evropskih duhova oni površni negatori svih ljudskih vrijednosti, kojih je pesimizam više plod neorganizirane unutrašnjosti, nego umnog pronicanja u bit stvari. Tako se u Evropi razvio, kako kazasmo, čitav niz velikih umjetnika i mislilaca, koji se ponovo vratio redu, mjeri, jasnoći. Njihove simpatije mjesto k materijalizmu i internacionalizmu okrenule su se prema religiji i nacionalizmu. U literaturi nije više ideal romantični tip pisca, nego klasični. Neki naši mladi književnici ne će da to uvide, smatrajući da je negiranje svih tekovina prošlosti i nemarno i nerazumljivo izražavanje, još uvijek moderno. Njihovo neznanje učvršćuje ih u tom zaostalom uvjerenju. Hilaire Belloc u svojim kritičkim spisima napada engleski kapitalizam, koji je zbog želje, da vlada cijelim svijetom našao zgodne institucije, što na oko izgledaju slobodne, a u biti koriste samo klici, što je na vlasti i koja je zarobila čitav narod pomoću industrije, podijelivši upravu s tuđincima. Protiv tome redu okrutnom i nehumanom, on preporuča povratak tradicijama stare engleske privrede. Njegova mržnja na reformaciju, koju optužuje za mnoga zla u svijetu, otkrivaju u njemu gorljiva katolika. Chesterton, koji je rođen u Londonu godine 1873. i koji je uz Bernarda Shawa najpopularniji engleski pisac, sličan je mnogim svojim idealima Bellocu. Chesterton je samo od njega elastičniji, okretniji i možda vrsniji polemik. Obojica su katolici. Protiv degeneracije anarhične i materijalističke kasnog romantizma, Chesterton postaje branitelj obitelji, reda, bratstva, običaja, zakona. Upotreba opijuma, volja trpka i komplicirana, ispadi bolesnih individualnosti, po Chestertonu nijesu blagotvorni za pjesničko stvaranje, nego jednostavni osjećaji realnog života i sveto zdravlje u umjetnosti i filozofiji. Za Chestertona je akt čovjeka, koji odapinje strijelu i pogađa pticu u letu pun epske poezije. Isto tako puno je poezije i sjeđenje čovjeka u vlaku, koji pomoću ružne mašine stiže u daleki grad. Chesterton kaže doslovce ovako: »Svaki put, kad vlak stiže na kolodvor, imam osjećaj da je na putu prošao pod vatrom bezbrojnih neprijateljskih baterija i da je čovjek pobjedio kaos... Držite vi za sebe vašeg Byrona, koji spominje poraze ljudi. Ja ću liti suze od ponosa čitajući željeznički vozni red.«

Umjetnosti Josepha Conrada posvećena su dva ogleda u knjizi. Pravo ime toga vrsnog engleskog pisca, inače rođenog Poljaka, jest Teodor Josef Konrad Korzeniowski. Rođen je u Ukrajini godine 1857. Njegova obitelj bijaše katolička, poljska. Otac mu, prevodilac Sheakespearea i osnivač jedne revije, nakon pobune u Poljskoj bude potjeran od Rusa u progonstvo, gdje i umre. Mladi Conrad, koga je neodoljiva želja vukla k moru, ostavši rano siroče, pođe u Francusku. Tu je kratko vrijeme plovio u francuskoj trgovačkoj mornarici, a onda prijeđe engleskoj. Neki mistični nagon ga je tjerao k toj zemlji, kako sam poslije ispovijeda. U svojim djelima Conrad iznosi na sugestivan način život mornara u dalekim tropskim krajevima, produžujući tim pisanjem onaj niz velikih djela engleske literature sličnog sadržaja, koji se proteže od Robinsona do Gordona Pyma. Ali naravno u tu vrst literature Conrad unosi i slavenske osebine: težnju za dubokom psihološkom analizom pojedinih lica i neku atavističku melanholiju. U svojim romanima Conrad najradije slika sebe. Tropski pejzaž, koga opisuje, veličanstvena je pozadina njegovih monumentalnih likova. Engleski jezik, koga je naučio dosta kasno i koji mu nije bio materinski, svladao je tako, da je postao jedan od klasika novije engleske literature. Madox Huefer, koji je pomagao Conradu kod pisanja triju romana, iznosi u svojoj knjizi o tom velikom piscu, kako se mučio stvarajući na engleskom jeziku. Naravno, kad mu se čitaju djela, ne opaža se ta muka ni na jednom mjestu. Cecchi misli, da bi Conrad slično osjećao, da je pisao na francuskom ili poljskom, budući da su savjesni umjetnici, toliko nezadovoljni s jezikom na kojem pišu, koliko ga više svladavaju. Poznate su Flaubertove optužbe protiv francuskog jezika, kome je inače iskazao toliku čast svojim jedinstvenim romanima. Ružičasto gledanje na vlastiti rad i preveć veliko zadovoljstvo s njime, karakteristike su mediokriteta i diletanata. Ali Conrad, kao svi veliki pisci, tuži se evo ovako: »Naš zanat je pasji zanat. Nikad niko ne će razumjeti, što ste htjeli reći i ako ste pri poslu unijeli mnogo znoja i krvi. Najposlije treba da neko iznese: kao da si svoj život predao čamcu iznad beskrajne rijeke u magli, kroz koju je nemoguće prodrijeti.« I to tvrdi pisac, koji je stvorio nekoliko vanrednih knjiga proze. Madox Huefer kaže, da je Conrad korektno govorio engleski, ali da su mu akcenti bili tako slabi, da je bilo trenutaka, kad ga se nije moglo razumjeti. Paul Valèry se čudi, kako je Conrad, koji je nespretno govorio engleski mogao napisati tako dobre umjetničke knjige na tom jeziku. Na to Valèryevo čuđenje nadodaje Cecchi, kako je teško ući u komplicirani rad duha. Poslije Homerove sljepoći i Beethovenove gluhoće, Conradov slab izgovor jezika na kome je pisao velika umjetnička djela, najbolji je odgovor onima, koji hoće pošto poto da pomoću empirističkih i materijalističkih pojmova shvate i protumače proces umjetničkog izraza.

Cecchi započima ogled o Jacku Londonu poznatom anegdotom, u kojoj je glavno lice Rossini. Jednom je neki muzičar navodno pokazao velikom skladatelju opera svoju kompoziciju. Dok ju je izvodio Rossini je od vremena do vremena skidao šešir, kao da nekoga pozdravlja. Kad ga je muzičar napokon zapitao, kome su upućeni ti pozdravi, Rossini mu odgovori: »Beethovenu, Mozartu, Spontiniju«. Cecchi kaže, da čovjek ne mora biti Rossini u literaturi, pa da uz malo bolje poznavanje engleskog književnog stvaranja pronađe u Londonu razne utjecaje. Njegovi su uzori u prvom redu: Stevenson, Kipling, Conrad. Međutim ti mu pisci ne bi smetali, da je on bio kao stvarač jači od njih ili barem ravan njima. Ali Londonova je nesreća u tome, što ih on ni izdaleka ne dostiže. Thovez je otkrio, da je D'Annunzio uzimao neke stvari iz Péladanovih knjiga, ali to za D'Annunzia nije nimalo tragično, budući da je on velik pjesnik, a Péladan neznatni, zaboravljeni piščić. Isto tako je poznat utjecaj Waltera Scotta na Manzonija, samo što je Manzoni Scottovo frivolno fantaziranje pretvorio u visoku i trajnu poeziju. London naprotiv, i ako je napisao nekoliko uspjelih, pa i originalnih djela, kao što je »Zov prašume«, ipak ostaje dalek višem pjesničkom stvaranju. Njegova slava je efemerna. On pripada piscima, koji su znali vješto u »serijama« prevesti na opći svakidašnji jezik dijelove prave i velike poezije.

Zanimljiv je Cecchijev ogled o Katherini Mansfield, koja je kao spisateljica postala slavna tek nakon smrti. Francuskog podrijetla (pravo joj je ime Catlehèn Beauchamp) rodila se u Novoj Zelandiji. Njena umjetnost je jasna, kristalna. Osim triju knjiga proze, koje je sama štampala za života, objavio je nakon njene smrti muž joj, uvaženi engleski kritik J. Middleton Murry, još tri njene knjige, u kojima je sabrao nedovršene priloge, dnevnik i pisma. Na pripovjedački rad Katherine Mansfield utjecao je Čehov, koga je ona smatrala svojim učiteljem. Mansfieldova je imala bistru glavu i muško srce. Njene su pripovijetke često muzikalne poput nekih Baudelairovih pjesama u prozi. U svome radu Mansfieldova teži za jednostavnošću, jasnoćom. Naročito joj je uspjela pripovijetka »Muha«. Vrlo je zanimljiv i njen »Dnevnik«. Ima u njemu vrijednih kritičkih sudova o nekim istaknutim engleskim pisci-

ma. Tako se Cecchiju sviđa njeno mišljenje o Shawu, za koga ona kaže, da je sve prije nego umjetnik. Junaci su mu interesantni, zabavni, ali s njima se ne živi. Shaw ima uvijek potrebu da piše protiv nekoga. U palači književnosti sličan je portiru, koji zna gledajući kroz stakla za sve, što se u palači događa i koga sve zanima, ali koji ne pripada ozbiljno životu, koji ga okružuje. U doba tolike cerebralnosti u književnosti tako prijatno djeluju ove riječi Katherine Mansifield, uzete iz jedne njene pripovijetke: »Ko zna zašto je tako teško jednostavno pisati, i ne samo jednostavno, nego rekla bih ispod glasa. Bez uspjelih efekata, bez bravura. Čistu i jednostavnu istinu.«

Prikaz o ovoj uspjeloj knjizi završit ćemo ogledom o Lyttonu Stracheyu. Cecchi odmah u početku ovog ogleda upozorava, kako je bučna slava E. Ludwiga i A. Mauroisa bacila u pozadinu mnogo vrijednijeg i solidnijeg Stracheya, koji je zapravo prvi i počeo obradivati biografski roman, kakav se razvio u evropskoj literaturi posljednjih godina. Njegova dva romana o Elizabethi i Essexu i kraljici Viktoriji pokazuju njegovu veliku pripovjedačku sposobnost. U tim romanima o historijskim ličnostima Strachey je bio solidan gotovo do skrupuloznosti pri proučavanju povjesne građe. Zanimljivo je, da se njegovi epigoni Ludwig i Maurois, koji zaostaju daleko za njim i znanjem i spremom, a i umjetničkim temperamentom, rado pozivaju na Plutarha, Carlyla, Tainea kao na svoje prethodnike, a o Stracheyu tobože ne znaju ništa.

Olinko Delorko

BUGARSKI KULTURNI ŽIVOT

KNJIŽEVNA I ZNANSTVENA IZDANJA

Pjesnik *Petar Gorjanski* izdao je zbirku pjesama s naslovom »*Pjesma livada*«.

Kustos sofijskog etnografskog muzeja *E. Peteva-Filova* objavila je monografiju o slikaru *Ivanu Milevu*, koji je umro g. 1927. u 30. godini života.

Prof. *S. Kazandžijev* izdao je u nakladi »Hemus« deset filozofskih eseja s naslovom »*Znanje i vjerovanje*«.

Petar Slavinski, pisac drama »Frinej« i »Tiranin Kleomen«, objavio je svoje treće kazališno djelo pod naslovom »*Širineja*« sa sadržajem iz bugarske prošlosti.

Knjiga historijskih novela književnice *Fani Popove-Mutafove* »*Velike sjene*« uspjela je toliko, da je doživjela i drugo izdanje. Novela »*Čudo*« iz te zbirke objavljena je u hrvatskom prijevodu u 4. ovogodišnjem broju »Hrv. ženskog lista«, koji uređuje književnica Sida Košutić.

Mladi pjesnik *Neučo Savov* izdao je zbirku pjesama s naslovom »*Pjesme sunca*«.

Katarina E. Ivanova objavila je knjigu uspomena na svoga rođaka *Aleka Konstantinova*, čije je djelo »Baj Ganja« prevedeno i na hrvatski jezik.

Sofijska naklada F. F. Čipev počela je izdavati sabrana djela pjesnika, filozofa i moraliste *Stojana Mihajlovskog* (1856.—1928.) pod uredništvom književnika Ivana Bogdanova.

Romanopisac *Konstantin Petkanov* izdao je u zbirci »Bugarski historijski romani« svoj novi roman »*Bojari*«.

Jedan od najboljih suvremenih bugarskih pirpovjedača, *Angel Karalijčev*, izdao je knjigu svojih putopisa i eseja pod naslovom »*Žemlja Blgarov*«.

Publicista i književnik *Giorgio Nurigiani*, koji je prošle godine objavio veoma zapaženu studiju o filozofiji Benedetta Croce-a, izdao je ove godine već tri djela: »*Prijatelji Bugarske*«, u kojemu je obradio nekoliko desetaka portreta stranaca, koji su učinili razne usluge bugarskom narodu; »*Bugarska majka*«, gdje nastoji dati karakteristike bugarske žene kao majke, i »*Bugarski narod u deset slika*«.

Dr. Ivan Dujčev, profesor povijesti na sofijskom sveučilištu, koji je poznat i u stranom znanstvenom svijetu po studijama i raspravama iz bugarske prošlosti, što ih je objavio u časopisima (Slavia, L'Europa Orientale, Byzantion i dr.), izdao je ove godine, u nakladi »Hemus«, »*Antologiju starih bugarskih tekstova*«.

Profesor grčkog jezika na sofijskom sveučilištu *Aleksandar Balabanov* objavio je na 200 strana djelo »*Ljubav i poezija*«, dokumentiranu studiju o ljubavi u starom grčkom pjesništvu. Pisac dokazuje, kako nema nijedne druge poezije, koja bi u svom razvitku bila tako organski povezana sa realnim svijetom svoga vremena, kao što je bila poezija stare Grčke u klasično doba.

Književnik i publicista dr. *Dragomir Ljuljinov* izdao je političku studiju »*Na pragu rata i mira*«.

Naklada D. Čilingirov izdala je putopisno djelo novinara *Ljubomira Mihajlova* »*Od Crnog mora do Triglava*«, u kojemu se opisuju dojmovi i opažanja s putovanja po našoj državi.

Književnik *Petar Karapetrov*, koji je do sada napisao desetak romana i oko 100 pripovijedaka sa sadržajem iz bugarske prošlosti, objavio je ove godine u »Biblioteci bugarskih historijskih romana« djelo »*Kameni bog*«, prvi dio trilogije »Borba bogova«. Drugi će se dio zvati »*Irnik*«, a treći »Jeka odgovara«. Do sada su najpopularniji njegovi romani: »Nemirne godine«, »Bogumili« i »Dionizije«.

Konstantin Petkanov objavit će uskoro svoj novi roman »*Angelina*«, a *Ljudmil Stojanov* napisao je roman iz života bugarske seoske inteligencije.

Književnik *Nikolaj Filipov* objavio je u nakladi F. F. Čipev studiju o *odgojnoj ulozi bugarske književnosti za vrijeme preporoda*.

Kristo Gaudev, docent na sofijskom sveučilištu, objavio je studiju s naslovom »*U osvitak bugarskog preporoda*«.

Mladi učenjak *Ivan Bogdanov* objavio je u nakladi »Hemus« studiju o *Ilji R. Bleskovu*, bugarskom pripovjedaču i pedagogu, koji je živio na početku slobodne i nezavisne Bugarske. Njegove su novele u svoje vrijeme bile veoma omiljelo štivo bugarskog općinstva.

Todor Draganov, koji je do sada izdao nekoliko zbirki futurističkih pjesama, objavio je ove godine svoj prvi roman s naslovom »*Povratak*«.

Docent za povijest bugarske književnosti na sofijskom sveučilištu *P. Dinekov* objavio je dva djela: »*Sofija u 19. stoljeću do oslobođenja*« (izišlo među izdanjima Bugarskog arheološkog instituta) i »*Sofijski književnici u 16. stoljeću*.«

Naklada »Hemus« počela je izdavati sabrana djela noveliste i romanopisca *Georgi Rajčeva*. Prvom svesku napisao je predgovor kritik Georgi Konstantinov.

Bugarski pjesnik *Dimitri Pantelejev* objavio je studiju »*Planinata v blgarskata literatura*«, u kojoj je, kao oduševljeni planinar, obradio zanos bugarskih književnika prema planinama svoje domovine: Ivana Vazova, Aleksa Konstantinova, Kirila Hristova, Penča Slavejkova, Vasilija Rakitina, Mare Bjelčeve i nekih mlađih pisaca.

Todor Pavlov, koji je već objavio nekoliko filozofskih studija, izdao je esej o *Hristu Botevu*, pjesniku, kritiku i filozofu. U djelu se nalazi i nekoliko dokumenata o slavnom pjesniku-revolucionarcu, koji su do sada bili nepoznati.

KNJIŽEVNE NAGRADE

Sofijska radio postaja raspisala je bila prvi natječaj za radio aktovku. Prvu nagradu nije dobio nitko. Drugu nagradu dobio je *Petar Uvaljev* za komad »Daljina«, a treću, za aktovku »Zastava«, dobili su *Matvej Velev* i *Elizabeta Bagrjana*.

Bugarska Akademija znanosti podijelila je nagradu »Ćiril i Metod«, koja se daje iz fonda Kirila Berlinova, a iznosi 20.000 leva, *dr. Ivanu Stranskom*, piscu brojnih djela iz područja fizikalne kemije.

Uredništvo sofijske kolekcije »Proslava« raspisalo je natječaj za najbolju pripovijetku sa sadržajem iz vojničkog života. Jury, koji su uime Društva bugarskih književnika sačinjavali Dobri Nemirov, Dimitri Talev i Emil Koralov, podijelio je nagrade od 500 leva piscima: *Georgi Rajčevu, Denču Marčevskom i Dimitriju Kristodorovu*.

Bugarska Akademija znanosti podjeljuje svake godine brojne nagrade. Ovdje navodimo samo neke, koje su podijeljene za radove u prošloj godini. Profesori *Stefan Mladenov* i *Stefan Vasiljev* dobili su nagradu za svoju »Gramatiku bugarskog jezika; *Ljubomir Andrejčin* za prijevod romana »Sizifov posao« poljskog pisca Stefana Žeromskog; prof. *Kristo Dandev* za studiju o bugarskom preporodu, a *Dimitrije Jocov* za studiju iz diplomatske historije »Grof Ignjatijev i bugarsko oslobođenje«.

Nagrade Društva historijskih romanopisaca dobili su ovi pisci: *Stilijan Čilingirov* za roman »Dokle, o Bože?«, *Dobri Nemirov* za roman »Čovjek s anđeoskim glasom«,

Petar Karapetrov za roman »Vojvoda Ivac«, *Konstantin Petkanov* za roman »Emigranti«, *Fani Popova-Mutafova* za novelu »Gospodar Bojane«, *Ilja Musakov* za djelo »Kroz oganj«, *Cvetan Minkov* za »Sofronije, biskup iz Vraca«, *Zmej Gorjenin* za »Bačo Kiro«, *Petar Petkov* za »Otac Osogovec« i *Vasil Karateodorov* za roman »Stefan Karadža«.

Nagrade Društva bugarskih književnika za najbolja djela u prošloj godini dobili su: *Emanuil Pop Dimitrov* za zbirku pjesama »U zemlji ruža« i *Konstantin Petkanov* za roman »Zlatna zemlja«.

BUGARSKI PISCI NA STRANIM JEZICIMA

Sofijska naklada »Hemus« izdala je putopisno djelo književnika *Svetoslava Minkova* »Druga Amerika« u francuskom prijevodu *Igora Astrova* i s predgovorom kritika *Nikolaja Dončeva*. Minkov je rođen g. 1902. i pripada onoj generaciji bugarskih književnika, koji su se javili u književnosti poslije svjetskog rata, a danas čine skupinu pripovjedača, koji su stupovi suvremene bugarske proze. Do sada je objavio nekoliko zbirki novela, od kojih spominjemo: »*Igra sjena*« (koja je g. 1928. dobila državnu književnu nagradu), »*Kuća kraj zadnje ulične svjetiljke*« (dobila je nagradu Društva bugarskih književnika), «*Automati*« i »*Gospoda s radiogenim očima*«.

Prof. Nikolaj Dončev preveo je na francuski iz bugarskog rukopisa posljednji roman pisca *Andrije Protića* »*Capriccio di Capri*«. Francuska se kritika veoma povoljno izrazila o ovom karakterističnom djelu suvremene bugarske književnosti.

U Milanu je izdana zbirka novela *Elina Pelina* i *Jordana Jovkova* u talijanskom prijevodu *Bruna Del Re*. U toj antologiji zastupan je svaki od spomenutih pisaca sa petnaest novela.

Talijanski slavista *Enrico Damiani*, urednik časopisa »Bulgaria«, što je ušao u drugu godinu svog izlaženja, započeo je izdavati kolekciju s naslovom »*Pagine di cultura bulgara*«. Do sada su u toj zbirci izišla ova djela: »*Penčo Slavejkov, najeuropskiji bugarski pjesnik*« od E. Damiani-a; »*Il regno degli Slavi Mavra Orbinia*« i »*Pajsijeva Historia slavenobulgarskaja*« od A. Cronie; »*Varna, kraljica Crnog mora*« od B. Gospodinova i »*P. K. Javorov, pjesnik tmine*« od E. Damiani-a. Ova kolekcija, kao i »Bibliotechina bolgara«, koja postoji već pet godina, a koju je također osnovao prof. Damiani, pridonijet će još više poznavanju bugarske kulture u Italiji.

André Mortigny, koji je do sada objavio u francuskim, belgijskim i švajcarskim časopisima svoje prijevode pjesama bugarskih književnika Nikolaja Rakitina, Jordana Kovačeva i Konstantina Veličkov, priprema *antologiju bugarske poezije* na francuskom jeziku.

U poznatom zborniku svjetske lirike, koji je na talijanskom jeziku izdao Massimo Spiritini (naklada Garzanti, Milano) pod naslovom »*Poeti del mondo*«, a u kojem se nalaze i pjesme četvorice Hrvata (Preradovića, Domjanića, Cesarića i Tadijanovića), zastupani su ovi bugarski pjesnici i pjesnikinje: *Ivan Vazov, Stojan Mihajlovski, Penčo Slavejkov, Kiril Hristov, Mara Belčeva, Nikolaj Liliev, Emanuil Pop Dimitrov, Elizabeta Bagrjana* i gospođa *Blenika*.

Talijanski učenjak prof. *Luigi Salvini* objavio je studiju o piscu Jordanu Jovkovu, »pjesniku Dobrudže«. Isti je autor izdao g. 1937. među izdanjima Kralj. orijentalnog instituta u Napulju antologiju djela spomenutog bugarskog pisca s naslovom »*Scibil*«. (Na hrvatski je prevedena od Jovkova oveća pripovijest »Žetelac« g. 1933., a kako doznajemo, na godinu će jedna od zagrebačkih vodećih naklada izdati njegov jedini roman »Imanje na granici«. čiji je sadržaj uzet iz života seljaka u Dobrudži).

STRANI PISCI NA BUGARSKOM JEZIKU

Bugarski latinista *Boris Tonkov* objavio je prijevod Vergilijeve »*Eneide*« u izdanju naklade »Kazanliška Dolina« i s predgovorom J. Todorova, prof. sofijskog sveučilišta. Ovo nije prvi prijevod »Eneide« na bugarski. Prvi ju je prije četvrt stoljeća preveo u prozi episkop *Teodozije*. Kasnije su po nekoliko pjevanja preveli lektor *Rajko Goranov* i prof. *D. Delčev*. Sadašnji je prijevod rađen prema kritičkom izdanju Francuza F. Plessis-a i P. Lejay-a iz g. 1931.

Mladi hispanista *Milko Ralčev* izdao je djelo »*Duša Španjolske*«, antologiju suvremene španjolske poezije. U djelu se nalaze prijevodi tridesetorice pjesnika, kao što su Miguel de Unamuno, Antonio Machado i dr.

Naklada »Hemus« počela je izdavati »*Biblioteku stranih romana*« pod uredništvom književnika Svetoslava Minkova: Prvi je svezak te knjižnice »*Sveta bijeda*«, djelo finskog književnika *Fransa Emila Sillanpää*-a, koji je prošle godine dobio Nobelovu nagradu. Djelo je s francuskog na bugarski prevela *Irena Sirekova*.

Književnik i romanista *Milko Ralčev* objavio je svoj prijevod Danteove »*Božanske komedije*«. To je prvi puta, što su na bugarskom jeziku izišli »*Čistilište*« i »*Raj*«. »*Pakao*« je prije četvrt stoljeća preveo pjesnik *Konstantin Veličkov* i nedavno *Kiril Hristov*.

Književnik *Kiril Kristov* objavio je novi bugarski prijevod Goetheova »*Fausta*«. To je prvi bugarski prijevod toga klasičnog djela u stihovima. Dosadašnji su prijevodi bili u prozi, i katkada preslobodni.

LIKOVNA UMJETNOST

U prvom četvrtgodištu ove godine najveći su uspjeh imale izložbe slikara *Nikole Taneva* (pejsaži), *Donče Cankova* i *Vladimira Kavaldžijeva*.

U travnju priređen je pod vodstvom prof. D. Uzunova, predsjednika Društva bugarskih umjetnika, *13. salon bugarske umjetnosti* u Novoj galeriji u Sofiji. Ova reprezentativna izložba bugarske likovne umjetnosti prenešena je u Atenu, gdje je bila otvorena u mjesecu lipnju.

Slikar *Rakarov* priredio je izložbu s naslovom »*Bugarska povijest u slikama*«.

U vanjskom svijetu imali su uspjeha: *Stojan Vasiljev*, koji je izlagao 60 radova u Berlinu, i *Kiril Todorov*, koji je načinio poprsja predsjednika dra Mačka i bana dra Šubašića.

Na natječaju Društva likovne umjetnosti za obradbu teme »*Sveti Kliment propovijeda*« dobili su nagrade slikari: prvu: *Radomir Mandev*, drugu: *Nevena Gančeva*, a treću: *Georgi Popov*, *Canko Bojadžijev* i *Konstantin Tringov*.

Umjetničku akademiju polazilo je prošle godine 150 đaka (103 muška i 4 ženskih). Svršilo je nauke 29 đaka (22+7), i to: slikarstvo 13 (10+3), kiparstvo 2 (1+1, dekorativnu umjetnost 10 (9+1) i keramiku 4 (1+3).

Izložba slikara samouka priređena je u Plovdivu od 15. rujna do 3. listovada. Na toj izložbi sudjelovalo je tridesetak slikara iz cijele Bugarske.

Društvo bugarskih umjetnika priredit će za vrijeme kulturnog tjedna u Sofiji, u svojoj galeriji, izložbu radova umjetnika iz cijele zemlje. Izložba se otvara 30. rujna.

BUGARSKI GLAZBENI ŽIVOT

Najbolje bugarsko pjevačko društvo je muški zbor »*Gusla*«, koji ima 60 članova. Predsjednik mu je *Nikola Zlatarski*, a zborovođa od g. 1930. *Asen Dimitrov*. Društvo je ove godine bilo na turneji u Njemačkoj, gdje je u deset gradova priredilo koncerte samo bugarskih skladatelja. Društvo je bilo prije toga na turneji: g. 1932. u Italiji, 1933. u Mađarskoj, 1934. u Jugoslaviji, 1935. u Austriji, a 1936. u Poljskoj.

Osim njega, istaknuti su pjevački zborovi u Sofiji: »*Kaval*« (dirigent Atanas Margaritov) i »*Rodina*« (zborovođa skladatelj Dimitrov) te ženski zborovi: »*Kristina Morfova*« i *Zbor sofijskih učiteljica*.

Prilikom 80-godišnjice osnutka prvog orkestra u gradu Šumenu, kojim je ravnao *Dobri Vojnikov*, pisac iz doba preporoda, glazbeno društvo »*Rodni zvuci*« priredilo je veliki koncerat.

Sofijski mješoviti pjevački zbor »*Rodna pesen*« proslavio je 10-godišnjicu svog opstanka.

Jedan od najboljih bugarskih crkvenih pjevačkih zborova, zbor »*Sv. Paraskeva*« u Plevenu proslavio je 40. godinu svog postojanja.

Nauke na Muzičkoj akademiji, kojoj je na čelu prof. Canko Cankov, svršili su ovi učenici: Aleksandar Okolijski (dirigiranje), Paulina Jašmakova i Ljubomir Kristov

(gusle), Lidija Atanosova (glasovir) i Veselina Zafirova i Ekaterina Apostolova (pjevanje).

Bugarski gudački kvartet (Vladimir Avramov, Stefan Sertev, Stefan Magnev i Konstantin Kugijski) bio je na turneji u Njemačkoj, gdje je priredio desetak koncerata u raznim gradovima.

Dr. St. Brašovanov, prof. glazbene Akademije u Sofiji, objavio je djelo o bugarskoj glazbi.

Bugarski skladatelji dovršili su niz kompozicija, koje će se izvoditi prvi puta u ovoj sezoni. Prof. *Petko Stajnov* napisao je simfonijski scherzo za veliki orkestar; *Dimitri Nenov*, skladbu za glasovir uz pratnju orkestra, *Filip Kutev* simfonijsku poemu »German«; *Ljubomir Pipkov*, simfoniju u 4 stavka; *Svetoslav Obretenov*, simfonijsku pjesmu »Na rastanku«, prema poemi Hrista Botera, za mješoviti zbor i orkestar; *Valentin Kazandžijev* obradio je jednu rapsodiju, a *Marin Goleminov* uglazbio je ples »*Netinarki*«.

Čelista prof. *Popov* vratio se u Varnu iz Njemačke, gdje je priredio 35 koncerata.

Za izvođenje većih glazbenih djela najznačajniju ulogu igra *Kraljevski simfonijski orkestar*. Osnovan je inicijativom kralja Borisa g. 1936. i podređen ministru vojske. Dirigent mu je prof. *Saša Popov*. Rekrutiran je uglavnom iz članova bivšeg Akademskog simfonijskog orkestra, pa mu je 80% članova svršilo glazbenu akademiju u Bugarskoj ili u inozemstvu. Koncerte priređuje u Sofiji u pokrajini, a ljeti g. 1939. bio je na turneji u Italiji. Taj orkestar priređuje: 1. javne koncerte pod pokroviteljstvom kralja Borisa u dobrotvorne svrhe, 2. koncerte u dvoru za vrijeme svečanosti, 3. svakog mjeseca jedan besplatan koncerat za časnike sofijske posade i njihove obitelji, 4. besplatne koncerte za razne društvene redove: đake, radnike, željezničare i 5. popularne koncerte, kojih prihod ide za tehničke potrebe orkestra (instrumenti, note). Članovi orkestra smiju biti učitelji na glazbenoj akademiji, mogu davati satove i svirati na radiu. Za značajnije izvedbe uzmu se solisti izvana.

Bugari su osobito ponosni na svoje zemljake, koji uspijevaju u širokom svijetu. To su na pr. u posljednjih nekoliko godina operni pjevači i pjevačice: *Petar Rajčev, Todor Mazarov, Mihail Popov, Stojan Kolarov, Ljuba Veličkova, Marija Stefanova, Marijana Radeva i Vanja Leventova;* dirigenti: *Pančo Vladigerov* i *Atanas Margarilov;* prof. *Georgij Zlatev-Čerkin* na glazbenoj akademiji u Beču; pianista *Sava Savov*, čelista prof. *Popov*, pa guslači: *Kristo Obreškov* i *Vaska Abadžijev*. Ovaj posljednji, sada dječak od 14 godina, sin Nikole Abadžijeva, prof. glazbene akademije u Sofiji, dobio je do sada dvije nagrade na guslačkom natjecanju: g. 1938. nagradu Kreisler, a g. 1939. dobio je u Bruxellesu nagradu Canier.

BUGARSKA KAZALIŠTA

U Bugarskoj je kazališni život veoma bujan. Osim kazalištâ u Sofiji, (koja polaze češće u sezoni, a pogotovo u ljetnim mjesecima, na gostovanja u pokrajinu), te državnih i općinskih kazališta u većim gradovima, postoje i pozornice u trgovištima i većim selma, gdje daju predstave amateri i diletanti.

Reprezentativna bugarska scena je *Narodno kazalište u Sofiji*, koje ima dramu i operu. Prošle sezone izvela je drama ove premijere: Ibsen: »*Divlja patka*«, Shaw: »*Davolov učenik*«, Pirandello: »*Što je istina?*«, Schiller: »*Marija Stuart*«, Ghéry: »*Na posljednjem katu*«, Jüssefson (Švedanin):»*Pjesnik, možda*« od stranih pisaca, a od domaćih: Nikola Ikonomov: »*Kan Tatar*«, Slavčo Krasinski »*U zoru*« i P. K. Javorov »*Kad se stiša bura*«. Dickensov roman »*David Copperfield*« davan je u dramatizaciji glumca B. Borozanova. — Opera je izvela ove premijere: »*Rusalka*« od ruskog skladatelja Dargomiskog, »*Ero s onog svijeta*« hrvatskog kompozitora Gotovca, »*Ukleti Holandez*« Richarda Wagnera i »*Salambo*«, operu bugarskog skladatelja Veselina Stojanova, za koju je libretto prema istoimenom romanu G. Flauberta napisao glumac Borozanov. Sezona je završena premijerom Donizzetti-eve opere »*Kći pukovnije*«.

Poslije završene sezone, drama je u dvije skupine gostovala u pokrajini. Prva je skupina pod vodstvom Vladimira Trandafilova prikazivala Ibsenovu »*Divlju patku*«, a druga, pod vodstvom Ivana Dimova, komediju švedskog pisca Jüssefsona »*Pjesnik, možda*«.

Za vrijeme sezone davala je sekcija za omladinu svakog tjedna 1—2 predstave. Najviše uspjeha imao je komad »*Mali razbojnik*« od Emila Koralova.

Narodno kazalište u Sofiji nastavilo je rad 22. kolovoza t. zv. »ljetnim predstavama«, kada daje samo odabrane i najuspjelije komade od prošle sezone, a prava sezona počinje 20. rujna.

Umjetnički odbor drame pročitao je za vrijeme praznika 37 komada domaćih pisaca, koje je primio za izvođenje u ovoj sezoni, ali je od njih odabrao samo 4. Drama će izvesti 10—12 premijera u svemu.

U ensembleu opere ne će biti većih promjena. Pjevačice *Sija Petrova* i *Ivanka Miteva* odlaze na usavršavanje u Njemačku, a ondande se vraća *Marija Stefanova*. Baletni meštri su *Anastas Petrov* i *Marija Dimova*.

Ova sezona otvara se premijerom drame »*Obitelj*« bugarskog pisca Krista Svilenova, i operom »*Salambo*« Veselina Stojanova.

U Sofiji postoji i desetak privatnih kazališta, kao što su: *Odeon, Blgaria, Savremeno, Slobodno* i *Radničko kazalište*. Od tih se najviše ističe »*Odeon*«, koji daje operete i komedije te se smatra najboljom operetom na Balkanu. Ravnatelj mu je *Stefan Penčev*, a glavni stupovi: pjevačica *Mimi Balkanska*, komičar *Asen Ruskov* i koreograf *Asen Manolov*. Uz operete, najuspjelije su predstave prošle sezone bile u tom kazalištu komedije ruskih pisaca *Katajeva* i *Škvarkina* (»Kvadratura kruga«, »Tuđe dijete), a osobito »*Znaci svjetionika*« od Kizaseva, u prijevodu pjesnika Kamena Zidarova.

Prošle sezone počelo je u Sofiji djelovati »*Kazalište pokušaja*«, čiji su članovi mladi amateri. Prikazali su svega dvije aktovke: »*The shewing-up of Blanko Posnet*« od B. Shawa i »*Monsieur de Pourceaugnac*« od Molière-a.

Ove sezone počinje radom novo sofijsko kazalište »*Comédia*« pod vodstvom mladog režisera *Aleksandra Vazova*.

Nekoliko bugarskih dramskih pisaca namjerava osnovati društvo, koje bi u Sofiji imalo i svoje kazalište s nazivom »*Bugarska drama*«.

*

Druga značajna bugarska scena je *Narodno kazalište u Plovdivu*, kojemu je od prošle sezone na čelu *Jordan Čerkezov*, bivši dugogodišnji upravitelj kazališta u Varni. Glavni je redatelj toga kazališta *Kresti Sarafov*, a na gostovanje dolaze sofijski režiseri N. O. Masalitinov i Krisan Cankov. Ovo kazalište nema još odgovarajuće zgrade, ali ove je godine grad Plovdiv votirao u tu svrhu deset milijuna leva. Prošle sezone, koja je trajala od 28. rujna do 17. lipnja, prikazalo je plovdivsko kazalište 23 komada, (16 modernih, 4 klasična i 3 bugarska), od kojih 4 za djecu. Domaće su drame bile: »*Ivanko*« V. Drumeva, »*Albena*« J. Jovkova i »*Svekrva*« Antona Strašimirova. Najveći broj predstava doživjela je drama »Ivanko«: 38.

*

Poslije Narodnog kazališta u Sofiji i onoga u Plovdivu, treća je bugarska scena *Narodno kazalište u Varni*, »Kraljici Crnog mora«. Ravnatelj mu je *Petko Atanasov*, dugogodišnji prvak sofijske drame, a glavni redatelj je *Nikolaj Fol*. U prošloj sezoni, koja je završena 17. lipnja, prikazana su u tom kazalištu 24 komada, od kojih 6 za djecu: 13 je režirao Fol, a 11 Atanasov. Dano je ukupno 365 predstava, od kojih 50 za omladinu.

*

Za Plovdivom i Varnom ne zaostaje *Gradsko kazalište u Ruseu*, kojemu je na čelu *Tačo Tanev*, jedan od veterana bugarskog teatra.

Burgas je grad sa mlađom kazališnom kulturom. Tamošnje kazalište vodi mladi i talentirani glumac *Petar Dimitrov*.

Pokrajinsko kazalište u Plevenu nalazi se pod vodstvom *Ivana Janeva*. Daje predstave u trgovištima i većim selima u svome djelokrugu. Prošle sezone dalo je 365 predstava, a imalo je svega oko 130.000 gledalaca...

U Plovdivu ima i pokrajinsko kazalište, koje vodi izvrsni organizator *Georgi Kostov*.

Pokrajinsko kazalište iz Sofije, koje je vodio D. Kiranov, dobilo je novog ravnatelja, *Petra Kjučukova*, prvorazrednog glumca, s velikim kazališnim iskustvom.

Pokrajinsko kazalište u Vracima vodi dugogodišnji pionir *Ivan P. Georgijev.*

»*Putujuće kazalište*« vodi *D. Keranov.*

Vrijedna su spomena još dva privatna kazališta. Prvo će davati komedije i operete pod vodstvom glumca *Georgi Donera*, doyena bugarskih pokrajinskih kazališta. Članovi toga kazališta bit će poznati sofijski glumci i davat će predstave uglavnom u Sofiji.

Drugo će kazalište putovati po cijeloj zemlji. Ravnatelj mu je *Boris Denisov*, dugogodišnji član Narodnog kazališta u Sofiji i bivši ravnatelj Gradskog kazališta u Rusenu. On je i pisac nekoliko djela o kazalištu.

Jedno naročito kazalište u Bugarskoj je »*Čudesno kazalište*« *u Slivenu*, koje djeluje kao sekcija gradske knjižnice. Osnovali su ga g. 1930. *Georgi Kostiškov* i *Atanas Georgijev.* Na repertoireu toga kazališta jesu djela stranih i domaćih pisaca za omladinu, kao: »*Žar ptica*«, »*Pepeljuga*«, »*Maks i Moric*«, »*Mikijeva ženidba*«, »*Zakopano blago*«, »*Turandot*« i dr. Osim bajki daje to kazalište i komade iz bugarske prošlosti. Kazalište posjećuju djeca i njihovi roditelji, a materijalno ga pomažu grad i gradska knjižnica.

»BUGARSKA ATENA«

Obično se misli, da je središte bugarskog kulturnog života oduvijek Sofija, današnja prijestolnica. Međutim nije tako, jer postoji neprestano natjecanje između Sofije i Plovdiva, pa se čak može gvooriti i o decentralizaciji kulturnoga života u Bugarskoj. Da se uzmogne shvatiti, kako je do toga došlo, treba zaći u bugarsku prošlost.

Prije osnutka današnje Bugarske postojala su dva bugarska kulturna središta: za domaće *Carigrad*, a za emigrante *Bukurešt.* Godine 1878. dolazi poslije dugih i ustrajnih ustaških borbi do ostvarenja slobodne bugarske kneževine, a tek godine 1885. do njezina ujedinjenja sa samoupravnom Istočnom Rumelijom, kojoj je glavni grad bio *Plovdiv.* Dakle, prije bugarskog političkog oslobođenja, a i mnogo godina poslije njega, Plovdiv je bio kulturno središte Bugara, neke vrste »*bugarska Atena*«, dok je današnja prijestolnica Sofija bila još veliko selo. *Sofija* je istom poslije svjetskoga rata počela privlačiti na sebe veću pažnju, jer se razvila i osnovala mnogo kulturnih ustanova. Tek od tada smatra se Plovdiv zapostavljenim i nema nade, da će moći izdržati natjecanje.

U Plovdivu su osnovani *prvi bugarski muzej i knjižnica*, čije su zbirke kasnije djelomično prenešene u sofijsku Narodnu knjižnicu i muzej. Tamo je bilo *središte bugarskog novinstva i revijalne književnosti.* U rumelijskoj prijestolnici nastalo je *prvo bugarsko kazalište.* »Plovdivsko pjevačko društvo« jedno je od najboljih bugarskih pjevačkih društava. U Plovdivu je bila priređena *prva slikarska izložba.* Taj je grad imao veliko značenje i za bugarsko školstvo: učiteljsku školu, na primjer, imao je davno prije bugarskog oslobođenja.

Razmahu kulturnog života u Plovdivu mnogo pridonosi »*Savez kulturnih društava u Plovdivu*«, koji ima svoj »*Dom za iskustva i prosveta*«, gdje je velika dvorana za predavanja i koncerte, a ima i naročitu prostoriju za slikarske izložbe. U Plovdivu se nalazi i jedna od najvećih bugarskih nakladnih knjižara, *Hristo G. Danov.* Tu živi priličan broj pisaca, kao što su: *Vičo Ivanov, Hristo Borina, Jordan Kovačev, Hristo Kazandžijev* i *Ilija Enčev.* Od ovih se najviše ističe produktivnošću *Vičo Ivanov*, knjižničar Narodne biblioteke. Njegova su najvažnija djela: »*Puškin*« (studija), »*Pejo K. Javorov kao čovjek i pjesnik*« (studija), »*Nešo Bončev, prvi bugarski kritik*« (monografija), »*Ideje i ličnosti*« (zbirka literarnih profila domaćih i stranih pisaca). Izdao je i nekoliko zbirki novela. Za nas je zanimljivo, da se Ivanov dopisuje sa kiparom Meštrovićem, pa je g. 1938. objavio djelo »*Ivan Meštrović i njegova umjetnost*«. U tome je djelu objavio uvodnu studiju o razvoju južnoslavenske umjetnosti, zatim je iznio podatke o Meštrovićevu životu i umjetničkom radu, a na kraju je dodao četrdeset reprodukcija Meštrovićevih djela.

Ljudi su u Plovdivu ponosni na svoju kulturnu tradiciju i nastoje, da njihov grad bude regionalno središte bugarskog kulturnog razmaha, kada se već ne može uspješno natjecati sa Sofijom, današnjim političkim i kulturnim središtem Bugarske.

BUGARSKI FILM

U Bugarskoj se počelo raditi intenzivnije oko filma istom poslije svjetskog rata. Doduše, prvi film snimilo je u Bugarskoj još godine 1913. talijansko društvo »*Luna*«, obradivši motive iz bugarskog života, ali tada nije u Bugarskoj bilo ni dvorana za prikazivanje, a ni publike, pa je taj prvi bugarski film ostao skoro posve nezapažen.

Za vrijeme svjetskog rata, dakako da nije moglo biti govora o kakvoj filmskoj proizvodnji u Bugarskoj. Ozbiljno se počelo oko toga raditi istom godine 1921., kada su režiseri *Gendov i Stojčev* snimili tri filma iz bugarskog života. Poslije njih bilo je još nekoliko manjih pokušaja, ali svi su naišli na materijalne poteškoće.

Prvi, koji je dublje zahvatio u problem filmovanja u Bugarskoj, bio je inžinir *Aleksandar Vazov*, sinovac pisca Ivana Vazova. Studirajući optičku tehniku u Berlinu, prisustvovao je i filmskim snimanjima u tamošnjim atelijerima, pa je stekao potrebno stručno znanje. Kada se vratio u domovinu, dao se ozbiljno na filmovanje. Da predobije za film što više općinstva, filmovao je najprije godine 1938. narodnu šalu »*Nasredin-hodže i brzi Petar*«. Od tada je pod vodstvom inž. Vazova, uz pomoć nekoliko režisera, snimljeno u Bugarskoj dvadesetak filmova s bugarskim glumcima i izrađenih u domaćim laboratorijima. Od tih filmova najveći su uspjeh doživjeli: »*Gramada*«, »*Vojvoda Strahil*« i »*Oni su pobijedili*«.

Neke bugarske filmove nabavila su zagrebačka poduzeća, pa ćemo ih vidjeti ove sezone.

RAZNO

Sofijski »*Klub književnica*« priređuje svakog mjeseca čajanku, na koju pozove ljude iz intelektualnih i umjetničkih krugova, pred kojima onda članice kluba čitaju svoje odabrane radove.

Nasljednici *Rajne Vasiljeve Gočeve* predali su ministarstvu prosvjete svotu od milijun leva, koja, prema želji pokojnice, treba da posluži kao fond, iz kojega će se svake godine dijeliti dvije nagrade: jedna za književnost (za najbolji roman ili kazališno djelo), a druga za glazbu.

Talijanska Kraljevska Akademija »*Di San Lucca*« imenovala je svojim počasnim članom predsjednika bugarske vlade dra *Bogdana Filova*, koji je inače sveučilišni profesor arheologije i predsjednik bugarske Akademije znanosti.

Njemačko sveučilište u Münsteru imenovalo je svojim počasnim doktorom *Mihajla Arnaudova*, profesora sofijskog sveučilišta. Diploma mu je predana u sveučilišnoj auli u Sofiji, a nakon toga održao je prof. Arnaudov akademsko predavanje »*Od Herdera do Rakovskog*«.

U jednoj aleji sofijskog perivoja podignut je spomenik *Kristu Maksimovu*, pjesniku i pedagogu, (1867.—1902.), koji se istaknuo u bugarskom javnom životu kao pedagoški pisac, organizator učiteljstva i osnivač časopisa »*Učitelj*« i »*Uzgajatelj*«, a bio je poznat i kao pjesnik.

Bugarska Akademija znanosti, koja je do sada imala samo tri razreda, dobila je novom uredbom novi razred, književno-umjetnički Članovi za ovaj razred odabrat će se natječajem iz filološkog i historijskog razreda. Akademija ima 48 članova. Od sada će svaki razred imati 12 članova. Susretljivošću vlade, Akademijine publikacije štampaju se besplatno u Narodnoj tiskari.

Bugarsko novinarsko društvo proslavilo je svečano 50. godišnjicu osnutka prvog bugarskog dnevnika. List je osnovao *Hariton Genadijev* s nazivom »*Balkanska Zora*«, a počeo je izlaziti *1. ožujka 1890. u Plovdivu.*

U sofijskom parku »Princ Boris« nalazi se niz spomenika s poprsjima Bugara, koji su zaslužni za domovinu. Ovoga ljeta postavljeno je poprsje *Hadži Dimitra*, rad mlade kiparice Mare Georgijeve. Hadži Dimitre je rodom iz Slivena, a poginuo je g. 1868. u borbi s Turcima. Kristo Botev napisao je poemu o njegovu junaštvu.

Slikar *Nikola Tanev*, koji je poznat i u inozemstvu, izdao je zbirku reprodukcija svojih radova, i to slike iz Tirnova, Karlova i Sopota.

Njemački znanstveni institut u Sofiji priredio je od 25. lipnja do 18. srpnja kurs njemačkog jezika za profesore i studente. Polaznika je bilo oko 200.

Ove sezone izvodit će se na njemačkim pozornicama dvije bugarske drame: »*Borjana*« Jordana Jovkova« i »*Heroika*« Vladimira Poljanova. Prvu je preveo prof. Gesemann, a drugu Gustav Heinsen.

Madarski historik i arheolog prof. *Geza Feher*, objavio je u Budimpešti na madarskom jeziku djelo »*Uloga i značenje starih Bugara i Madara za civilizaciju istočne Europe*«.

Akademski savjet sofijskog sveučilišta zaključio je, da će ubuduće zimski semestar počinjati 6. listopada, mjesto 20. kao do sada, a svršavat će o novoj godini. Ljetni će semestar početi odmah iza božićnih praznika.

U lipnju priređena je u Sofiji velika *izložba fotografije*. Najviše su se publici svidjeli radovi Bonče Karastojanova.

JUBILEJI I SMRTI

U 93. godini života umro je učenjak i nacionalni borac *Dimitri Marinov*, umirovljeni ravnatelj Narodne knjižnice i Narodnog etnografskog muzeja. Rođen je g. 1848. u selu Valčedremu u lomskom okružju. Od njegovih književnih radova vrijedni su spomena: »*Povijest bugarske književnosti*« (Plovdiv, 1887.), opsežno djelo o bugarskom folkloru (Ruse, 1891.), studija o životu zadnjeg bugarskog patrijarha Eutimija (Ruse, 1900.) i putopis »*Od Sofije do Skoplja*«.

U Sofiji je umro omladinski pisac *Stojan Popov*. Društvo omladinskih književnika priredilo je veliku matineju i od prihoda podiglo svome drugu nadgrobni spomenih s poprsjem od kipara Tome Deliradeva.

Književnica i kulturna radnica *Ana Karima* proslavila je 50-godišnjicu svog intelektualnog i socijalnog rada. Objavila je niz pripovijedaka i raznih publikacija, a izdala je i dvije drame, koje je nagradilo ministarstvo prosvjete.

Trifon Kuner, jedan od predstavnika simbolizma u bugarskoj poeziji, navršio je 60 godina života. Osobito su uspjele zbirke njegovih pjesama »*Krizanteme*« i »*Sunčane zrake*«.

U 45. godini života umro je literarni historik i kritik *Aleksandar Filipov*. Bio je i dobar poznavalac romanskih književnosti, osobito francuske. Na bugarski je preveo neka djela Zole, Balzaca i E. Jalouxa.

Docent antropogeografije sofijskog sveučilišta *Gunčo S. Gunčev* umro je u 36. godini života. Objavio je niz rasprava i studija iz svoje struke.

Na kraju lipnja umro je književnik, novinar i diplomata *Todor Kristov*. Javio se u književnosti pjesmama prvi puta g. 1912., a poslije svjetskog rata objavio je niz pjesama u raznim časopisima, pisanih pod utjecajem francuskih parnasovaca i simbolista. Bugarska kritika žali, što se zbog prezaposlenosti u diplomatskoj službi (bio je poklisarom u Berlinu, Ankari i Moskvi) nije dospio više baviti književnošću.

Na početku srpnja muro je u 46. godini života političar, književnik i publicista *Dimo Kerčev*. Pisao je književne i filozofske kritike, ali se u posljednje vrijeme više bavio politikom. Prijateljevao je i drugovao skoro sa svim istaknutim bugarskim književnicima. Dugo je godina bio urednikom časopisa »Naš život« i »Prolom«.

U kolovozu umro je u Sofiji prof. *Rafail Popov*, umirovljeni ravnatelj Narodnog arheološkog muzeja. Rođen je g. 1876. u Tirnovu. Sveučilišne nauke polazio je u Sofiji i Berlinu. Napisao je niz studija s područja arheologije. Bio je dopisni član nekoliko stranih znanstvenih instituta i društava.

U ožujku umro je nakon nesretnog pada u kazalištu, slikar i scenograf *Penčo Georgijev* u 40. godini života.

Prije četrdeset godina umro je autor prve originalne bugarske pripovijetke i prve bugarske drame *Vasil Drumev* (1841.—1900.). Njegova drama »Ivanko« i danas je na repertoireu bugarskih kazališta, jer ima dobrih scenskih kvaliteta.

Nestor bugarskih književnika *Todor Vlajkov* navršio je 75 godina života. On je predstavnik realistike bugarskog narodnog života. Napisao je mnogo pripovijedaka, koje su, uz one Ivana Vazova, veoma popularne. U posljednjih nekoliko godina izdaje u svescima svoje uspomene pod naslovom »*Život, koji sam proživio*«.

Ove je godine navršio 50. godinu života *Konstantin Konstantinov*, koji se od prije svjetskog rata javlja pripovijetkama, u kojima na umjetnički i sentimentalan način opisuje život gradića, koji izumiru.

Dne 24. listopada navršuje se 90 godina, što je u Sopotu rođen najveći i najznačajniji bugarski pisac, *Ivan Vazov*. Bio je mnogostrana talenat. Pisao je pjesme, poeme, pripovijetke, romane i drame. Kroz posljednja dva decenija prošlog stoljeća bio je skoro jedini istaknuti bugarski pisac. On je s Petkom Slavejkovim i Hristom Botevim razradio bugarski književni jezik. Izdao je nekoliko zbirki pjesama: »*Gusle*«, »*Tuga Bugarske*«, »*Zvuci*«, »*Skitničke pjesme*«. U »*Epopeji zaboravljenih*« opjevao je borce za bugarsko političko i duhovno oslobođenje. Najbolja prozna djela objavio je u predvečerje oslobođenja i neposredno poslije njega. Osim brojnih pripovijedaka, napisao je roman »*Pod jarmom*« (»Pod igoto«), kojim je ovjekovječio ustanke za bugarsko narodno oslobođenje. Taj roman smatraju i danas najboljim bugarskim romanom. Preveden je na mnoge europske jezike. Na hrvatski ga je prije nekoliko decenija preveo dr. Fran Gudrun-Oriovčanin.

Godine 1920. cijela je Bugarska svečano proslavila 70.-godišnjicu njegova života i 50 godina književnog rada. Umro je 22. rujna 1921. *J. Živković*

NAPOMENA UZ NOVELU »RAD« GEORGI RAJČEVA

Bugarski književnik *Georgi Rajčev* rođen je godine 1882. u selu Toprak-Hisar u starozagorskom okrugu. Gimnaziju je svršio u Staroj Zagori. Poslije je bio knjižničar Narodnog sobranja, a zatim knjižničar Ministarstva prosvjete. Ide u red najboljih suvremenih bugarskih pripovjedača. Uz Elina Pelina i Jordana Jovkova, on je najdarovitiji bugarski književnik srednje generacije, koja opisuje selo i njegov život. Oni su ujedno i prvi talentirani bugarski pisci, koji uspješno opisuju selo na temelju osobnog doživljavanja, jer su seljačka djeca.

Georgi Rajčev je, osim toga, predstavnik psihološke pripovijetke, u kojoj se obrađuje detaljna analiza čovjekovih podsvijesnih moći. On voli naročito prikazivati unutrašnji nemir, duševne patnje i nepravde prirode.

Izdao je nekoliko zbirki novela, od kojih su najpoznatije: »*Vesele priče*«, »*Mali svijet*«, »*Carica Neranza*«, »*Priče*«, »*Pjesma šume*«, »*Legenda o novcima*«, »*Jelenje carstvo*« (legenda o stihovima). Objavio je i roman »*Gospodin s djevojkom*«, a poznat je i kao pisac priča za omladinu.

Ove godine počela je sofijska naklada »Hemus« izdavati njegova sabrana djela. *J. Ž.*

TRAGOM RAZVOJA MODERNOG EVROPSKOG SLIKARSTVA

Savremeno evropsko slikarstvo je rezultat dugog historijskog razvoja i borbe umjetničke ličnosti za potpunu emancipaciju stvaranja i priznavanja ravnopravnosti prema svim ostalim granama ljudske djelatnosti. Već u intenzivnoj atmosferi Renesanse nalazimo praroditelje modernih slikara i umjetnika u univerzalnim ličnostima Brunelleschija, Leonarda da Vincia i Michelangela, ali to su bili tek pojedinci, do čije se visine, slobode zamaha, umjetničkog doživljaja nisu još stoljećima uzdigli ostali umjetnici. Socijalne spone, društvene konvencije, čijim mehanizmom dugo vremena upravlja crkva i feudum, sputavali su razvoj potpuno slobodne umjetničke ličnosti, te su joj zadaćama historijsko-dekorativnoga i religiozno-reprezentativnoga slikarstva onemogućavali upotrebu umjetničkih formi adekvatnih slobodnim doživljajima umjetnika. U toj borbi protiv konvecionalnosti vremena može nas začuditi bogatstvo invencija umjetničkih vrednota, kojima se služe veliki geniji slikarstva u toku stoljeća, ali nam ne može izbjeći iz vida činjenica, da je tek malen broj likovnih radnika svojim djelima ne samo izrazio svoje vrijeme, nego stvorio djela, koja snagom prelaze okvire njegove epohe i daju naslutiti probleme i razvoj, koji će tek mnogo kasnije uočiti buduće generacije. Michelangelo, Velasquez, Rembrandt, Hals, Vermeer, da od najboljih imena spomenemo tek nekoja, ostaju i ostat će nesumnjivo uvijek savremeni problematikom svojih sli-

karskih izraza, bez obzira na vrijeme i društvo, koje će ih tretirati. Jer znademo, često puta više osjećamo, da likovne vrednote, koje svojim skladom rađaju u nama svijest, odnosno osjećaj umjetničke ljepote, nisu vezane niti na određeno vrijeme, niti na prostor. Povijest umjetnosti nije ništa drugo nego borba raznolikih umjetničkih nazora za slobodu umjetničkih istina i ideala. Ta borba traje u Evropi već stoljećima, nekad sa više, nekad s manje poleta i pozitivnih rezultata, koji su ovisni o polaganom, kulturnom pridizanju evropskog stanovništva.

Francuska je u toku sedamnaestog i osamnaestog stoljeća stekla nesumnjivi kulturni primat u Evropi i nije zato nikakvo čudo, da su događaji, što se odigraše potkraj osamnaestog stoljeća u Francuskoj, promijenili tok ne samo francuske, nego i čitave evropske historije. Revolucija bijaše vrhunac uzbuđenja aktivističkih masa i individualiteta, i ona je ne samo kodificirala prava i dužnosti čovjeka, već je tom čovjeku pružila mogućnost da se razvija u punom opsegu svojih ličnih sposobnosti. Stvaralo se novo društvo, slobodno od predrasuda i zabluda prošlosti, puno poleta i želja za novim i nepoznatim. Zamah je lomio sve ograde, koje su sprečavale djelatnost čovjeka, a likovnih umjetnika naprose. Oni nisu više eksponenti i inventar svojih mecena i službodavaca, nego slobodni građani koji se originalnošću svojih umjetničkih naziranja takmiče međusobno, a publika već prema svojim kulturnim sposobnostima i materijalnim mogućnostima prima i otkupljuje njihove radove na javnim izložbama, koje se slobodno kritiziraju. Dok su Napoleonove vojske uz lepršanje trikolore pronosile po evropskim bojištima strah i užas, neprimjetno su Evropom strujale ideje, koje je kao svoje geslo istaknula francuska Revolucija. U silnom komešanju, strahu ili mogućnosti prosperiteta grči se tadanja Evropa i u krvavom kovitlanju napoleonskih podviga ugiba pomalo, ali sigurno preživjeli duh, koji ni sam pobjedonosni car svojim natražnim odredbama ne može uskrisiti. Atmosfera je nabijena elektricitetom, duhovi uzbuđeni, a njihovo uzbuđenje zrači romantiku i zanos za doživljavanjem novoga života.

Slikarski je klasicizam nastao u atmosferi silnih napora i heroizma pojedinaca i masa, koje su tražile umjetnost jednostavnu, pomalo patetičnu, kao što je bio i sam život. Umjetnici su nastojali, da te osjećaje izraze likovnim jezikom, koji bijaše najprikladniji odraz prilika, u kojima se s mržnjom prekidalo sa svim starim, pa isto tako i sa umjetnošću Staroga režima. Ta je mržnja bila toliko jaka, da su umjetnici i publika odbacili velike slikarske tekovine Watteau-a, Bouchera, Fragonarda, i priklonili se likovno neinteresantnom, ali zato tematski moralizatorskom i sentimentalnom slikarstvu Greuzea, kojega je uvelike proslavio Diderot u svojim, književno sjajnim, impresijama pariških Salona. Fragonard umire godine 1806. potpuno zaboravljen, a veliko slikarsko umijeće Watteauovo dobiva svoje pravo priznanje tek sredinom devetnaestoga stoljeća.

Međutim pod konac osamnaestog stoljeća interes je za antiku bio velik, zahvaljujući istraživanjima i pronalascima klasičnih spomenika, čijemu su publicitetu pridonesli radovi klasičnog arheologa i prvog povijesno-umjetničkog teoretičara Nijemca Winkelmanna. Klasicističke su forme lako ispunjavale sadržinu novih ideja, a nosile su biljeg potpunog neutraliteta i zadovoljstvo historije. Te forme, kojima su se služili David (1748—1925) i njegovi učenici, imale su, uza sve ostalo, podršku u slikarskim akademijama, koje su već u toku sedamnaestog i osamnaestog stoljeća propagirale renesansno klasicistički ideal. Zadaća je klasicističkog slikarstva bila da u okviru slikarske phole razradi temu sa ciljem trodimenzionalne projekcije prostora i reljefa, prirode i čovječjega tijela. K tome su dolazili i pomoćni rekviziti pozajmljeni direktno iz antike, kao na pr., reprodukcije klasične ili pseudoklasične arhitekture, nošnje i t. d. Težište je bilo postavljeno na plastično reljefnu reprodukciju forme, kod čega je linija bila od presudne važnosti, a boja je tek kao pomoćno sredstvo imala zadaću, da ističe plastiku volumena. Kolorit je klasicističkih slika skroman, a sklad kompozicije pocijepan minucioznošću detalja, koji sprečavaju preglednost i jedinstveni doživljaj slike. Važnost klasicističkog slikarstva nije u njegovoj apsolutnoj vrijednosti, nego u pokušaju formulacije slikarskog gledanja, koje je povezanošću sa klasično-plastičkim tradicijama nastojalo ostvariti novu slikarsku koncepciju, koja je u svoje vrijeme bila tretirana kao jedina ispravna.

Ingres (1781.—1861.), genijalni crtač i nastavljač klasicizma, čije su umjetničke sposobnosti nadilazile talenat Davida, rekao je jednom prilikom: »No, ako moje vrijeme ide zlim putem? Ako moj susjed čini nepravo, jesam li ja dužan, da činim zlo?« U toj rečenici osjećamo žalac, čija je oštrina bez sumnje uperena na slikare romantike. Ingresova umjetnost nije neko zbunjeno tapanje i traženje uzora slikarstva u neodređenom kompleksu klasicističkih recepata. Njegovo je uvjerenje da je problematika slikarstva u tretiranju i reprodukciji čvrste forme. Ta forma, čiju kvalitetu oblikuje volumen euritmijom linija, daje kompozicije, koje svojom monumentalnošću i smirenjem često dosežu draž i ljepotu Raffaelovu, koji je za samoga Ingresa značio vrhunac slikarstva. U tom slikarstvu oblik obrisa i mliječnoga inkarnata imade vanrednog tretiranja formi, uspjelog aranžiranja, precizne fakture i ukusnog koloriranja bojom. U Ingresu našao je klasicizam svoj najčišći likovni izraz, ali i konačnu razvojnu liniju preko koje ga nitko u toj formi nije dalje mogao povesti. Jer dok u kompozicijama Davida ima stanovitog pokušaja pokretanja masa, koje bar donekle odrazuju atmosferu revolucije i prvoga naleta carstva, u Ingresovom slikarstvu jest princip mirovanja, imperativ novoga društva, koje svim silama nastoji održati ravnotežu između građansko birokratskog duha vremena i veličine prošlosti. Ali ta kontemplacija kao princip stvaranja dovodi do obamiranja poleta duha i forme, koja prelazi u sitničavo dekoriranje i praznu ilustraciju. Ipak je sa formalno razvojnog stajališta Ingres kao zadnji odbljesak Renesanse i njenih tradicija, umjetnik pun samopouzdanja i borbenosti, što za svoje ideale srče i u najljuće umjetničke borbe.

Navikli smo misliti, da su klasicizam i romantika dvije opreke, od kojih jedna isključuje drugu. U stvari, to je lice i naličje jedne te iste romantične tendencije izražene u formama, koje čine temelj borbe i razvoja čitavog modernog slikarstva. Ti pojmovi označuju ideale, kojima već čitavo stoljeće slikari žrtvuju svoje najveće napore u cilju stvaranja slikarske sinteze, u kojoj bi bili uklopljeni svi elementi slikarskog izražavanja: linija i froma, ton i boja. Mi već stoljeće prisustvujemo borbi forme i boje i izmjeničnom rastu i padu pojedinih slikarskih gledanja, koja konstatno kruže oko tih temeljnih principa.

Romantici su bili također nošeni zanosom zbivanja, ali su njihovi doživljaji bili potencirani raskidanošću stvarnosti. Ideali su njihovi bili isto tako visoki kao i oni klasicista, ali su njihovi osjećaj titrali mnogo nervoznije i lomili okvire klasicističkih formula. U svijetu punom akcije i stalnom sukobu sa zbiljom i dosadom prosječne sredine, koja koncentrira svu pažnju u zgrtanju materijalnih dobara i guši polet, umjetnik je bio prisiljen da se bori ili da bude pregažen od dezinteresirane mase. Jedino mu je sredstvo obrane bila umjetnost, u kojoj je on po diktatu instinkta emocija i protesta stvarao djela puna zanosa, snage i nemirnog kretanja. Da se potpuno izrazi taj komplicirani splet doživljaja, trebalo je naći i stvoriti novu formu i udahnuti u nju život neslućen do tada. I dok je slikarskom horizontu Evrope sjala zvijezda Ingresova klasicizma, dotada nepoznati mladi slikari, kao Géricault (1791.—1924.) i Delacroix (1798.—1863.) izlažu slike, što pobuđuju senzaciju, čuđenje i otpor. Zašto? Zato, jer je na tim slikama publika osjetila i vidjela toliko novih doživljaja, koji su je izbacili iz ravnoteže smirenih klasicističkih formi. Konkurencija i borba, koja se tada razvila između klasicista i kolorista romantika, tipični je primjer romantičnog zanosa jednih i drugih. Borba je bila dugačka, i s jedne su i s druge strane stajali autoriteti i slikarske veličine, a bit je borbe sačinjavalo pitanje: forma ili boja? Romantici su predbacivali klasicistima ukočenost, nepokretnost i hladnoću njihovih slika. Klasicisti su za uzvrat upirali na fakturu kolorističkih slika, koja da je nesolidan posao, kojim se bez skrupula izražavaju grubosti, banalnosti i rugoba. Dok su jedni isticali Raffaela i predstavnike renesansnog slikarstva, drugi su se branili Tizianom, Tintoretom, Rubensom i ostalim slikarima koloristima prošlosti. Danas iz perspektive od skoro sto godina možemo mirno ustvrditi, da su koloristi išli putem najbližim idealu slikarskog gledanja. Oni su poznavali sve preimućstvo crteža i plasticiteta forme, ali su dobro uočili, da je život površine slike to izražajniji, što su intenzivniji kontrasti i finese boja u čijim je vibracijama sama uklopljena linija i forma. Bujica boja, (čiju podlogu čini korektan i temperamentan crtež), jedina je mogućnost, kojom se može adekvatno izraziti nervozno prožimanje doživljaja slikareva.

Romantika je kraj toga otvorila oči za jedan novi i bogati svijet boja i doživljaja, t. j. Orijent. Na Orijentu je Delacroix s romanticima otkrio sjajnu riznicu slikarskih efekata, čije djelovanje bijaše uslovljeno sjajem sunca i treptanjem prozirne atmosfere. Kada su već Ingres i Delacroix stajali jedan nasuprot drugome, kao jednako cijenjeni protivnici kraj sve oficijelne prednosti Ingresove, pobjeda nesumnjivo pripadala je Delacroixu i romanticima.

U isto vrijeme dok je Delacroix u znak protesta protiv Turske, a iz simpatija za oslobodilačku borbu Grka slikao Grčku na ruševinama Misolungija, u Bordeauxu kao dobrovoljni prognanik proživljavao svoje posljedne dane Goya (1746.—1828.). Taj čovjek burne prošlosti, demonskog temperamenta, negda dvorski slikar španjolskoga kralja, umirao je polagano, a njegov je genij, iako još uvijek budan, tonuo u tamu sljepoće i osamljenost gluhoće. Rođen u posljednjem sjaju španjolskog rokokoa proživio je krvave dane španjolskih guerilla i borbe protiv okupatorske napoleonske vojske, zaklopio je svoje staračke oči baš u Francuskoj, protiv čije su sile toliko puta bili upereni plameni protesti njegovih slika i grafičkih listova. Kao kontrast ranijim slikama, u kojima je artizam i šarenilo rokokoa došlo do svoga izraza, u djelima iz vremena oslobodilačkih ratova i borbe protiv reakcije, krv prolijevana u potocima, bila je svijestan i podsvijestan inspirator svih njegovih slikarskih vizija. I kaošto krv ubijenih nesretnika žari i tjera na protest i revot, tako je i kist njegov, pod dojmom živih utisaka stvarnosti, udarao divlje, nervozan je trag njegovog puta po slikarskom platnu, a namaz boje, koji je negda oblikovao lijepu i dopadljivu formu, zrači sada plamen ili prigušeno titranje svijetla i atmosfere uzbudljive realnosti.

Kovitlanju Goyinih slikarskih formi i snazi emocije može se postaviti o bok Delacroix tek u svojim najjačim djelima. Goyina grafička igla, vođena sigurnom rukom i u danima visoke starosti stvorila je također likove nezaboravnih i dubokih ekspresija i likovno zaokruženih kvaliteta. Demon je života tjerao tu snažnu ličnost kroz stvarnost, demon ludila ga je tjerao u egzaltaciju doživljaja, a slikarski je temperamenat pod njegovim kistom i iglom stvarao savršene umjetničke oblike. Slučaj je Goye dokument snage i neovisnosti genija, koji udara svojim putem, prividno osamljen, a sadrži u svojoj umjetnosti mnogostrani i slobodni likovni izraz, kojim otvara nove vidike i krči nove puteve.

Marcel Gorenc

OD IZDANJA ZAKONA O ZAŠTITI AUTORSKOGA PRAVA DO HRVATSKOG AUTORSKOG DRUŠTVA

Sredinom rujna naša je dnevna štampa registrirala osnutak »Hrvatskoga autorskoga društva« (skraćeno »H. A. D.«) ističući kod toga punim pravom značajnost toga događaja i veliku važnost činjenice, što u okviru te institucije nalaze svoje organizacije gotovo svi radnici hrvatske umjetničke njive: glazbenici i književnici, slikari i kipari.

Do osnivanja te po hrvatski kulturni život doista znatne organizacije — nadajmo se, da će budućnost opravdanost ove tvrdnje potkrijepiti — nije došlo nasumce, a nije došlo ni lako. I baš zato, jer su tomu prethodile mučne i dugotrajne borbe, taj nam je rezultat miliji i draži, a uspjeh nam se čini snažnijim.

Cijela mlada povijest našega autorskoga prava do sada gotovo i nije drugo, nego povijest praktične organizacije autorsko-pravne zaštite. A ta nije neinteresantna, pomalo je čak dramatska i nošena je etičkim načelima i parolama, koje povjesnom razvoju daju unutarnju opravdanost.

Zakon od 26. prosinca 1929. o zaštiti autorskoga prava stupio je na snagu jedan dan iza dobivene sankcije, t. j. 27. prosinca 1929. Ovim zakonom iskupljuje Jugoslavija jedan od svojih dugova preuzetih mirovnim ugovorima. Počeci tih zakonodavnih predradnja padaju nekih pet godina pred donošenje samoga zakona. Taj zakon, bez obzira na svoj formalno-pravni izvor — donesen je po zakonodavnoj vlasti šestosiječanjske diktature — predstavlja svojim sadržajem moderni i napredni tip kodifikacije. To je razumljivo, jer se radi o nepolitičkom zakonu, koji se obzirom na vrijeme svoga postanka mogao koristiti mnogim naprednim i modernim inozemnim kodifikacijama, a smjernice su mu određene propisima Bernske konvencije od g. 1886. i revizijama g. 1896. u Parizu, te 1908. u Berlinu i 1928. u Rimu.

U naš pravni život donosi ovaj zakon značajnu pravnu reformu uvodeći u nekim dijelovima države uopće po prvi puta načelo zaštite duhovne svojine književnih i umjetničkih djela (na pr. u Srbiji), te proširujući u drugima zaštitu te svojine gledom na objekt zaštite, vrijeme njezinoga trajanja, kao i samoga njenoga sadržaja.

Uvođenjem autorskoga zakona počinje se osjećati kod nas potreba organizacije za provođenje praktične zaštite prava, koja subjektima po tom zakonu pripadaju.

Faktično se tu radilo o organizaciji zaštite samo jednoga prava, ali najosjetljivijega i najpraktičnijega: prava na tantijeme t. j. one odštete, koja autoru pripada povodom izvođenja njegovoga djela.

U tu svrhu osnovano je g. 1929. »Udruženje jugoslavenskih muzičkih autora« (UJMA) i »Udruženje jugoslavenskih dramskih autora« (UJDA).

Kako se radilo o zaštiti rečenoga prava, na kojima ostale stvaralačke struke ili nijesu uopće interesirane ili su tek u neznatnoj mjeri interesirane, to slična društva likovnih umjetnika i književnika nedramatičara uopće nijesu tada bila osnivana. Obje spomenute organizacije nastale su pod erom šestosiječanjskoga režima, pa je jasno, da su i Hrvati, ako su htjeli svoja prava, koja im po zakonu pripadaju, vršiti i ako ih se nijesu htjeli odreći, morali pristati, da u naziv tih organizacija uđe jugoslavenska oznaka, te da one svoju djelatnost izvršuju na području čitave države. Međutim hrvatski su umjetnici tu dobro i odlučno afirmirali svoje pozicije trgnuvši napose »UJMI« vodstvo na se, te imajući prevagu u upravi toga društva — do »HADA« najvažnijega — sve do njegove likvidacije u banovini Hrvatskoj.

Kod osnivanja »Ujme« i »Ujde« nastojalo se članove Srbe i Slovence predobiti za kompromisno shvaćanje, prema kojemu neka sjedište »Ujde« bude u Beogradu, a ono »Ujme« u Zagrebu. Ta su nastojanja i uspjela i — kako će se vidjeti — time je našim hrvatskim interesima učinjena dobra usluga to više, što je »Ujma« bila pozvana na daleko teži, veći, značajniji i financijalno zamašniji zaštitnički posao.

Dok je »Ujda« imala organizirati kontrolu nad izvedbama dramskih, opernih i baletnih djela u kazalištima, te ubiranje tantijema za te izvedbe, »Ujma« je imala provesti kontrolu nad izvedbama nescenskih djela ili manjih izvadaka iz scenskih djela u radiu, koncertnoj dvorani, javnim lokalima i ostalim prigodnim javnim priredbama. U kratko »Ujma« imala je štititi t. zv. »mala«, a »Ujda« t. zv. »velika prava«. Oba ova naziva »velika« i »mala prava« stvorila je praksa zaštite i ona ne odgovaraju ni juristično-naučnoj ni zakonskoj terminologiji. Jednako ni nazivi »Ujma« i »Ujda« nijesu konzekventni, jer dok su u »Ujmi« »Udruženju jugoslavenskih muzičkih autora« bili organizirani ne samo muzičari, nego i pjesnici, čiji su tekstovi bili uglazbljeni (a pojmovno je zaštićivala i prava, koja autorima nastaju iz recitacija njihovih pjesama ili odlomaka iz dramatskih ili drugih literarnih djela), dotle su u »Ujdi« — Udruženju jugoslavenskih dramskih autora — bili organizirani i glazbenici, skladatelji glazbeno-scenskih djela (opera, muzičkih drama, baleta).

Iz onoga, što je rečeno, jasno je, da je »Ujdina« organizatorna zadaća bila relativno jednostavna, jer se zapravo radilo o ograničenom broju kazališnih izvedaba u nekoliko kazališta u ovoj državi. Nasuprot »Ujma« je imala provesti kontrolu nad izvedbama u svim mjestima države i obuhvatiti sve lokale, koji pružaju mogućnost javnih izvedaba, organizirati ubiranje tantijema za te izvedbe, pronaći i ustaliti načela pravedne razdiobe ubranih iznosa (reparticija) i pokrivati znatne režijske troškove.

Tomu zadatku »Ujma« u početku svoga opstanka — bez ikakovog iskustva u tom poslu i bez kapitala — nije dorasla. Zato je mandat za taj posao predala jednoj naročitoj instituciji »Autor-centrali« d. d., koja je baš u tu svrhu bila i dozvana u život i kojoj su za područje ove države — osim »Ujme« — predala zastupanja i sva inozemna autorska društva posebnim ugovorima. Dok je »Autor-centralu« vodio dobronamjerni pok. prof. Srećko Albini, nije bilo ni trzavica ni sukoba između »Ujme« i njezinog mandatara. Međutim ovo stanje nije dugo potrajalo. Pomanjkanje likvidnog

kapitala prisililo je pok. Albinija na neke transakcije, koje su imale za posljedicu, da je on svoj položaj kao nekadanji posjednik većine dionica »Autor-centrale« morao ustupiti g. Silvestru Bakarčiću, koji je doskora likvidirao »Autor-centralu d. d.« i protokolirao tvrtku »Autor-centralu S. Bakarčić« pridržavši sve i vanjske mandate i »Ujmin mandat« za spomenuti posao. Međutim poslovanje ove firme s mnogo razloga nije opravdano moglo »Ujmu« zadovoljiti. Pod parolom »umjetnici na okup«, a protiv komercijalizacije njihovih prava ulazi »Ujma« u oštru, dugotrajnu i skupu borbu protiv spomenute tvrtke. Posljedica toga je niz sudskih postupaka parničnih, vanparničnih i ovršnih, kojima se »Ujma« nastojala otresti nezgodne veze. I baš u to doba g. Bakarčić osniva jednu novu firmu »Centralnu zadrugu jugoslavenskih autora«, kojoj je bila svrha razbiti solidarne redove autora. Ta namjera nije — mora se na čast našim autorima priznati — uspjela; uspjelo je tek tu i tamo pojedinačne ličnosti privući toj »Centralnoj zadruzi«. Osim pred sudom oštra se borba vodi i na terenu. »Ujma« koristeći se jednom osudom obraničkoga suda izrečenom u njenu korist, prema kojoj se odnos sa spomenutom firmom imao smatrati raskinutim, nastoji sama za sebe organizirati potrebnu kontrolu nad izvedbama i ubiranje. Ali ni protivna strana ne miruje, pa se i ona nastoji što jače afirmirati na samom terenu, gerirajući se kao pravovaljani zastupnik »Ujminih« prava onima, koji su dužni podmirivati autorske takse. Posljedica je toga kaotičkoga stanja, koje je time nastalo, da gotovo nitko ne plaća ništa, a sama situacija sve više prijeti potpunim kompromitiranjem ideje autorsko-pravne zaštite pred svima interesentima, pa i inozemnima. Sve više dozrijeva misao o potrebi intervencije vlasti. Ipak i ovo zlo imalo je svojih dobrih posljedica. Svima je naime postalo jasno, kako je za uspješnost toga posla potrebno odrediti bezuslovno samo jedno mjesto ubiranja, te uvesti izvjesnost plaćanja propisanom tarifom.

Svim tim bio je pripremljen teren za donošenje propisa o autorsko-pravnim posredništvima. I doista na osnovu ovlaštenja § 98. Financijalnog zakona 1936-37 ministarsko vijeće donosi Uredbu sa zakonskom snagom o autorsko-pravnim posredništvima od 23. prosinca 1936., kojoj ministar prosvjete 23. siječnja 1937. propisuje svoj pravilnik.

Time je tome nepoželjnomu stanju učinjen kraj: Uredbom se propisuje, pod kojim se uvjetima dozvola za autorsko-pravno posredništvo može postići, koji mu je djelokrug, gdje su granice odgovornosti, a određuje se i rok likvidacije sviju dotadanjih autorskih poslovnica.

Kako je »Ujma« udovoljila svima propisanim uvjetima, to je njoj u svibnju 1937. podijeljena dozvola autorsko-pravnog posredništva.

Time je ta borba dovršena pobjedom »Ujme« i njenog načela neuplitanja komercijalizma u autorsko-pravno posredničke poslove.

»Ujma« se sada posvećuje izgradnji potrebne organizacije, osniva centralnu poslovnicu u Zagrebu, te poslovnice u Beogradu i Ljubljani i razastre mrežu svojih mjesnih zastupnika (oko 500) po cijeloj zemlji. Ubiranje vrši se pravilno, kraj niske tarife, i gle čuda: tantijeme se za domaće autore penju najprije na peterostruko, a onda i na dvanaesterostruko prema iznosima, koje je Bakarčićeva tvrtka prije priznavala »Ujminim« članovima, a neki puta ih nije ni isplaćivala tako, da ih je »Ujma« kasnije s izgledom na minimalnu kvotu morala ostvarivati u stečaju, koji je protiv spomenute Bakarčićeve tvrtke otvoren.

U ovoj fazi namiče se hrvatskom dijelu »Ujme« zadaća održati stečene pozicije u društvu održavši centralnu upravu u Zagrebu. Vodstvo zagrebačke grupe »Ujme« moglo je u tom uspjeti samo uz moralnu pomoć i potporu, koju je dobilo od autora oko hrvatske zadruge »Sklad«. Inicijativom predsjednika Seljačke Sloge g. Rudolfa Hercega došlo je do konstatiranja istovjetnosti gledanja hrvatskih glazbenih autora na temeljne probleme hrvatske glazbene kulture, kako se ono odrazuje u tzv. paktu prijateljstva od 10. travnja 1937., koji je potpisalo dvadeset hrvatskih kulturnih javnih radnika. Time su stvoreni uvjeti za saradnju obih autorskih grupa tako, da članovi »Sklada« sada opunomoćuju »Ujmu« na zastupanje njihovih autorsko-pravnih interesa.

I ovo je svršilo u korist Zagreba tako, da se predsjedništvo i izvršni odbor društva nalazi u Zagrebu, a do nedavnoga koordiniranja poslovnica i centralna poslovnica društva. Time je dakako hrvatskom dijelu »Ujme« osiguran i snažan utjecaj na razvoj prilika u društvu u korist specifičnih hrvatskih interesa.

Shvaćajući ovu formu autorsko-pravne zaštite ne samo organom materijalnih interesa začlanjenih autora, nego i važnim kulturno-političkim instrumentom, morala se paralelno s hrvatskim narodnim pokretom već — obzirom na prikazani razvoj prilika u društvu — relativno rano javiti tendencija autonomizacije autorsko-pravne zaštite. Faktične predradnje sežu već nekako dvije godine unatrag. Problem nije bio lagan, jer se pri tom moralo paziti na očuvanje stečenih hrvatskih pozicija na tom području, koje bi prenagljene geste eventualno mogle znatno oštetiti. U početku dolazile su u obzir dvije alternative: 1) maksimalna autonomija grupa unutar jednoga društva, 2) organizacija samostalnoga organa hrvatske autorsko-pravne zaštite. U korist prve alternative govorili su stanoviti materijalni interesi kraj činjenice, da se centrala »Ujme« i onako nalazi u Zagrebu. Druga alternativa pružala je mogućnost posvemašnje samostalnosti kulturno-političke inicijative. Međutim je prva alternativa pod dojmom sugestija prvaka narodnog pokreta, koji su pokazali neobično živo zanimanje za ove probleme, ubrzo napuštena. Eventualni manji materijalni efekti, koje bi mogla izazvati druga alternativa, kompenzirat će se — prema svima izgledima — smanjenim režijskim troškovima i ulaženjem zagrebačke grupe Ujde« u sklop zajedničkih poslovnih interesa. I tako je konačno sazrela odluka o osnutku hrvatskoga društva« (»H. A. D.«).

Pri osnivanju »HADA« prevladala je misao o stvaranju jedne autorsko-pravne organizacije za sve stvaralačke grupe, koje imaju većega ili manjega interesa na autorsko-pravnoj zaštiti. Prema tome udešena su i pravila i ta je misao naišla na puno razumijevanje i oduševljeni prihvat ne samo glazbenika i književnika dramatičara, nego i ostalih književnika, te likovnih umjetnika. Međutim osnivanje »Hada« bilo je ovisno o potpunoj stalnosti glede postignuća dozvole za autorsko-pravno posredništvo. Aktom od 26. kolovoza 1939., t. j. Uredbom o banovini Hrvatskoj pridržani su zakonodavni poslovi autorskog prava državnoj nadležnosti. (čl. 2, st. 3, toč. 9.). Uredba o prenosu poslova prosvjete na Bansku Vlast tek eksklamativno konstatira, da će se o autorsko-pravnim posredništvima donijeti nova Uredba. Kako je postignuće spomenute dozvole »Hada« izgledalo ovisnim o ustanovama te nove Uredbe, to je iz hrvatskih redova sačinjena osnova Uredbe (s pravilnikom), koja bi imala zaštititi specifično hrvatske interese i podnesena vladi u Beogradu. Do te Uredbe, očito obzirom na druga prešnija pitanja, o kojima vlada treba u sadašnjim teškim vremenima da rješava, nije došlo. U »Ujmi« se međutim razvijala situacija u pretpostavci skoroga rješenja toga pitanja u znaku organiziranja prelaznoga stanja davanjem stanovitih poslovničkih i grupnih autonomija. To je i razumljivo, jer se s jedne strane nije mogla propagirati ideja »Hada«, a s druge strane insistirati na centralističkom ustrojstvu društva i u promijenjenim državo-pravnim prilikama. Sama prelaznost ovako stvorenoga stanja silila je na hitnost toga rješenja. Međutim se počelo pomišljati, nije li na osnovu Uredbe od 1936. o autorsko-pravnim posredništvima, ali na osnovu novoga Pravilnika toj Uredbi, za izdanje kojega bi bio nadležan hrvatski Ban, nužno provesti autonomiju i na području uprave u vezi s autorsko-pravnom zaštitom. Time bi se ispunili oni uvjeti za djelovanje »Hada«, koji su prije istaknuti, a koji se sastoje u izvjesnosti ili barem najvećoj vjerojatnosti za postignuće dozvole vršenja poslova autorsko-pravnoga posredništva.

To se mišljenje pokazalo ispravnim, a dobilo je i svoju pravno-autoritativnu potkrjepu u pravnom mišljenju, koje je u stvari dao profesor pravnoga fakulteta dr. Juraj Andrassy.

Prema tome mnijenju izmjena ili novo donošenje Uredbe spada u kompetenciju zajedničke zakonodavne vlasti (čl. 2. st. 3. toč. 9. Uredbe o banovini Hrvatskoj), ali donošenje Pravilnika, na koje se Uredbom ovlašćuje ministar prosvjete, pripada kao akt egzekutivne vlasti Banu. Kako baš Pravilnik ima sadržavati propise o uvjetima, pod kojima se dozvola posredničkoga rada može postići, o organizaciji nadzora nad poslovanjem posredništva, o načinu posredničkog poslovanja, o podjeli na pojedine kategorije zaštićivanja i t. d., to je donošenje takovoga Pravilnika bilo dovoljno, da stvori pravno stanje, koje je potrebno.

I doista gospodin Ban, imajući puno shvaćanje i najšire razumijevanje za ove potrebe našega javnoga života, propi-

sao je dne 29. kolovoza 1940. na temelju sadanje Uredbe svoj Pravilnik o bližim odredbama o autorsko-pravnim posredništvima, koji je 30. kolovoza t. j. danom objave u »Narodnim Novinama« stupio na snagu.

Time je ovo pitanje riješeno, a svojim sadržajem taj Pravilnik u više pravaca stvara korisnije i naprednije pravno stanje od onoga, koje je do onda postojalo.

Istaknuli smo, da već i sam zakon o zaštiti autorskoga prava predstavlja tip moderne kodifikacije. Dosadašnji Pravilnik sadržavao je neke ustanove kao na pr. one o intervenciji upravnih oblasti I. stepena pri ubiranju autorskih tantijema, te o dužnosti priređivača na podnošenje programa i t. d., koje su bile bolje i naprednije od većine inozemnih. Novi Pravilnik proširuje još te dužnosti, te ustanovljuje i odgovornost za istinitost sadržaja podnesenih programa i daje sankciju tim ustanovama predviđanjem redarstvene kazne za prekršitelje. S druge strane zaštićuje dovoljno i interese priređivača za slučaj spora s posredništvom. Time je na području banovine Hrvatske nastalo pravno stanje, koje je bolje i naprednije od onoga, koje vlada u ostalim krajevima države izvan banovine Hrvatske, a koji živu pod režimom istoga zakona i Uredbe.

Sada nije bilo više nikakovih zapreka, da se konstituira »Had« i da se prihvate pravila odobrena već prije sa strane vlasti.

Dne 12. rujna o. g. održana je konstituirajuća glavna skupština »Hada«, koja je doista dokazala, kako ta nova organizacija okuplja oko sebe sve snage našega umjetničkoga stvaranja. Ta činjenica daje stvari dublje značenje, jer jasno manifestira svijest solidarnosti naših umjetnika. Ona logično proširuje funkciju same organizacije daleko preko granica osnovne funkcije autorsko-pravne zaštite i daje joj jakosti, te mogućnosti za mnoge korisne inicijative u promicanju staleških i materijalnih interesa naših umjetnika, daje organizaciji nužni autoritet potreban savjetodavnom organu vlasti pri rješavanju mnogih pitanja, koja se tiču umjetničkoga života, a donosi i legitimaciju za reprezentativne manifestacije našega umjetničkoga stvaranja.

Koliko će »Had« od ovih potonjih zadaća, koje su mu osnivači namijenili, ispuniti, ovisi o agilnosti, sposobnosti i inteligenciji njegovoga vodstva, o nemalaksaloj volji članova za realni rad, te konačno o trajanju svijesti glede solidarnosti interesa, koja je sada pri osnivanju društva eto tako lijepo bila manifestirana. Završit ću citiranjem apela, koji su članovi pripremnoga odbora pred osnivačku glavnu skupštinu uputili pozvanim članovima osnivačima: neka sve bude »na korist hrvatskoga naroda i domovine«.

Milan Majer

ROMAN O PJESNIKU P. PRERADOVIĆU

(Paula Preradović: Pero i Pava. Izd. »Svjetski pisci«, Zagreb, 1940.).

Moderna biografija i biografski roman već godinama stoje u središtu interesovanja, a današnji čitalac vrlo rado prilazi ovoj novoj književnoj vrsti. Ova biografska literatura za mnoge je od tolikog čara, jer pokušava oživjeti neko važno historijsko lice ili razdoblje služeći se ne samo povijesnom građom, već događaje, koji se mogu dokumentirati, upotpunjuje moćnom intuitivnom snagom i obraća punu pažnju na sklop i formalnu izradu djela. Udio imaginacije je ovdje znatno veći nego u naučnoj knjizi, jer pisac izmišlja mnoge scene, da jedan portrait ili jedno doba još potpunije osvijetli, a izlaganje učini napetim nizom dramatičnih poteza. Govoreći o ovoj temi prije nekoliko godina (H. K. 1931.), g. Lj. Maraković je dobro istakao, da »moderna biografija nije povijest, ali ona bez nje ne može da postoji«. Historijska građa je kostur, koji će umjetnik bogato upotpuniti mnogim pripovjedalačkim odlikama. Ovdje tvorac nije vođen pronalazačkim impulsom, kao što je to kod stručnog historičara, već težnjom da na osnovu bogatije ili oskudnije građe osvijetli duhovni život određene ličnosti, njezine nemire i borbe, sukobe i nevolje, kroz koje je prolazila u stanovitim životnim fazama.

Naša je literatura oskudna ovom književnom vrstom. Ova knjiga, što ju je na njemačkom jeziku napisala unuka popularnog hrvatskog pjesnika, a na hrvatski sada prevela Božena Begović, za nas je ipak od naročitog interesa, jer nam nastoji prikazati lik jednog od najpoznatijih hrvatskih pjesnika i njegovu prvu bračnu drugaricu, opjevanu i u pjesmi.

Ovaj se roman većinom iscrpljuje u oživljavanju jedne nježne ljubavi, kojoj su mnoge nevolje stajale na putu i poslije nego što je ostvarena težnja za bračnom zajednicom, a tragični konac mlade žene nadošao je radi prevelike osjetljivosti ovog bića.

Za osnovne linije ovoga djela možemo naći potvrdu u kratkim biografskim navodimo, što ih je o P. Preradoviću napisao njegov prijatelj I. Trnski. Naravno, pisac ovog biografskog romana ovu je građu upotpunio i proširio nizom detalja iz naše kulturne prošlosti (zanimljivo poglavlje o Vuku plod je brižljive historijske priprave), iz sitnih napomena i studija čovjeka i kraja stvarao je svojom fantazijom široke slike, koje će nas potpunije približiti ljudima prošlosti, pa će time postići punoću radnje i zaobljenost romansijersku.

Međutim, na kraju djela i u pogovoru je istaknuto, da je roman rađen velikim dijelom na osnovu nepoznate građe, što je sačuvana u pismima izmijenjenim između pjesnika i njegove žene. Čini se ipak, da i ta korespondencija ne proširuje znatno ovu prošlost, već je uglavnom upotpunjuje. Mnogi momenti teku ovdje onim tokom, kako ih je već škrto iznio i Trnski. Naravno, u tom izlaganju naročito osjećamo potrebu da jasnije i stvarnije dokučimo posljednje momente ove veze obiteljske. Spomenuti biograf spominje, kako se Preradovićeva žena poslije poroda razboljela, pa je trebalo da potraži blaže podneblje u Italiji.

»Ondje se gospođa kod mlađe svoje sestre poče liepo oporavljati, kad po nesreći mjeseca ožujka 1855. umre im iznenada srednje diete, djevojčica u trećoj godini života. To se tužnoj materi toliko na žao dalo, da se je još većma razboljela i za djetetom pošla na onaj sviet.« (str. 17).

Pišući ovaj roman, izgleda da je autorica bila vođena pobudama kulturne spoznaje i porodičnog ponosa. Na jednoj strani to je bila svijest o zaslugama Preradovićevim za stvaranje »našeg pjesničkog jezika i dikcije«, kako je i Vodnik istakao, — tragedija jednog rodoljubnog duha, okovanog tegobama vlastitog života. Na drugoj strani postojala je mogućnost, da se kao građa za roman iskoristi jedna velika ljubav, što je i pjesmom izražena, a našla je tako »zagonetan i nevjerojatan« konac, »da bi s vremenom mogle oko toga nastati kojekakve priče i neistinite brbljarije. Hoću da Pavina djeca u svom sjećanju zadrže čistu i lijepu sliku svoje majke, kao što odgovara istini«, rečeno je na jednom mjestu u romanu (331).

U središtu radnje ostaje ovdje jedna lijepa djevojka, vjerna drugarica, dobra majka, siromašna časnička žena, skromno, a vrlo osjećajno stvorenje, i autorica je najviše pažnje posvetila psihološkoj analizi ovoga lika i objašnjenju njezinih čina. Od mladosti pa do tragične katastrofe nižu se događaji, koji izazivaju mnogo briga, jer se javljaju mnoge zapreke i nedaće: U mladim danima treba svladavati prepreke, da se dođe do ženidbe, kasnije dolaze česte selidbe, materijalne tegobe, patnje njezina ponosnog muža, bolesti i drugo.

Sudbina jedne ljubavi sa svim tragičnim obratima čine osnovicu ovoga romana. Ovo pripovijedanje uvodi nas odmah u bogati dalmatinski pejzaš, pa se susrećemo s maestralom, galebovima, jedrenjem, a nedaleko Zadra stoji mali otočić sa lijepom kućom i vrtom. »Vječno šume vode oko Lukorana«, a tu lijepotu oživljuju veseli glasovi mladih zaručnika. Dalnje poglavlje događa se jednu godinu kasnije, 1847., pa je prikazan susret mladog pjesnika s ilirskim preporoditeljima u Zagrebu.

Zatim nas autorica prenosi u Dubrovnik, gdje one burne 1848. živi mlada vjerenica.

Ovi fragmenti dolaze kao priprava za glavnu radnju. Ali već ovdje prikazu ljudi i kraja smeta nastojanje da se izlaže visokim pozama, pa otuda mnogo tražene blještavosti i zvučnih rečenica. Mjesto da se služi mirnoćom kazivanja, autorica nastoji da nametne svoje dojmove. »Postoji li na svijetu mnogo ulica tako lijepih, kao što je Stradum u Dubrovniku?... Reci mi iskreno, zar postoji negdje ljepša ulica?...« i t. d. Ovim putem mogu se izvabiti mnogo jači časoviti efekti, ali ovom pripovijedanju nedostaje plastičnost slike i uvjerljivost događaja.

Slijedeća poglavlja djeluju cjelovitije, način pripovijedanja je staloženiji, a glavna pažnja je posvećena slikanju

obiteljskog života i postojane ljubavi. Autorica nas prenosi sada u Beč i sretno uspijeva da ispuni vremensku prazninu od nekoliko godina. Iznosi nevolje radi čestih seoba, materijalne neprilike jedne časničke obitelji, težinu vojničkog zvanja, što tišti Peru, i sreću, što je nalazi u krugu doma. Ovo se događa 1854., i kasnije 1855., a to je vrijeme vrlo značajno za duhovno formiranje Preradovićeva. Grehota ipak, da građa ovdje nije proširena. To su godine teških političkih prilika u zemlji, i od toga je pjesnikova duša bez sumnje morala također trpjeti. Ovo je razdoblje vrlo značajno i zbog toga, jer se Preradović sada razvija i u svoju poeziju unosi nove, bogate koncepcije.

Bila je vrlo zahvalna tema, da je šire zahvaćen proces, što se u jednoj rodoljubnoj duši tada događao. Istina, ovo stanje djelomice karakterizira i ona analiza pjesme »Car Dušan«, lijepo i dobro vođena, ali ne obilježuje nov put u Preradovićevu stvaralaštvu. Ne mislim time tražiti razmatranje književnog djela, jer to spada u krug jedne književne monografije, već ističem potrebu, da doživimo veličinu glavnog junaka stvarnije i potpunije. Međutim, uplctene su većinom situacije, koje ne očituju dovoljno duševnu dispoziciju čovjeka, pa se najviše govori o neugodnostima, koje ima s generalom, o težini i neizdržljivosti života. Istina, glavna lica su stavljena u jednom momentu u odnošaj prema nacionalnoj i austrijskoj državnoj ideji, i to je bilo potrebno da je učinjeno — samo što ovim dijalozima nedostaje katkada smisao za rečeničnu sažetost i bogatu sadržajnost, kao što je to slučaj i kod nekih drugih poglavlja.

Glavno je nastojanje bilo da se načini roman jedne velike i vjerne ljubavi, i to naročito odsada postaje težištem djela, događaji teku dosta napeto, a radnja je zaokružena.

Kao što je ono i Trnski iznio, vidimo mladu ženu, koja se osjeća osamljena i nevoljko u tuđem, dalekom svijetu, muče je lutanja od mjesta u mjesto, a sada se i razboljela poslije poroda. Muž je šalje s djecom na liječenje u Italiju k njezinoj sestri, da se u blažem podneblju oporavi. Vrlo je zanimljivo i lijepo izneseno putovanje od Beča do mletačkoga gradića Motta, i ima tu vrlo uspjelih odlomaka, ma da se to ne može reći za neuvjerljiv srdačan susret s nepoznatom obitelji na putu i naročito za veliki zamah strasti, što je potpunoma zavladala popularnim talijanskim tenorom već iz prvog viđenja ove žene. Ova je pojava bila potrebna, da se istakne primamljivost ljepote ove žene, njezina vjernost i duševnost, pa joj Lorencovi afektirano, po običaju, retorski govori: »Konačno sam bio uvjeren, da vas je božica Diana uzdigla među oblake, jer mi je zavidjela na sreći, da vas gledam«.

U radnju ulaze momenti, koji unose u roman izvjesnu cjelovitost i dramatičnost. Sve jača čežnja raste među dvoje rastavljenih velikim daljinama, i u tim časovima izmjenjuju se pisma pažljiva, a misao je česta na Peru, koji i suviše trpi i kome se ne smije još povećavati »jad u neizmjernost«. To će ženu navesti na laž, i to iz prevelike ljubavi, da svoga muža ne muči strašnim udesom, što im je obitelj zatekao. Za ovog boravka u Italiji razboljela se njihova mezinica, pitoma i draga Cotia, a Pave nema snage da mužu javi smrt, pa mu u pismima sve to taji i jača ga povoljnim vijestima. Pave razabire svoj grijeh, i ovo vrlo osjećjno stvorenje povodi se za mučnim glasovima srca, pa u vodi nalazi smrt i konačno rješenje svojih nemira, dok muž dolazi, da se nađe u krugu svoje obitelji.

»Da li si ti bio spreman umrijeti, da bi je poštedio od bola?« »Imaš li pravo osuditi nju, koja je bila slaba i bez hrabrosti, ali čista i puna plamene ljubavi?« — u ovim mislima, što se javljaju u Perinu ranjavu srcu, najbolje je karakterizirana koncepcija lica i označen odnošaj prema događaju.

Građena od ovakvih sadržajnih poteza, puna privrženosti i samozataje, Pava je u romanu ilustracija jedne pjesničke koncepcije mnogim svojim crtama, i njezin idealni lik može privući čitaoca. Ona osjeća na sebi krivnju, što je njezin Pero za boravka u Zagrebu »odlazio k lijepoj i veseloj Lini Schauff«, a razabire dobro, kolika je sreća biti njegovom drugaricom.

Njezin lik upotpunjen je pojavom njezine djece u romanu. Međutim, na mnogim mjestima se i ovdje osjeća namještenost i patetični dah, pa dijalozi djece izlaze iz kruga njihovih duševnih mogućnosti.

U svakom slučaju zanimljiva je pojava, da nam se u romansijerskoj koncepciji pruži nekoliko poglavlja iz života jednog uglednog našeg književnog predstavnika, iako djelo ima i tehničkih i pripovjedačkih i psihološkiih nedostataka.

Zaplet romana djeluje neobično, i autoričinu motivaciju možemo primiti kao iznimni slučaj, jer je sasvim neobično, da ugledni časnik ostaje bez vijesti i izraza saučešća bar od svoje rodbine, kad žena već nije imala smionosti da mu javi težak udarac. U ovom času zaboravljen je i njezin brat, što kao austrijski časnik služi u Sjevernoj Italiji.

Jedna sentimentalna ljubavna povijest, koju je trebalo izdići i učiniti, da nas osvaja vjernošću i velikodušnošću, tražila je naročito psihološko osvjetljenje, ma da u ovom pogledu ima manje nedostataka, pa je idealno lice u nekim momentima gledano i s njegova naličja. »Ma da sam nesposobna, bojažljiva, malodušna i slaba, izgledam okretna i ljupka, znam to!« — analizira Pave sama sebe, i u mnogim momentima nam se u djelovanju takvom i pokazuje.

Toplini i lakoći pripovijedanja nedostaje, što nam pisac ne pruža više puta staložen uvid u pojave, pa mjesto da dobijemo plastiku slike, služi se često deklamatorskom verbalistikom i patetičnim kazivanjem. Na taj način mjesto jednog neposrednog dojma pruža nam se — skoro bi se moglo reći — senzacija. To se osobito razabire u opisu pejzaša dalmatinskog, pa se tu nižu pitanja jedna za drugim. Isto tako u ovoj obilnoj građi ima mnogo razvučenih i nekarakterističnih mjesta, pa bi roman znatno dobio na vrijednosti, da je i ovdje provedena punija koncentracija. Mjesto reporterskih razgovora i scena, dobili bismo sažete i umjetnički kondenzovane prizore.

Gosp. I. Esih u korisnom pogovoru iznio je vrijedne napomene o našoj zemlji u njemačkoj literaturi, pa se napose osvrnuo na rad pjesnikinje Paule Preradović i upozorio na punu povezanost njezina djela s našim krajem.

Vice B. Zaninović.

DRAMSKA KRONIKA

Senečićev »Spis broj 516«

Ambiciozni pisac kazališnih komada g. Geno Senečić predstavio se posjetiocima zagrebačkog kazališta svojim šestim scenskim djelom. Pisac očito bijaše u neprilici, u koju bi ga vrstu dramske književnosti stavio, i zato ga je nazvao »komadom«, dakle neutralnim imenom, koje znači sve i ništa. Nakon čitavog niza reportaža g. Senečić je pokušao da odgoneta ljudske sudbine i da ih poveže u jednu cjelinu. Njegov reporterski instinkt pomogao mu je, da se dotakne naše sredine i da svojemu djelu mjestimično dade živo obilježje aktuelnosti. U tome je uostalom jedna od tajna dosadašnjih Senečićevih uspjeha: tajna, koja to zapravo i nije, jer se radi o poznatim i starim sredstvima, kojima se hvata kontakt s publikom, pobuđuje aplauz uz dobru reklamu i puni kuća. Netko reče, da Senečić ima svoju posebnu, trešnjevačku publiku. Prilikom prikazivanja njegovih reportaža, a i »Spisa broj 516«, vidjelo se međutim, da je to netočno. Senečić doduše ima svoju publiku, ali ona nije ograničena na Trešnjevku. Sva je publika, izuzevši krug ljudi s istančanim umjetničkim ukusom, »trešnjevačka«. Balkon i parter jednako aplaudiraju prilikom jevtinih eksklamacija o »vezama« i »jakim laktovima«. Školske kvalifikacije same po sebi ni najmanje ne utječu na kriticizam gledalaca. Senečić uspijeva posjetioce svojih kazališnih komada preobratiti u masu, koja masovno reagira. Pojedince, koji sačuvaju svoju individualnost i koji njegovu djelu pristupaju s umjetničkim kriterijem, on ne može ni oduševiti ni zadovoljiti. Ako bismo pravili analogiju između književne vrijednosti njegovih scenskih ostvarenja, koja mu donesoše priličnu popularnost, i lirskih ostvarenja osrednjih i slabije poznatih pjesnika, našli bismo, da ga potonji nadmašuju i pjesničkom invencijom i sažetošću izraza i jačinom osjećaja. Zato Senečić može djelovati samo sa scene: njegov »Spis broj 516«, čitan, ostao bi nedočitan.

Svakako zabrinjuje, što i nas počinje sve više zahvaćati dramska industrija ili, da se blaže izrazim, dramski obrt. G. Krleža je zapravo jedini naš suvremeni dramski pisac, koji je ostao čisti umjetnik. Njegove drame ne djeluju samo sa scene: nošene umjetničkom strašću, one imaju svoj život i kada se čitaju. Ali već niz godina zagrebačko kaza-

lište nije moglo donijeti nijedno novo Krležino djelo. Kod nas dominiraju tri kazališna pisca: g. Begović, g. Feldman i g. Senečić. Dok Begović, premda rutiner scene, ipak čuva svoju umjetničku liniju kao i Feldman, koji se također trudi, da umjetnost ne žrtvuje inače živoj aktuelnosti, dotle Geno Senečić ustrajno koketira s publikom i traži jevtine efekte. Šest godina čini on to uzastopce. Ni njegovo najnovije kazališno djelo, koje je imalo značiti raskrsnicu u Senečićevu dramskom djelovanju, ne znači ni raskrsnicu ni umjetnički uspon. Senečić je ostao bez osjećaja za cjelovitost. On i sada zabavlja pojedinim scenama, koje povjerava prvacima naše drame. Kao da želi reći: evo vam proteza, a vi pomoću njih hodajte, kako znate! I u »Spisu broj 516« cijela jedna scena s plitkim vicevima o kazalištu i persiflažom Ofelije ima svoj uspjeh zahvaliti samo sjajnoj igri Nine Vavre. No pitanje je, da li ta literatura, na razini improvizacija u kupalištima i »pučkih igrokaza«, što marširaju preko pokrajinskih pozornica, zaslužuje napore naših velikih glumaca.

Fabula je ovoga komada inače sretno izabrana. U času, kad seljački okret preuzimlje vlast u banovini Hrvatskoj, jedan čestiti seljak muku muči sa svojom djecom, koja ga žele staviti pod kuratelu, da sama preuzmu upravu očeve imovine. U tome se osobito ističe njegov sin Ivo, koji se nakon lutanja po svijetu, gdje nije ništa naučio, bez diplome vraća kući kao hohštapler. On je glavni inicijator akcije protiv svoga oca: podmukao, sebičan, bez skrupula, dakle sav rađen u crnoj boji. Kad mu se pomoću veza pruži mogućnost da zauzme visok položaj u činovničkoj hijerarhiji, on za svaki slučaj angažira i svoga oca, koji navlači kožuh, da kao seljak i stari borac pođe intervenirati za svoga sina. Uspjeh je kratkotrajan. Sin, premda bez kvalifikacija, postaje savjetnikom, da nakon četiri dana radi svoje nesposobnosti bude likvidiran. Da komad ipak ne bude »žalostan«, brat Valent nalazi mu mjesto u jednoj tvornici, dok otac dobiva proces protiv svoje djece. Ipak zločesta djeca trebaju biti kažnjena i djed na kraju diktira unuci oporuku, kojom nju postavlja svojom nasljednicom.

Ispripovijedao sam okosnicu ovoga komada, da se vidi, kako bi se iz ovoga materijala dala napraviti snažna drama ili, još točnije, izvrsna satira. No Senečić nam ne daje niti uvjerljivo obrazloženje, zašto djeca ustaju protiv svoga oca, niti uspijeva učiniti vjerojatnim makar i časoviti uspjeh njegova sina Ive. Kad se naime znade, da se za naslov banskog savjetnika traži sveučilišna kvalifikacija, onda Senečićeva konstrukcija gubi snagu uvjerljivosti. Nušić je mogao igrati se karijerama, jer su njegovi ljudi imali ministarske ambicije, a da netko postane ministrom, za to nisu potrebne školske svjedodžbe. No kao što je neuvjerljiv ovakav uspon jednog nesvršenog đaka, isto tako nije opravdana dobrodušnost, kojom autor preko svega prelazi i zločestog Ivicu šalje na rad kao činovnika u jednoj tvornici. G. Senečić niti dovoljno oštro šiba poroke niti se unatoč prilično dosadnom moraliziranju uzdiže do neke etike, kada oprašta ljudske slabosti: on samo »pravi teatar«, igra dobroćudna čovjeka, a dalje ga se ništa ne tiče. Kad bi Ivo Stanić bio izrađen kao tip lakoumna i neozbiljna, ali u srži ipak nepokvarena mladića, rasplet bi bio uvjerljiviji, a dali bi se postići dublji, čovječniji, pa i komični efekti. A Senečić je upravo Ivi, koji bi uz staroga Janka Stanića trebao predstavljati centralnu ličnost, dao najmanje krvi pustivši ga na scenu kao automata, koji se kreće po autorovoj komandi. Mnogo, vrlo mnogo zdravog sočnog humora mogao je autor unijeti upravo s ovim vrtirepom. Scena s diktiranjem oporuke ne samo što je razvučena, nego je i neživotna. Jer zamislite: stari Janko Stanić diktira svojoj maloj unuci »razredbu posljednje volje«, imenujući je nasljednicom, dok će — veli — oporuku praviti kasnije pred svjedocima. A što je oporuka, ako ne razredba posljednje volje, u kojoj se postavlja nasljednik? Osim toga Janko Stanić, koji tako sjajno kazuje svoju oporuku, kao da ju je prepisao iz Rušnovljevih formulara, čini to u formi diktata samoj nasljednici, iako je bez vrijednosti oporuka, koju piše sam nasljednik. Naši zagorski seljaci dobro poznaju formalnosti oko sastavljanja oporuke; ovako, kako postupa bistri i lukavi Janko Stanić, ne bi postupao nijedan zagorski seljak. Ako je već htio postići efekt s diktiranjem oporuke, g. Senečić je trebao to učiniti tako, da stari diktira unuci koncept oporuke, koji će odnijeti sudu ili javnom bilježniku, da mu prema njemu naprave oporuku. Potanja analiza ovog Senečićeva komada donijela bi i više drugih nedostataka.

Nije ovo kod nas prvi slučaj, da glumci spasavaju autora. Velika igra Dubravka Dujšina, majstorska kreacija Mate Grkovića i virtuozna gluma Nine Vavre dale su nam prilike da uživamo u njihovu umijeću, ali oni tekst nisu mogli promijeniti. Taj nas tekst uvjerava, da g. Geno Senečić još nije uspio čitati u ljudskim dušama, radi čega ni njegovi kazališni komadi nisu živi organizmi nego konstrukcije pisca, koji se nije afirmirao kao umjetnik. To svakako treba požaliti, jer je inače koncepcija njegova komada u svojoj jezgri frapantna, i da je autor manje prodikao, no zato više dao života, mi bismo bili dobili jedno djelo, koje bi preživjelo sezonu i koje bi ušlo i u našu dramsku književnost. Osim časovitih, površnih uspjeha, postoje i drugi, trajniji uspjesi, koji također pune kuću, ali istodobno afirmiraju i naše književne vrijednosti. Krležina »Agonija« i »Gospoda Glembajevi« također pune kuću, ali ta djela pružaju i umjetnički doživljaj. Naše kazalište, ako želi biti dom umjetnosti, moralo bi nastojati, da se ne pretvori u lagano zabavište. Postava Senečićeva komada na scenu otkrila je, čini se, granice njegovih stvaralačkih mogućnosti. On se dosta vježbao i u buduće bi trebalo na nj primjenjivati umjetnički kriterij. Ne može on neprestano tući rodoljubnu i sentimentalnu žicu naše školovane i neškolovane purgerije. Kazališni pisac treba platiti dug i umjetnosti: on ne smije biti samo konstruktor nego i stvaralac. Režija, koja je u Senečićevu komadu dosta intervenirala, svakako bi bila dobro učinila, da je u igru unijela življi tempo i ublažila njegovu sentimentalnu liniju: uloga Ive, možda u rukama Deana Dubajića, dala bi djelu više poleta i vedrine, čime bi se postigao mnogo čišći efekt. U Senečićevu konceptu sadržani su mnogi elementi, koji bi ovo njegovo djelo učinili pristupačnijim i efektnijim kao komediju nego kao socijalnu dramu. Svakako je legitimna naša želja, da nakon »Spisa broj 516« vidimo i djela, koja ne će za koju godinu ostati samo broj u kazališnoj registraturi i pasti u zaborav. Nakon koncesija »širokoj« publici, koje zapravo i nisu koncesije, jer ta ista publika rado gleda i životnija dramska ostvarenja, bilo bi dobro, kada bi se pravile koncesije također umjetnosti. Jer i umjetnost ima pravo na mjesto u glavnom hrvatskom kazalištu.

I. Jakovljević

„Savremenik" uređuje urednički odbor. - Vlasnik, izdavač i nakladnik Društvo hrvatskih književnika. - Za vlasnika, izdavača i uredništvo odgovara Dr. Ilija Jakovljević predsjednik DHK, Frankopanska ul. 2. - Uredništvo „Savremenika": Frankopanska ul. 2. - Uprava „Savremenika": Frankopanska ul. 8. - „Savremenik" izlazi svakog 1. i 15. u mjesecu. Godišnja pretplata 160 din. Pojedini broj 7 din. Čekovni račun br. 31.624. - Rukopisi se ne vraćaju. - Tisak Zaklade tiskare „Narodnih Novina", Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara Anđelko Delak, Frankopanska 26.